

VIGILIA

V. ÉVFOLYAM
1939 JANUÁR

TARTALOM:

RÓNAY GYÖRGY: Mária házassága
(regény)

HARSÁNYI LAJOS: Mi volna jó?

ROZVÁNYI VILMOS: Thibault
atya oroszlánja

SIK SÁNDOR: Hajítsd el a követ!

GÁLDI LÁSZLÓ: Corrado Go-
voni

CORRADO GOVONI: Versek

DEMÉNY JÁNOS: Fehér Buda
(A XX. század apokalipszisa)

HORVÁTH BÉLA: Versek

FRANCIS JAMMES: Crux

A franciák háborúja

KÉZAI BÉLA: A történelmi regény

Román versek

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG:

J. B.: Egyházművészeti kiállítás Párisban

K Ö N Y V E K

Rovatvezető: Rónay György

Rónay György: A lélek készülődik — Zigány Miklós: Virágveszedelem — Szakáts László: Az Almieri-trió — Fábíán István: Örök vasárnapok — Déchy Liane: Zsarátnokot dobott az Úr — Rónay György: Fekete remeteségem — Baráth Ferenc: Magdolna

K Ö R K É P

SZERKESZTIK:

POSSONYI LÁSZLÓ HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

VIGILIA

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ, ARADI ZSOLT
ÉS RÓNAY GYÖRGY

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTIK

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

FŐSZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.
Megjelenik havonta 15-én, évi 800-1000 oldal terjedelemben

Előfizetési ára **egy évre** belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Csehszlovákiában 60 ck, egyéb külföldön 12 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizományos: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.
Telefonszám: 3—844—10. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős.

Kéziratokat nem adunk vissza.

A VIGILIA példányoként kap-
ható minden könyvesboltban
és az IBUSZ pavillonjaiban

VIGILIA

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ, ARADI ZSOLT
ÉS RÓNAY GYÖRGY

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTIK

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

FŐSZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

V. ÉVFOLYAM

1 9 3 9

RÓNAY GYÖRGY:

1 9 1 9 • (REGÉNY) • E L S Ő R É S Z

MÁRIA HÁZASSÁGA

1.

A város közepén, a főtéren egymással szemben állt a három templom: katolikus, református, görögkeleti. A katolikussal átellenben az új gimnáziumépület zárta be a teret. A kapun zajongva tódultak ki a gyerekek. Egy óra volt.

Kovács Miklós, a helyettes igazgató, még várakozott egy ideig az üres tanári szobában. Várta, míg széteszlik a diákcsoport és kiürül a tér. Irtózott a csoportosulásoktól, mindig az volt az érzése, hogy valami nevetséges van rajta és az értelmetlenül fölcattanó röhejek neki szólnak. Ha fölsősök köszöntötték, először nem a kalapjához nyúlt, hanem a nyakendőjéhez, amely rendszerint félrecsúszott és úgy lógott ki magas gallérja alól, mint egy összesodrott rongydarab.

A tanáriban a mosdó fölött aranykeretes tükör függött, de a helyettes igazgató nem nézett bele. Félte, hogy valamelyik kollégája rányit és észreveszi. A kékfódeles dolgozatfüzeteket lapozgatta.

A főtér kiürült. Egy-egy hivatalnok sietett haza szorosan a fal mellett az árnyékban. Kovács Miklós elrendezte a füzeteket és elindult. A lépcsőházban megnézte az órát. Negyed kettőt mutatott. Pontban háromnegyedkor ebéd: Lenka szereti a pontosságot, percre beoszt mindent, és évtizedek óta nem fordult elő, hogy változtatott volna a házirenden.

A felhőtlen májusi égről tikkasztóan sütött le a nap. A téren megrekedt a hőség és a nehéz ákácillat. A terebélyes fák leveleit nem bolygatta fuvalom; úgy tetszett: ebben a forró déli órában megállt az élet. Ernyedt csönd feküdt a városban. A széles Széchenyi-sétány elején olyanok voltak az ablakok lehűzött zöld zsalugáterei, mint álomra csukódott nagy szemek.

Egy darabig hunyorogva állt a téren, aztán befordult a Kossuth-utcába. A csöndben tisztán hallotta az óraütést. Fél kettőt ütött.

Az utcán egyetlen lelket sem lehetett látni. Ez már a bennszülöttek városrésze volt. A hepehupás kövezet szélén vaskos földszintes házak álltak. Köztük magas kőkerítések húzódtak. A kerítéseken kihajoltak és az út fölé lógatták fehérvirágos ágait az ákácok. A dús fürtökről csorgott a nehéz illat. De a virágillatba istállószag is keveredett: itt még a téres udvarok végében is istálló állt és tágas kocsisín. Néha hallani lehetett a kerekeskút láncának zörrenését, vagy egy-egy vén vadászeb álmos kaffantását.

Kovács Miklós egy pillanatra megállt: mintha rég látott ismerős közelednék. A fiatal nyár meglepetésszerűen, hivalkodó bizalmassággal, szinte tolakodva köszönt rá.

Levette a kalapját, végigsimított kopaszodó fején és ösztönösen középre rántotta félrecsúszott nyakkendőjét. A meleg fény égette arcát. Az utca végében ott fehérlett a háromemeletes Kupa Vezér. A teraszon a kifeszített tarka ernyő alatt a főjegyző ült habos sör mellett.

„Mindjárt ebédidő” — gondolta. Ebben a pillanatban valami démoni, mámoros szédülés fogta el, egy ismeretlen, kalandos lázadás szédülete. Meggyorsította lépteit, de nem tért be az Árpád-utcába, ahol laktak, hanem került egyet és átsietett a Korona-téren.

Ez volt a város igazi középpontja. A Kupa Vezér mellett állt az új bank szikrázó nagy üvegablakaival, odébb a barokk ízlésben épült, még maltereszagú kultúrpalota, szemközt a kaszinó, mint egy ittfelejtett vidéki kúria, a sarkon pedig a takarékpénztár iromba épülettömbje, melynek fél földszintjét a választékos kirakátú ruhaüzlet foglalta el.

Elhaladt a körönd mellett, melynek közepén szökőkút csobogott. A vékony vízsugarak bágyadtan permeteztek a ló-tuszokkal telehintett kis tóba. A sziklákon parányi szárnyas ámorok hegyezgették nyilaikat. Mögöttük stilizált parton karcosú Vénusz állt, oldott leplekkel, de még nyakig beborítva: idomait csak a keblén kissé megfeszülő ruha összefutó ráncai sejtették. Alkonyat felé itt szoktak várakozni a berándult urak fogatai. A lovak nyakában abrakostarisznya lóg, a kocsisok a tő beton párkányán ülnek, cifra ruhájuk sujtását piszkálják és pipálnak.

Megállt az Árpád-utca sarkán, a ruhaüzlet kirakata előtt. Az új ingeket és nyakkendőket nézegette. Az ablak tükrében meglátta magát. Előrehajolt és rosszindulatú kíváncsisággal szemügyre vette ruházatát. Gallérja fölcúszott, jobboldalt kiszabadult alóla az ing és keskeny csíkból kilátszott az inas nyak és a csontos váll kezdete. Odakapott, hogy visszagyömszölje, de a makacs fehérnemű ellenállt. Elvörösödött, keze remegett. Szorosan az ablaktáblához lapult, hogy eleve elterelje a figyelmet, mintha minden gondja a középütt gondosan csokorba kötött pöttyös nyakkendő volna. Közben azonban a tulajdon kapkodó mozdulatait leste. De keze egyszerre megakadt. Ujjait visszahúzta és az előtűnő különös foltot szemlélte. Egy percig megbabonázva nézett farkasszemet vele: durva, nagyszálú stoppolás volt az áttetszőre mosott fehér ingen.

Hirtelen harag öntötte el, érezte, hogy halántéka lüktet. Mintha Lenka hangját hallotta volna: „Ó, minek az nekünk,” és a szőlőre gondolt, az új hordókra, a régiek helyére ültetett fiatal gyümölcsfákra: a vagyona, amit gyűjtöttek, és amiért le kellett mondania mindenről. Valahol a gyomra táján ideges remegéssel forrósodott a gyűlölet. Messziről kettőt ütöttek a toronyórák.

— Alázatos szolgálja, igazgató úr. Szolgálhatunk esetleg valamivel, szép angol újdonságaink vannak, parancsoljon talán megtekinteni.

A segéd állt a bolt ajtajában, mosolyogva mutatott befelé. Kovács Miklós előrelépett, szíve a készülő bosszú és a merénylő szabadság hevességével vert. De rögtön meg is torpant: egyszerre végtelenül tájékozatlannak érezte magát.

— Nem, nem, — dadogta verejtékezve, — köszönöm, most igazán nem lehet, hanem majd egyszer bejövünk, a feleségemmel, különben is már vár, az ebéddel...

Arcába áradt a vér, megfordult és elietett, hazafelé.

2.

Gyors léptekkel haladt, most erősen vágyott arra, hogy Lenka közelében legyen. Lenka mellett, aki a világnak ezekben a jelentéktelen, gyakorlati kérdéseiben is határozott és fölényes. Nem úgy, mint ő, aki riadtan tartotta a pénzt a kezében, és ha bélyeget vásárolt a trafikban, állandóan attól rettegett, hogy rosszul fognak visszaadni. Soha nem adtak rosszul vissza, és mégsem tudott szabadulni ettől az érzéstől. Az elmaradottak, kisemmizettek irigységével nézett a jólöltözött fiatalemberekre, akik gondosan rakták ezüst tárcájukba a szakértelemmel megropogtatott cigarettákat, aztán csak úgy mellékesen a pénzt is eltették, összegyűrték a papír tízeseket és hanyag semmibevevéssel szórták be utána a marokra fógott aprót.

Irigyelte és megvetette őket. „Ingyenélő léhák” — mondta magában, és titokban maga is szívesen lett volna ilyen élvező világi, csak egy órára legalább. Néha meg is próbálkozott vele, de az első sarkon megállt utána, előszedte a pénzt és gondosan megolvasta. Ha pár fillér hiányzott, kétségbeesetten kutatta át a zsebeit, kiszedte a zsebkendőjét, noteszát, lakáskulcsait, míg rá nem akadt az elkallódott vagyonra. „Sok kicsi sokra megy” — mondogatta Lenka, és ő a szólásban kötelező törvényt látott, amely ösztönévé vált és kényszerítette, hogy visszavárja az újságárustól azt a két fillért, amit mások borralalónak hagynak nála. Egy életen át vágyott erre a „csak hagyja” mozdulatra, az úri legyintésre, a könnyed odébb lépésre, és nem tudta megtenni soha. Csak egyetlen egyszer, nagyon régen.

Szelíd, jóságos kis asszony volt édesanyja, az egykori adóhivatali tisztviselő özvegye. Parasztos feketében járt mindig, kínosan takarékoskodott, de a szerény fizetésből és később a még szerényebb nyugdíjból nem tudott félretenni semmit. Még élni is nehezen lehetett belőle. De ők megélték, és ez volt édesanyja nagy, napról napra szívósan kiharcolt diadala: ez a nélkülözés örök rémeitől fenyegedett szűkös polgári jólét. Az édesanyja legalábbis jólétnek tudta, ha volt mit enniük, ha meg tudták talpaltatni az elkopott cipőket és ha tel-

lett új vászon alsóruhára, ha a régit már nem lehetett tovább foltozni.

Kovács Miklós tanítványokat vállalt; éjszaka készült, nappal előkelő urak buta gyerekeivel vesződött, míg iskola-társai metáztak, lányokhoz jártak vagy a nagyerdőben cigaret-táztak. Szorgalma, szegénydiákos jóviselkedése mélyén egyre hevesebb elégedetlenséget és várakozást táplált, s mikor ki-állta a vizsga próbáját, úgy érezte, megnyílik előtte a világ, új élet kezdődik és ezután minden másképp lesz. Arcán attól a perctől, hogy megkapta a bizonyítványt, merev győzelmi mosoly ült. A banketton óvatosan költött; korán hazaszökött, mielőtt társai megmámorosodnak és pezsgőt rendelnek. Ez a hivalgó társas dorbézolás nem az ő lakomája volt: itt elve-szett a félrehúzódó, riadt szegényfiúk között. Ő pedig tündö-kölni akart, be akarta bizonyítani rátermettségét: hatalmas mozdulattal kitárni az új élet kapuját és bemutatni a küszö-bön túli csillogásba: íme, ez mind az enyém. És kinek bi-zonykodhatott volna jobban és méltóbban, mint az édesanyjá-nak, aki vaksivá törődött a cselédtelen kiskonyha gőzében! „Holnap elviszem cukrászdába” — mondta magában, hanyatt fekke az ágyban, és ezzel a gondolatnál aludt el. Nem mesz-sze laktak a nagyvendéglőtől: a nyitott ablakon át behallat-szott a cigányzene és a kurjongatás.

Az öregasszony riadtan kuporgott a csöndes cukrászda plüsdíványán. Eres, kimart kezében reszketett a háromágú ezüstvilla. Apró szeme zavartan hunyorgott. Boldogan maj-szolta a tortaszeletet és áhítózza pillantott a végére tartoga-tott haboskávéra.

A cukrászda a poros alföldi kisváros főterén állt. Az üveg-ajtón át néha kocsikat láttak elhaladni: civisek zörgő löcsös-kocsijait és urak cifraszerszámos fogatait. A fiatalember úgy találta, mindez roppant választékos és nagyvilági, talán nem is igaz: csak álom, mese az egész.

Később fizetett. Húsz fillér borraivalót tett a tálcára. Az-tán hirtelen tünetően odahajított még egy egykoronást. Izga-gottan fölugrott, karonfogta az édesanyját és vonszolta a hű-vös, homályos helyiségen át, kifelé. Ahogy a térről befordul-tak az első mellékutcába, az asszony megállt.

— Mi volt az a korona? — kérdezte élesen.

A fiú elpirult. A másik oldalon egy volt iskolatársa jött egy lánnyal. Könnyedén odaköszönt.

— Semmi, — dadogta és sürgetve belekarolt édesanyjába. De az nem mozdult. Szigorú szeme a tekintetét kereste.

— Mi volt az? — ismételte türelmetlenül.

— Semmi, — felelte, — semmi. — És utánavetette: — Borraivaló.

— Úgy? Borraivaló?

A kis asszony lábujjhegyre állt és keményen arconütötte.

— Nesze egy korona borraivaló!

Ez az anyai pofon végigkísérte egész életén. Ha később Lenka uralma ellen lázadozni kezdett, egyszerre megérezte ar-

cán a régi ütés fájdalmát, lelkében az ütés nyomán fölzúduló haragot és rögtön utána az orvosolhatatlan szégyent is: az édesanyának igaza volt. Az új világ kapuja végleg bezárult; kívül rekedt és nem mert több próbát tenni. Tehetetlen és gyáva maradt a pénz dolgaiban, mint egy garasokon tengődő diák.

Talán Lenkával minden másképp lett volna, ha ő is tud kezdettől fogva más lenni: erélyes férfi, ház ura. De pipogya volt, segínyt kérő és magában gyámoltalan, maga hajtotta fejét az iga alá. Menekült az irányítás felelősségétől, és szinte könyörgött: mentsek meg a számolástól, hagyják meg az iskolának, a dolgozatoknak és ne várjanak tőle semmit. Lenka hatalma lassan terebélyesedett fölébe, és ő nem tudott szabadulni az érzéstől, hogy az asszony a rátermettebb, erősebb, különb nála. Lenka lett a hatalom, az alap, az összetartó erő, ő volt a hatalmas kötelék, amely körülöleli és megtartja a családot. A helyettes igazgató éjszaka néha fölriadt és dobogó szívvel, rettegvé és mámorosan gondolt arra, hogy egyszer valaki elmetszi ezt a köteléket. Akkor megszűnik a varázs, kezdődik a szabadság és talán mindennek vége.

3.

Az Árpád-utca közepetáján állt Kovács Miklósnék nagyhomlokú háza. Őt zöldzsalus ablaka nézett az utcára. Kora tavasztól késő őszig lehúzza őrizték a zsaluk a szobák hűvöségét. A kapu itt is a magas kőfalba nyílt. Széles, hintóknak való kétszárnyas kapu volt: ezen vágatott be régen Marinek kényes fogata. Most a kaput állandóan zárva tartották, a vas-tag fa megrepedezett, lepattogzott róla a festék és a vasalást rozsdá emésztette. Mikor a házat újrafestették, Lenka tüntetően kihagyatta, csak a jobb szárnyába vágott kis ajtót mázoltatta be rikító élénkzölddel. Az ajtó az övék volt, de a kapu idegen, pöffeszkedő tágasságában nem tartozott hozzájuk, csak úgy rájuk maradt; befalazni költséges lett volna, és Lenka inkább átadta a pusztító időnek, mint mindent, ami a Marinek-korszakra emlékeztette. A ház végében laktak akkor két szűk szobában, albérletben a gazdag rác birtokosnál; szégyenkezve osontak el a tornác alatt és lesütötték szemüket, ha a Marinek-család valamelyik tagjával találkoztak. A gazda gyakran jött haza boros fejjel a kaszinóból, és egy ködös téli napon zavartan kopogott be hozzájuk: kölcsönre volt szükség.

— Azt nem, — mondta Lenka, — de a szállót megveszem.

Megvették. És később megvették a házat is, előre költöztek, kényelmesen berendezkedtek, rendbehozták a kopott lakást, mely lassan valóságos vár lett, ahonnét Lenka éber kapitányi számítással irányítja a család növekvő hatalmát. Új bútorokat, képeket, szőnyegeket vásároltak, de hátul elhagyottan omladozott a hajdani istálló: rokkant szerszámok álltak

benne rendetlen halomban és felét lebontották, mikor az új présházhoz kellett a téglá.

Annál gondozottabb volt a ház. A tornác ragyogott a tisztaságtól, az ajtók sárgaréz kilincse villogott és a folyosón barátságosan és komolyan mosolyogtak a leánderek rózsaszín virágai. Középujt a pár lépcsős följáró két oldalán vak kőoroszlánok őrködtek; üres szemük a kerekeskúthoz vezető, téglázott utat vigyázta. Fönt, az oroszlánok fölött két nádszék állt, mindig használatlanul, inkább csak dísznek: a gyerekek úgy érezték, ezekhez a székekhez csak a szülőknek van joguk, a szülők pedig félénk önérzettel álltak ellent a kényelmes bútorok kísértésének. Lett volna valami hivalkodóan és kárhözatosan födesuras abban, hogy egyszer szelíd nyárestén elterpeszkednek bennük és kémlelik a gyúlongó csillagokat.

Kovács Miklós azonnal észrevette, hogy az egyik szék karján hanyagul odavetve egy ruhadarab hever, egy könnyű női selyemkabátka. Megtorpant, riadtan és büntudattal nézte; hirtelen baljóslatú érzés kerítette hatalmába.

Vigyázva tette be maga után az ajtót. Az előszobában hűvös volt. A sarokban egy kétségbeesett légy dongott, hirtelen elszántsággal nekirepült az ablaküvegnek és sérült szárnyal koppant földre. Lehajolt, sokáig figyelte bágyadt kapálódzását, aztán gondosan eltaposta.

Az előszoba falát háromtagú tükrös szekrény foglalta el. Elé állt és belenézett a tükörbe. Egész közel hajolt hozzá, aprólékosan végigvizsgálta ráncos, fakó arcát. A kabátját is kigombolta, ujjával a nyaka felé tapintott, előrehúzta kissé az ingét és beletartotta a fényes tükörlapba az elnagyolt, durva stoppolást. Észrevette, hogy a siető kéz a szálakat túlságosan szorosra húzta és a folt körül apró, összefutó ráncokat vet az ing: olyan, mint egy kővel zúzott kirakatüveg.

Lábujjhegyen ment az ebédlőajtóig, egy percig lélekzetét visszafojtva figyelt, aztán hirtelen benyitott.

Nagyot csattant a kezéből elszabadult kilincs. Hunyorogva topogott a homályos szoba küszöbén. Az asztalfőn az öblös karosszékbe veszve Lenka kuporgott. Szemközt vele, az asztal végén kinyúlva, lobogó szemmel, támadásra készen állt Mária, a nagyobbik lánya.

Halk köszönésére egyikük sem felelt. Füle hirtelen átforsodott.

— Talán szólok a lánynak, — mondta tanácstalanul, — ideje, hogy együnk.

— Úgy? — csattant föl Lenka, — enni! Ez vagy te! Én itt tűrök, harcolok egész délelőtt, míg te, Isten tudja hol kószálsz, aztán beállítasz és jöhet az ebéd. A többi nem érdekel, egy szavad nincs az egészsérről. Nem gondolod, hogy túl kényelmes vagy?

— De hát mi történt? — fordult segílyt kérően Mária felé, — valami baj van? Mikor érkezted? Mi van itt tulajdonképpen?

— A lány vállat vont.

— Semmi, — mondta és az ablakhoz ment, fölhúzta kissé a zsalut és kinézett az utcára.

— Semmi? — kiáltott Lenka, — egy sort sem írsz, beállítasz ezzel a lehetetlenséggel, ez neked semmi! Hát azért gyötördtem én egy életen át, hogy így bánjatok velem? — Vadul fölsírt, úgy folytatta, zokogástól rázkódva. — Hogy elherdáljátok mindent, a magatok feje után menjettek, meg se kérdezzétek az anyákat, nem, csak parancsolgassatok: így akarom? Hát mit gondoltok, kutyátok vagyok én?

— Miért? — vágott vissza Mária és szembefordult vele, — miért? Azért, mert szeretem? Ez nem ház, nem szálló, ebbe nem szólhat bele.

— Az anyád vagyok!

— Nem mondta senki, hogy nem az.

— Hogy beszélsz velem, te taknyos?

Útésre emelte a kezét. Mária hideg gúnnal mérte végig.

— Így akar meggyőzni?

Lenka keze lehangyolott.

— Hát jó, — mondta, külön megnyomva minden szót. — De amíg én élek...

— Amíg maga él? — vágott bele indulatosan Mária. Vékony teste kinyúlt, lobogott a harag szelében, két sötét szeme lángolt. — Amíg él, nem enged hozzá, rendben van, ne engedjen. Mit ért anyám ehhez? Mit tudja, mi az: igazán szeretni valakit? — Egy pillanatra elakadt, aztán hirtelen kivágta, parányi megvetéssel: — aki igazán csak a pénzt szerette!

Nagy csönd támadt. A helyettes igazgató döbbenetben várta, hogy Lenka fölszökken a vádra, nekirohan a lányának, vagy kirohan, lógó hajjal és porig alázottan, nyüsztve, mint egy háztól elvert hűséges öreg kutya. De az asszonynak csak az arca rándult meg, és a következő pillanatban már az is megkeményedett. Mikor később megszólalt, hangja olyan nyugodt volt, mint azé, aki életével vet számot egy döntő pillanatban.

— Lehet, hogy azt hiszitek, hogy csak a pénzt szerettem. Úgy itéltek, ahogy tetszik. Ha akarjátok, a látszat után. Azért, amit tettem, nem tartozom felelősséggel, legkevésbé neked. En tudom legjobban, mit csináltam, az én lelkem rajta. Te teheted, amit helyesnek tartasz. Semmi közöm hozzá. Hozzáamehetsz, de én nem engedlek hozzá. Ennyi az egész.

Lassú, merev lépésekkel elindult az ajtó felé. Keze már a kilincsen volt, mikor visszaszólt.

— Ami pedig a pénzt illeti: valakinek ezt is kellett. Neked magyarázzam? Hiszen te láttad. Valakinek kellett. Ha ez a valaki nem az apátok volt, nem én tehetek róla.

— De Lenka! — tört ki a gyáva ellenkezés a férfiből. Közben cinkosan Máriára pillantott. De a lány közönyösen elnézett fölötte.

— Te szólsz? — vetette oda az asszony. — Ha te az letél volna, — mondta keserűen, — aminek kellett volna lenned...

Legyintett, mintha fölöslegesnek tartaná a további magya-

rázatot. Kezében megzörrentek a kulcsok. A helyettes igazgató vérvörösen hajtotta le a fejét. Mária fehér papírlapot emelt föl az asztalról, ujjai reszkettek.

— Nem? — kérdezte halkan és anyja felé tartotta a papírt.

— Nem.

— Akkor a szeretője leszek!

— A te dolgod.

— Tudja, hogy itt van a városban?

— Tudom.

— Mégsem?

Az asszony nem felelt. Lenyomta a kilincset és elhagyta a szobát.

A helyettes igazgató a sarokban álló régi bőr karosszékhez ment és leült. A következő pillanatban már megbánta: mint-ha szentségtörést követett volna el. Aztán dacosan vállatvont, keresztberakta a lábát és hívalkodó kényelemmel hátradült. Lopva Máriára pillantott: Lenka kegyeltje, gondolta elégtétellel és féltékeny kárörömmel. Újra elfogta a mámoros szédület. De rögtön utána hideg rémület futott át rajta; legszívebben segítségért kiáltott volna, mint a hajósok, mikor szétválnak a hajó bordái és minden süllyedni kezd.

Hús verejték lepte be. Tanácstalanságában a nyakát vakargatta, és ujsa alattomosan rátalált ingén a durva foltra.

Elcsukló sírásra riadt: Mária az asztal végén állt, zokogásban vonagló szájjal. Fölugrott, tétován körülnézett. Oda ment a lányhoz, vállára tette a kezét.

— No, semmi, fiacskám, — dadogta zavartan.

Mária ajkába harapott: a helyettes igazgató látta, hogy a fogak alatt megfehéredik a vékony piros hús. Elkapta a kezét. A lány hátatfordított, letörölte könnyeit, tükröt vett elő kezításkájából, bepúderozta az arcát. Majd fölkapta az asztalról a papírlapot és köszönés nélkül, elszántan, kemény lépésekkel kiment. Mögötte dörrent az ajtó.

4.

Az utcák néptelenek voltak. Fönt a párás levegőben állt a nap. A Korona-téren bágyadtan csorgott a szökőkút és körülötte a növények levele összezsugorodott a hőségtől. A Kupa Vezér teraszán egy sarokban ebédelték a pincérek.

Mária átsietett a téren és csak akkor lassított, mikor kiért az állomás felé eső városrész elhagyatott, szűk utcáiba. Ekkor olyan erővel tört rá a fáradtság, hogy meg kellett állnia, neki kellett támaszkodnia az egyik szegényes, alacsony ház falának. Arcvonásai elernyedtek, végtelenül elhagyottnak érezte magát. Leült egy padra és tenyerébe hajtotta a homlokát.

A szegények negyede volt ez, apró parasztházak zsúfolódtak egymásra és lakóik csökönyösen megőrizték a régi,

gazdagabb falusi élet jelvényeit, a padot a ház előtt és a homlokzaton a pingált keresztet, az évszámot és a tulajdonos nevének kacskaringósan kirajzolt kezdőbetűit. Az apró ablakokban néhol muskátli virított.

Mária visszagondolt a hajnali utazásra. Előre érezte, hogy így lesz, így kell lennie. Ismerte jól az anyát és terveit: igényt tart egész életére, a maga helyére akarja állítani, örök és lemondó virrasztónak a család gondosan megépített várának bástyáira. És ismerte rendíthetetlenségét is, tudta, hogy a küzdelem elkeseredett lesz. Egyformán vesztesek lesznek mind a ketten és Ákosért nagy árat kell fizetniük: egy hosszú, szigorú élet művét gyujtják föl s vetik a lángba. De Mária vállalta ezt, Ákosért mindent vállalt volna, ha kell, máglyára áll, mint a régi mártírok, esztelen szerelmében.

A fiút lassan álomba hímálta a vonat, feje félrecsuklott és ráhanyatlott a vállára. Rajta különös, boldog borzongás futott végig. Míg Ákost nézte: csukott szemét, összeszorított gyermeki száját, alvó arca zavartalan nyugalomát, egy pillanatra elfeledkezett mindenről: az anyáról, a szülői ház másfajta, ridegebb törvényeiről, és arról a szívet elszorító bizonytalanságról is, amely előttük áll. Mert ha sikerült is minden, ha az anya beleegyezik is: mi lesz aztán velük, miből fognak élni? Nem tudott, nem is akart felelni. Követelte a szerelem felelőtlen vakságát, s magában tiltakozva kiáltott az anya számító, jövőt fontolgató, okos szavaira: „Mi közöm hozzá? Értsétek meg: szeretem!”

De sejtette: szülei soha nem érthetik meg. Megvetette, fölöttük állónak érezte magát, viharmadárnak az ő gyáva, követő köre hordó szorgalmuk fölött, és hitte: joga van ehhez a megvetéshez, joga van merészen átgázolni mindenben a szerelem, a lobogó szenvedély szentsége nevében.

Minél jobban közeledtek a szülővároshoz, annál inkább nőtt benne a dac és az elkeseredés az anya ellen. Földidézte magában az otthoni évek szűkös emlékeit, és alig jutott eszébe egyéb, mint konyhai tanácskozások, receptek, bölcs tervek a jövőre és idején elejtett szavak a kötelességről és a felelősségről. „Hát ennyi volt az egész” — mondta magában keserűen és fájdalmas harag támadt benne az eljátszott ifjúságért. A barátnők majálison táncoltak, leveleket gyűjtöttek titkos imádóiktól s összefogódva, sóhajtozva sétáltak a fasorban, mikor nyílt az ákác és mákonyosan felhőzött a város fölött az illat. Ő alkonyat után jött meg a szállóból, fiúsan kemény lépésekkel, vékony mogyorófavesszővel a kezében, s egy-egy villanásra látta a lányok libbenő ruháját, a fiúk frissen vasalt fehér nadrágját a park este elé bókoló bokorágain túl.

Nem, a fiúkkal igazán nem volt semmi dolga. Ünnepek utáni napon a társnők készületlenül lapultak, idegesen lapoztak bele alattomban a könyvbe, neveket firkáltak magyarázat alatt a padra és húnyt pillákkal, tehetetlenül adták meg magukat az édes, ragályos ábrándozásnak. Ő nyugodtan, fő-

lényesen, emelt fejjel ült a helyén, józan volt, öntudatos és mindig kész a helyes, kimért, hivalkodás nélküli feleletre. A társnők tisztelettel néztek rá, de kerülték, és abbahagyták a lázas sugdolózást, ha közelükbe ért.

A vonat zakatolt, Ákos aludt és Mária egyre sűrűsödő gyűlölettel kérte számon az anyán az ifjúság éveit. „Mit adott nekem? — kérdezte, — mi volt, aminek örülhettem volna, mi volt, csak egyetlen egyszer is, egyedül értem, az én kedvemért?” Nem volt semmi. Szívtelen zsarnoknak látta az anyát, amint tiltva int az öröm felé és rideg paranccsal kényszeríti szövetségük komor igájába. Úgy érezte, bele tudna vágni ököllel az arcába a szeme alá, hogy minél jobban fájjon.

Messze a síkon föltűntek a város tornyai. Furcsa szorongás támadt benne, ahogy sorra fölismerte őket. A tetőkön csillogott a korai nap, a ritka gyárkéményekből vékony lila füst szállt föl és távol, mint egy elejtett nagy tükör, villant meg a tó.

Egy éve nem járt itthon. Karácsonykor, húsvétkor a fővárosban maradt, az apácák tanítónőképzőjének lányotthonában, a zsúfolt vonatokra hivatkozott és arra, hogy tanulnia kell: utolsó vizsgája előtt áll. Nem vágyott haza és mégis rosszul esett, hogy Lenka nem hívja: örömmel vette tudomásul szándékát és dicsérte okosságát.

A bőven termő szőlők biztonságos öve mögött egyre nőtt a város, mint egy becsukódott, rosszindulatúan hallgatag idegen táj, mint egy ravaszul ellenséges vidék.

(Folytatjuk.)

Rónay György.

HARSÁNYI LAJOS:

MI VOLNA JÓ?

Kis kályha volna jó!

Piros szén-darab izzana benne
És a szobában jó meleg lenne!
A szoba falán táncolna az árnyék
S a sok fakó arc mind pirosra válnék.
A gyermekek, valami hat darab,
Mint fészekben zsibongó madarak,
Anyjuk meséjét hallgatnák merengvén
És az apa a langyos-meleg estén
Vidáman verné szurtos kaptafáját
És önfeledten dalra nyitná száját.
Mint régi Hans Sachs vígan kalapálna
És a szobában úr lenne a lárma,
Míg a kakukkos óra tizet verne
S a kis család az Úrban elpihenne...

Mi volna jobb?

Kis cipó volna jobb!

Bedörrentenék a búbos kemencét
S a hat kenyeret mosdatva betennék.
A hetedik lenne a kis cipó,
Mert Jancsika, a fürge kis csikó,
Pirosra sült fehér gyürkére áhít.
S ha már a mécs az asztalon világít,
Az asztalfőn ott ülne az apa,
A tűzhelyen a tej felforrana
S abba aprítanák a kis fehér cipót,
Hogy jóllakjanak a vidám csikók.
Az apa meg, mert elég tej nem lenne,
A friss kenyérre sót, paprikát tenne

S nagyot húzna a kút hideg vizéből.
Egy kis szeles angyal a távol égből
Leröppenne a halk piros toronyba.
A nagyharang Űrangyalára kongna.
Hangosan mondanák a nyelvek, elmék,
A véndiófák álmosan figyelnék...

Mi volna legjobb?

A béke volna legjobb!

Nagyon soká tart már a háború!
Éppen elég volt már a gyász, ború!
Embert, búzát ne gátoljon már korlát!
Úgy vár ködös hegyem: a kék Vihorlát!
Komáromot szeretném látni újra,
Angol kertjében járni elborulva!
Pozsonyba vágyom, a királyi romra,
Nagyváradra és Marosmonostorra.
Szeretnék menni szabadon, vidámon,
Ne fogjanak le minden hídon, vámon!
Ne rontsák el az életem tovább már!
Élni szeretnék, mint vidám madárkák,
Derüsen élni, néha mosolyogni,
Kolostort nézni, el-elkomorodni.
Békét szeretnék, mely nem gyűlölt, talmi,
Békén szeretnék egyszer majd meghalni...

Talán a halál volna — legjobb!

I.

A vaskos humorú Sickelpart testvér ismét odalopakodott Poirot atya festményéhez. Huncut pislogással nézett körül, rezes orra vidáman fintorgott.

— Ho-ho-hó, ez a párdue itt! A farka túl elegáns. Kecses! Ho-ho-hó! Kecses!

Köténye alól, — mert munka közben valamennyien hatalmas, zöld mesterkötényeket öltöttek a reverenda fölé, — villámgyorsan apró festékes ibrikék kerültek elő. Megmártotta ecsetjét s nekiesett a festménynek.

— Míveljünk csodát! — dörmögte gonoszokodva s pillanatok alatt lófarka, kecskefeje lett a párducnak. Elhátrált a képtől s derűs meglepéssel szemlélte művét.

— Így la!

Ibrik, ecset eltűnt, sőt Sickelpart testvér is. A villa hátsó helyiségein át lopakodott ki a kertbe, aztán a sétautak egyik fordulójánál ártatlan arccal csatlakozott a kis csoporthoz, a többi hat szerzetes testvérhez. Heten voltak itt jezsuiták, valamennyien művészek, festők, építészek. Kien-long császár küldte őket ide, hogy csudálatos tudományukkal varázsolják át a nyaralóját. Boldogan dolgoztak, mert munkájuk fejében zavartalanul folytathatták missziós tevékenységüket. A császár, de az egész udvar is csodálta ügyességüket; még inkább fifikus masináikat, azok közül is elsősorban Benoit atyáét, a nagy mechanikusét, mert amiket ő szerkesztett, azok a masinák már nem voltak olyan gyerekjátékszerűen, könnyen áttekinthetők, mint a többieké. Szövevényes erőátvitel, nagy számadásból pontosan eredő mozgások, sőt hangzások gazdag különféleségben: ilyenek voltak az ő automatái. Ő és Thibault a nagy mérnökök!

Benoit most is magába mélyedve, külön sétált a többiek-től s ha útjuk véletlenül kereszteződött, amazok álltak félre némán és tisztelettel, hogy a mechanikus testvér zavartalanul élhessen gondolatainak és számadásainak.

— A szökökút! — súgták oda egymásnak halk áhítattal.

Benoit már hetek óta dolgoztat a Kienlong császár által rendelkezésére bocsátott munkásokkal. Óriási medencéket, csatornákat épít. Teljesíti a császár régi vágyát: szökökutat szerkeszt. De nem olyan egyszerűt, mint amilyent várnak, egyenesen feltörő sugarakat, óh nem! Thibault atya még a napsugarakat is beleszámította, beletervezte művébe, hogy a párává porlódó víz színjátékában, folyton változó, bogozódó mesevilágot lásson, aki majd álmodozó szemlélődéssel leül a

szökőkút elé. Halk titkos muzsikák ütköznek majd ki nemcsak a vizek csobogásából, de a beépített furfangos szerkezetekből is.

A többiek ebéd előtti vidám tereferébe hangosodnak vissza, Benoît atya pedig némán magányosodik el újra a kert egyik mély, árnyékos útján.

Elmosolyodik gondolataiban:

— Szökőkutat Krisztusért! Mert erről van szó . . . Ő nem szökőkutakat, hanem Őt, a názáretit akarja idehozni, mert nagy-nagy gyereknép ez a mandulaszemű, kedves, szelíd fajta, szeret játszani. Játékokat talál ki neki, ahogy a gyerekeknek szokás, hogy beszédbe eredhessen velük s belopja lelküket, mint vadász a zsákmányt. Igen, ő Krisztus vadászának jött ide, az Úr igéiből állít csapdákat ezeknek a távoli, keleti lelkeknek. Ravasz, mérnöki aggyal számítja ki nemcsak a szökőkutakat, fifikus automatákat, de a lélekcspadákat is. Kilencezer keresztyén van már Pekingben, köztük nyíltan vagy titokban a császári háznak nem egy tagja. Kilencezer! Oh, de lesz még több is!

A villa felől most kárörvendő nevetés és egy éles veszekedő hang csap a fülébe:

— Te barbár! Te lélektelen! Feljelentelek Rómában. Ez így nem mehet tovább. Másfélórát dolgoztam a párducefejen. S szinte sírásba vékonyul az izgalomtól Poirot testvér hangja.

— Majd helyrehozom, testvér, — bűnbánatoskodik Sickelpart rekedt hangja, de rezes orra sunyin fintorog a föld felé. — Nincs semmi baj drágám. Hiszen csak temperával festettem rá. Le lehet mosni.

Sallusti mély basszusa kerekedik a nevetés és veszekedés fölé:

— Nem kell annyit gyerekeskedni . . . Poirot testvér, neked pedig meg kell bocsátanod a rossz tréfáért s nem szabad ilyen bántó szavakat használnod. Holnap külön egyórás szilenciumon egymásért fogtok imádkozni . . . Megértettétek?

Alázatosan hajolnak meg mindketten a komoly Sallusti, aztán egymás felé s a következő percben már összeölelkezve mennek az ebédlőasztal iránt. Békés mosolyúak valamennyien, emberi gyengeségek értői és megbocsátói. Saját gyengeségüket pedig vezekelhetik, ha kell, akármikor.

Gong kondul s Benoît is megindul az ebéd felé. Vidám könnyű gondolatok hárfítják el agyáról a számok kérlelhetetlenségét s már előre örül Sickelpart mókáinak. Nagy gyerek az! De éppen az a megkapó benne, hogy itt, a vértanúság örök lehetőségében, majdnem feltétlen bizonyosságában, sohasem veszti el egészséges életkedvét. Szinte bohóckodik már, de hogyan ki tud gyulladni a szószéken, térítő munkájában! Itt maguk között folyton tréfálgozik, de kint ő a legharcosabb, s elszántan vonja magára a gyűlölködő kínai hatóságok leskelődését. Rájuk dörög, magára haragitja őket, hogy a köréje kavarodó hírzengésben hatóereje egyre messzebb gyűrűzzék.

Primitív küzdő: eszközei merő ellentétei Benoit harcmódorának, de Benoit éppen ezért szereti.

Az ebéd vidámsága alatt egy másik mérnöktestvérrel, Thibault atyával beszélget Benoit. Míg Poirot és Sickelpart között művészi felfogásban, addig közte és Thibault között dinamikai kérdésekben szokott néha vita támadni. Benoit a víz mozgató erejét, Thibault a merev anyagok feszültségének energiáit dicséri: melyik képes nagyobb munkára? Ezen vitatkoztak nagy példalózással:

— Ha én a vizet magasra viszem s lezuhogtatom, micsoda hatalmas munkát tudok végeztetni, testvér, de micsodát!... Így lelkesedik Benoit.

— Ha meg én egy nádvesszőt spirálisba csavarok néhány kézmozdulattal, kapok legalább annyi energiát, mint ha egy liter vizet felviszek tíz méter magasra s nem kell kikeresnem a tíz méter magas helyet, nem kell építenem az edényt, amely a vizet nekem megtartsa: az energiát bármikor és bárhol használhatom...

Így Thibault atya!

— Amíg a nádvessződ meg nem szokta a görbült állapotát s el nem ernityed — kötekedik Benoit.

— Még akkor is hajlíthatom ellenkező irányba és erő marad, de ha testvérem vize elpárolgott, fuccs az egész! — replikázik Thibault.

Ezen mindnyájan nevetnek.

Az egyik filozófus testvér csap le rájuk:

— Emez a mozgásban, amaz a feszültségben keresi a munkát. Legjobb lenne a kettőt összeegyeztetni.

Hát ez igaz!... Csakhogy elgondolni egyszerű, de véghez vinni nehéz az ilyet...

A maroknyi társaságnak éppen ez a legnagyobb öröme: a véghezvitel nehézségeit legyűrni!... Rómából most érkezett testvér meséli éppen kalandos útját. Tengereken, országokon át érkezett, pontosan az Úr szavai szerint: a görögnek görögé lett és a zsidónak zsidóvá. Három nyelvet is megtanult útközben. Felöltötte minden nemzet lelkét, hogy Krisztus lelkét elhinthesse az emberek között. Néha bizony husággá lett a szeretet útközben s valamennyien vidám meglepődéssel szemlélték az újonnan jött testvér hatalmas vállát, öklét. Volt úgy bizony, hogy állkapcsokat kellett kiütnie helyükből, nagyobb szorongatásban, de aztán az állkapcsot helyére is igazította, ha körülötte elcsitulnak már a rútabb szenvedélyek. Néha testi sebet ütött, hogy gyógyításukkal lelki sebet is gyógyíthasson. Ervos volt az új testvér. Két éve kérték Rómából, az itteni sok járvány miatt. Most érkezett meg. Kicsit hidegeszű, mint minden fiziológus, de az örök láng az ő tekintetében is ott ég.

A szilenciumra már magába mélyedten, szívében eredményeit méregetve vonul vissza. Sőhajos elszántsággal nagyot lélezkedik jövő munkája elé. Nyolcan nyolcféle gonddal vonulnak el magukra a kert zugaiba.

Az elmélkedés órái után kiki elindul a maga betegeihez, szegényeihez. Az új orvostestvért hárman is hívják. Végül megegyeznek rajta: ma nekem, holnap neked.

Sickelpart visszaoson a villába s lemossa a párducról a lófarkat és a kecskefejet. Mire Poirot odaér, már minden rendben van.

Dolgoznak tovább!

II.

Thibaultnak ma nincs missziós munkája. Bebújik a kert legtávolabbi zugában eszkábált fabódéba. Itt a műhelye. Megáll egy különös konstrukció előtt. Valami négy lábú csontvázhoz hasonlít az egész, de különös rugók, kerekek, sodronyok hálózák keresztül-kasul. Hol mosolyogva, hol gondterhes arcú járja körül.

— Ezen múlhatik! — gondolja. — Ezen múlhatik: itt maradhatunk-e továbbra is. Ha ez a munka, ez az alapján véve ostoba munka sikerül, itt maradhatunk s végezhetjük tovább, talán diadalmas befejezéshez is juttathatjuk a *másik* munkát...

Azt, amelyről már otthon álmództak, amelyről egy egész életen át fognak ábrándozni. Az egy akol, egy pástor nagy vágya ez! Az ezer ágban élő emberiség eszméletlen véglényként tengődik még, mint valami irtózatot óriás polyp, amely eszméletlenségében nem veszi észre, hogy egyik karjával letépi a másikat, borzalmas önfalóként. A szeretet öntudatát kell belopni ebbe a határtalan testbe, az emberiségbe, hogy a fej ne marjon bele a lábba, a láb ne rúgja pokolra a fejet...

Ezen múlhatik!

Thibault megfigyelte, hogy a császár, de még inkább a császárné és a császári ház fiataljai mennyire el vannak ragadtatva, ha egy-egy ilyen játékot szerkeszt nekik, — holmi élettelen automatát. Kienlong keleti nagyúr tökéletes rab-szolgákkal s egy halálfélelemre felépített hierarchiával körülvéve. Nem szokta meg, hogy ez a világ ne az ő mulatozására legyen világ. Már rég nem kapott tőle semmi játékot s amúgy is görbe szeme még görbebben néz reá már jó ideje. Nem hívja magához, mint azelőtt szinte minden napon, hogy végtelenig nyúló vitán küzdjön meg vele a keresztény világfelfogásról. Hány nagy eszmét sikerült már elfogadtatni óvatos, finom elmeállal való párbaj közben!... Mert Kienlong eszes ember, a maga világában óriási műveltségű is. Igazi császár, szellemi és anyagi fölényben minden alattvalójával szemben. Csak egyet nem hajlandó megérteni: embernek semmivel sem különb akármelyik alattvalójánál a Végtelen Szeretet előtt. Az „idegen Isten”-ről fitymálva beszél, de néha, — jobb óráján, — már meg-megrendül az Isten *fiának* egy-egy mutató példáján. De nem ezekért a megrendüléseikért szereti őket, hittérítőket, hanem a — játékaikért.

— Hogy csinálod, hogy az a kakas kukorékol? — rengeti nevetéssel a hasát. — Még értem, hogy mozog, de a hangot hogyan adod neki, páterkém?

— Nem én adom. Rajtam keresztül az Isten, — alázatosodik el Thibault mérnökönérzete s nem bánja, ha az alázatot a császár a maga hatalma előtt meghajlásnak véli. — „Nem én, hanem az én Uram!” — Jó az Úr hatalmára utalni mindenben, amin az emberek csodálkoznak. Hiszen van valami kegyes furfang ebben, de hát egy többezer éves kultúra kifinomultságával kell megmérkőznie, abba kell belevinnie az emberiség egyetlen lelki forradalmát.

Kienlong mosolyog, mert tudja, hogy ez a felelet csak olyan elővágásféle, amellyel Thibault mindig bedobja a maga Istenének nevét minden gondolatfordulóba. Meg is győtri rögtön:

— Hát a te Istened még kukorékolni is tud? — hunyrog ravaszul.

— Még a te hangodat is ő adta!... De még a hatalmat is! — gyúl vörösre a páter arca s egy perc alatt úgy lerántja a „mennyei birodalom” urát a sárga földig, ahogy kint a misszióban a legrongyosabb kulit szokta, ha okvetetlenkedik.

Kienlongot mindig meglepi ez a bátorság s meg is csodálja. Mint vásott gyerek igyekszik újra meg újra kiváltani az idegen papokból, mert szeretné már egyszer megérteni. Azt is szeretné megérteni, miért ragyog fel ezeknek az arca, ha közülük egyet-egyet pallos alá küld, nemcsak a többieké, — hiszen azt kárörömnök is vélhetné, — de a kivégzendő is. Valóban valami istenért halnak meg ezek?... Igy kéne a kínainak is kiműlni, ha érte, a császárért, vesztí életét, de bizony a kulit üvölt és rugkapál... A nemes urak? Az más! Azok tudják, hogy úriságukhoz tartozik a halál nyugalma, de a kulit!... Az volna lám igazi!... Igy bizony Kienlong mostanában már maga is elkétkedik a saját istenségében. Eleinte kíváncsiságból is többet küldött az idegen papok közül a halálba, hátha valahogy megtudja nagy titkukat, de már útálja a vérengzést: emberhez sem méltó, nemhogy istenséghez.

Inkább vitatkozik velük; többet megtud így...

De Thibault atyát már régen nem hivatja, sőt elnéz a feje fölött. Ez pedig már évezredek óta ugyanazt jelenti ennél az udvarnál.

Thibault számat vetett magával. Annál is inkább, mert a császárné és legfiatalabb leánya, de még legidősebb fia is, a mennyei birodalom következő ura, egyre gyakrabban jelennek meg a nyári kastély kertjében és óra számra erednek szóba Thibaulttal, már nem ravasz automatáinak szerkezetéről, boszorkányosságáról, hanem arról a különös emberistenről. Nem is kérdezik, csak hallgatják.

A végzetes pletyka is száll: a legkisebb hercegnő megkeresztelkedett!

Thibault tehát tudja, mit jelent, ha legközelebb hivatják az udvarhoz. Készül reá. Olyan kísérettel fog a császár elé

vonulni, — megint egy játékkal, — de egy olyan játékkal, hogy századokon át fogják itt emlegetni. Kicsinyes hiúság volt ez már, de a halálvárás izalmában bánattalanul siklott át a lelkén. Még egy utolsó nagy leckét ezeknek! S mikor ámulatukban a legjobban hápognak, akkor tör rájuk utolsó, nagy szavaival. Előbb az idegeiket, aztán a lelküket rázza meg utoljára félelmes zivatarban, amelyben az ő Istene fog mennydörögni és villámokat szórni.

Szeme kigyúl s egyre nagyobb izgalommal járja körül külföldös szerkezetét. Átlát a kert másik oldalára, ott egy sereg ember vitatkozik. Munkások, akik a tatarozásban segítenek. Összevesztek valamin s már vészesen hangoskodnak.

— Rájukijesztek, — mosolyog Thibault s magát is izgató nagy várakozással megnyom egy gombot a hatalmas szerkezeten. Pillanatnyi sziszegés, utána irtózatosszerű bőrdülés reszketteti lélekzetvisszaütőre a levegőt. Még a lombok is remegnek. A veszekedő csoport torkán akad a szó. Dermedten fordulnak a hang irányába valamennyien.

— No még egyszer!

S Thibault újra megnyomja a gombot.

Halálfélelem sikoltozása, hörgése csap ki az embercsoportból, majd feloldódik az első rémület dermedtsége s a veszekedők felüvöltének:

— Oroszlán!... Oroszlán!...

Bokron, fán, kerítésen át menekül, ki merre tud. Csak később gondolják meg, hogy az udvar még nincs itt a nyaralóban s az állatseregletet sem hozták még ki. Annál titokzatosabb!... Sickelpart testvér is kirohan a kastély hátsó helyiségeiből, mert azokat — konyhákat kamrákat, — neki kellett kifestenie találékony humorával s étvágygerjesztő naturalizmusával. Néhány rémült menekülő az ő széles háta mögött keres menedéket. A maszatos festőkötényét rángatják s hűhözva rémítgetik: „Oroszlán, oroszlán”...

Ám síri csend a kertben. Sickelpart kérdezősködik: hol? ki látta? itt van a kertben? merre?... Senki sem tud semmit, csak a hangot hallották.

— Várjatok csak!...

Sickelpart teleszívja hatalmas tüdejét, hogy csak úgy zúg belé a lélekzet: öblös kürtöt formál két tenyeréből a szája elé s bőrdül akkorát, hogy aki túljutott a kerítésen, még eszeveszettebb futásnak ered.

Tekintélyes volt!... Thibault kacag s harmadszor is megnyomja a gombot. Most azok is, akik Sickelpart hátát választották első menedékkül, fenn vannak már a kerítésen, de maga Sickelpart is jobbnak ítéli bevonulni a házba, bár méltóságos lassúsággal, s bereteszelné maga mögött minden ajtót, némileg gyorsabban..

Thibault testvér meg van elégedve az eredménnyel. Odamegy a falon lógó hatalmas oroszlánbőrhez, új gépe „ruhájához” és megsimogatja.

Napokig tartott az izgalom és a rettenet a kastély körül.

Kíváncsi mandulaszemek villogtak be a kerítés minden részén. Ám az oroszlan nem volt sehhol. Amikor ez már egészen biztos volt s Pekingben is megtudták, hogy igazán, egészen biztos, az udvar is elhatározta, hogy kivonul a nyaralóba.

Ahogy az udvar érkezésének a napja közeledett, a testvérek körében egyre nyomottabb lett a hangulat. Thibault atya szeretett egyre inkább magára maradni, mert érezte, amikor együtt vannak mind a nyolcan, akármiről beszélnek, mindig róla van szó. Róla magáról. Ha Benoit atya szökökútját magyarázza, mutogatja, bár másról szól, abban ahogyan hangja egyre lihegőbbre lázadozik, róla van szó. Amikor a festmények utolsó simítására indulnak és itt is ott is igazítanak valamit Kienlong szeme számára, róla van szó. Róla van szó még a némaság fülledtségében is.

Az újonnan érkezett orvostestvért faggatják, merre jött, lehet-e ugyanaz az útja Thibault atyának is — visszafelé? El kellene menteni innen... Csak baj van: még vele nem is beszéltek. Vele, — *az elitélttel*.

— Meg kellene kérdezni, mit akar ő? — fojtja hangját a szakállába Sallusti testvér. — De ki meri?

Végre Benoit vállalkozik. Ketten állnak legközelebb egymáshoz. A szándéktalanság álarcában közeledik Thibaulthoz, egy technikai problémát vet fel. Félórát is elvergődik, mire fel meri tenni a kérdést:

— Mit akarsz tenni?

Thibault válasza egyszerű és világos:

— Itt maradok.

Jóideig hallgatnak, végre Thibault folytatja:

— Sohasem tartoztam az Úr megfutamodó katonái közé. Mondd meg a testvéreknek, ne vegyenek tudomásul semmit, mert semmi sem történik. Kedves a gyöngédségük, de zavar.

Rejtelmesen mosolyog egy darabig, aztán szembeötlő, fojtott vidámsággal teszi hozzá:

— Nem én fogok itt rettegni az életemért. Valaki más.

Benoit meghökkent:

— Kire gondolsz?

— Magára a császárra!

— Ugyan...

— Majd meglátod.

Benoit zavarodottan megy vissza a többiekhez. Ők sem értik Thibault-t. Csak Sickelpart sejt valamit: az a rejtelmes oroszlanbógés a minap. De nem mer szólni, nehogy kinevessék.

Thibaultnak csak önmagával szemben vannak nehéz órái. Szabad-e ezt tennie? Szabad-e az Úr szolgálatát összekapcsolni ezzel a tréfával?... De!... De tréfa-e ez csak? Hiszen egy évi munkája, ideget fogó nehéz munkája van benne... Az ítélet Isten kezében; ő csak ember a földön s a legnagyobbat, legjobbat akarja, amit csak az adott helyzetben akarhat.

Másnap megérkezik az udvar. Apró cécók és Kienlong

máris kisiet a kertbe családostul. A testvérek, élükön Sallustival fogadják. A császár nagyon kedves, egészen addig, amíg a legkisebb hercegnő hirtelen fel nem kapja a Sallusti oldaláról lelógó, csodálatos művű keresztet és átszellemült áhítattal meg nem csókolja. A császár leánya megcsókolja egy keresztrefeszített ember lábát!

Ebből is halálos vád lesz Thibault fejére... Az ő műve ez is. Mivel a császár is, tehát az egész udvar is igyekszik úgy tenni, mintha misem történt volna. A kis hercegnőt óvatosan elvonják a társaságból s lehetőleg feltűnés nélkül be-kísérik a kastélyba. Nem láthatja a szökőkutat: Benoit csodáját.

Benoit testvér izgatott utasításai nyomán elindítják a szökőkutat. A testvér a kelleténél többet is fontoskodik, hogy elfeledtesse az előbbi jelenetet. Az ámuló kiáltások zűzavarában szinte úgy tűnik, hogy sikerül is neki. A császár is mosolyog, de borongó homloka alatt ez a mosoly szinte fenyegető. Ahogy a csodálkozás öröme elbénult az idegekről, Kienlong lassan odafordul környezetéhez:

— Hol van Thibault mérnök? Ő nem csinált semmit?...

Poirot testvér ugrik a már induló két testőr elé s elrohan Thibault fabódéja irányában. Jobb, ha ő megy a testvérért, mert a testőrök esetleg rögtön csak — a fejét hoznák el... Ilyenkor perceket is jó nyerni!

Csak jó idő múlva tér vissza, hogy Thibault rögtön jön.

Ez is szörnyű!... Várakoztatni a császárt!

Most aztán csakugyan a két testőr indul Thibaultért.

A pátterek sápadtan állanak a háttérben, de a végzet elháríthatatlan súlya alatt hangulatuk egészen váratlanul átrendeződik. Már mosolyognak és befelé imádkoznak. Mosolyognak, mert Thibault testvér elindul a megdicsőülés útján: megy az Úr elébe, aki megengedte neki, hogy ilyen fiatalon meghalhasson érte.

A császár félszeggel sandít a papokra: megint nem érti őket.

Feszült, halálos csend percekig. Egyszerre mennyboltrázó, rettenetes üvöltés és a két testőr hideg verejtékkel a homlokán menekül elő a kert zugából.

Még semmit sem lát, s máris reszket az egész udvar a borzalmas hangra, csak a császárnak nem rebben még a szemhéja sem.

A testőrök mögött hamarosan előlép az út homályából Thibault testvér, — hatalmas oroszlánnal az oldalán,

Félelmes a kép!... Thibault öntudatos, lassú méltósággal közeledik s mellette szelíd egyenletességgel lépked a rémítő szörnyeteg. Thibault ráteszi a kezét. Erre megáll, fejét előre nyújtja s borzalmas üvöltése ismét megrázza a levegőt. Az udvar szolganépe már fenn a fákon, oszlopok tetején, csak a császár és a legnagyobb méltóságok állnak rendületlenül a helyükön.

Ott maga a halál jön, ám ők nem válhatnak nevetség-

gessé! De még közülük is nem egynek akad gyors tennivalója a kastélyban.

A testvérek szomorú csodálkozással mosolyognak s csak Sickelpart mosolya másmilyen, mint a többié. Ő már mindent ért.

A helyzet a többiek szemében még megdöbbenőbb, amikor Thibault újra elindul s a szörnyeteg is vele — egyenesen a császár felé. A testőrök izmai rémületbe merevedtek. Egyik sem tudja még a keze fejét sem megmozdítani, nemhogy a fegyverét.

Thibault tíz lépésnyire áll meg az udvari csoporttól. Hangja csöndes, nem fölényeskedő:

— Ne féljetek... Ez az én védelmezőm csak akkor él, ha én akarom.

A császár eszmél magára elsőnek:

— Te szerkesztetted? — oldódik fel elfojtott döbbenete a kíváncsiság kitörni készülő örömeivel.

— Én!

Thibault szelíd alázattal mosolyog már. Alkotó gőgje alig egy-két percig kísértette. A császár még nem mer közeledni, a merevség nehezen válik le az izmairól, de már lelkendezve kérdez:

— Megint nem értem. Honnan van hatalmad, hogy az életet ilyen tökéletesen tudod utánozni?

Megint az örök válasz:

— Attól, aki a te hatalmadat is adta.

S Thibault intő mutató ujja az ég felé mozdul...

A császár most már nem bosszankodik. Gyerekes örömmel lép az automatához, kérdez, lelkendezik, játszik. A kis hercegnőt is kiengedik, az egész udvar ámul, ujjong.

Másnap megjelent a császár rendelete: a keresztények szabadon gyakorolhatják vallásukat a kínai birodalomban.

Thibault lelki fülledtsége felszabadult... Magára szabott külön vezekléssel nyugtatta meg magát afelől, ami saját lelkiismerete előtt nem tetszett neki. Érezte, hogy ő, az Úr katonája — ismét csatát nyert. Tízezrek számára harcolta ki a lelkiismereti szabadságot, ha mindjárt egy automata oroszzlánal is.

Játékkal!

De végeredményben mi nem az az Úr színe előtt?...

Rozványi Vilmos

SIK SÁNDOR:

HAJITSD EL A KÖVET!

I.

**Kemény és harcos légy ma, ének,
Légy szikladarab,
Hogy odahajíthassalak
Vérszomjas küllői közé
A szárad szennyes páncélszekerének.**

**Porszemnyi vagy, útját elállnom,
Tudom, eltemet,
Mégis, szikrázó lelkeket,
— Hátha megzökken rajt a Szörny! —
Kovameddedbe belekalapálom.**

**Tücsökciripp, orgonabongás
Hiába sajog:
Elhalnak imák és sóhajok,
Amíg a gépszíj nyöszörög
És fojt a horgas keselyűvisongás:**

**Keményedjél és keseredjél,
Dal, csepp lövedék,
S ha elmorzsol a lánckerék,
Ha rádtipornak milliók:
Tiportasd el magad az Egyért.**

**Amaz Egyért, amely a minden,
És nélküle nincs
Csak vér és vakság és bilincs,
És neve: lélek, — neve: én, —
A neve: testvér, — és a neve: Isten.**

II.

**Állj meg, fölemelt kéz, feleúton állj még!
Karcoló kavicsom, keserű dal, várj még!**

**Mint a regés pártus a halálos nyílra
Mielőtt ellötte, a nevét ráírta,**

Hadd tudja ütője nevét a haló még:
Valamit a kőbe én is belerónék,

Üzenetet annak, utolsó igémül,
Ki a siket börtön páncéla mögén ül.

Hisz ember ül ott is, szív a cudar gépnek,
Ember, kit félelmek, habozások tépnek,

Kiért gyerek, asszony, öreg szüle retteg,
Akiért a Krisztus hordta a keresztet.

Ember, felebarát, aki ott benn rothad
Bendőjében ama gyilkos Behemótnak,

S igazítja, lelke örök jussa árán,
Nem állati hóhér: áldozati bárány.

Ember, ki ha bánt is, ha veszteni jár rád,
Ha kész is a kezén ellened a gránát,

Rívó szeme mélyén olvasod a jelet:
Nem követ vár tőled: kenyeret, kenyeret!

Követ hiszen úgylis hiába ragadtál:
Nem mondhat az ének egyebet magadnál.

Sebeket nem ütni: orvoslani lettél!
Hajítsd el a követ: kenyérnek születted!

Hajítsd el a fegyvert, állj ki szabad mellel,
Nézz szembe a Szörnyel, őneki is kellel!

Mosolyogj fel bátran a Gép emberéhez:
Kenyerem van, testvér, egyen, aki éhes:

Ha úgy kell, ha úgy jó, ám vonagolj által
Élő tetememen Sátán-boronáddal,

Csak ezt az utolsó szívembeli hangot,
Mít az acélküllők közül kisugallok,

Titokzatos nevét amaz Egyetlennek,
Ki után a lélek sorvadozik benned,

Sóhajtsuk el együtt, hátha ma sem késő,
Aztán, — jöjjön amit rendel az Intéző!

Sik Sándor.

A mai olasz lírának egyik sajátos vonása, hogy nemcsak a költői kifejezésmód tekintetében engedi meg a legnagyobb változatosságot — itt is „toutes les idées, toutes les croyances coexistent et prolifèrent”, amint Marcel Raymond mondta a francia költészetről — hanem maguk a költők is valóságos Proteuszok. Izlés, szerkesztésmód, stílus, verstechnika mind gyorsan változó valami, s ha ugyanannak a költőnek mai verseit a húsz év előttiéhez hasonlítjuk, sokszor kételkedünk, vajjon valóban egyazon ember különböző korszakból származó írásaival van-e dolgunk. E Proteusz-hajlam, mely az evolúció meggyorsulását jelenti nemcsak az irodalom egészében, hanem az egyes írók életművében is, néha egészen sajátos ellentétekhez vezet. Egymásnak látszólag teljesen ellentmondó irányok és törekvések a legnagyobb békességben férnek meg együtt s rendeződnek sorba az évek távlatában. Van író, ki Pascolinak gyermeki egyszerűséggel álcázott cizelláltsága után D'Annuzio hangos hatásain és ragyogó akkordjain át ér az olasz impresszionizmus, a jellegzetes nevű „crepuscolarismo” bágyadt színei közé, hogy onnan aztán a futurizmus felszabadító lendületébe vesse magát, s végül Ungarettinek japános, kiábrándultan szűkszavú hermetizmusában keressen menedéket . . . Természetes, hogy az ízléshullámoknak e gyors váltakozása az életművet majdnem mindig belső egységében támadja meg s azt színes, kaleidoszkópszerűen tarka mozaikká tördeli.

A felületes olvasó, ki nem tud szabadulni az irodalmi kritikák közhelyeitől, s ki friss olvasmányélményét is szívesen szűri át sokszor túlhamar általánosító esztétikai ítéleteken, ilyen költőnek hihetné Corrado Govonit is. Pedig ebben az esetben a versek felszínén lebegő eklekticizmusnál lényegesebb és hasonlíthatatlanul mélyebb vonás az, hogy ennek a költőnek van *saját* hangja, olyan egyéni „timbre”-je, melyet a legkülönbözőbb hangszerelésű versek özönéből biztosan kihallunk. Ebben a sajáttságban, ebben az egyéni, másoktól világosan elválasztható hangban látjuk mi Govoni igazi nagyságát s nem abban a meglehetősen akadémikus dícséretben, hogy ő még D'Annuziónál is jobban megérdemli az „Im-

magnifico,” a „képteremtő költő” díszítő jelzőjét. Éppen azért ezt a kis tanulmányt is — mely Govoniról magyar nyelven jóformán az első — teljes egészében annak szenteljük, hogy kimutassuk költőnk tárgyban és stílusban egymástól nagyon eltérő versgyűjteményeiből ezt a *saját* hangot, s így rátapintsunk költészetének egyéni lényegére. Ennek a vizsgálatnak eredménye csak egy lehet: Govoni lírája nem más, mint egy ösztönösen katolikus, nagyon mélyen érző léleknek évről-évre, kötetről-kötetre teljesebb és gazdagabb magáratalálása.

Govoni ötvenöt évvel ezelőtt született Tamarában, Ferrara környékén. Származása révén elszakíthatatlan kötelékek fűzik az anyaföldhöz. Egyik versében így ír családjáról:

*A szent anyaföld fia vagyok, tudod,
Óseim erős, földműves parasztok,
Rabszolgái a földnek,
Mint a mezők, barázdás volt az arcuk.
Ládd, én is tudok szántani, ha kell,
s barázdát vágni, egyeneset, mélyet,
a föld ölébe.*

S mégis ez a tamarai parasztfiú, kiben hallatlan ambíció, tudásvágy és érdeklődés feszül, nem a falusi egyszerűség hangján szólal meg, hanem — valami sajtáságos kompenzáció folytán — épp az ellenkező pólusról indul el irodalmi pályáján. Első kötetében, az 1903-ban megjelent „Le Fiale”-ban a parnasszisták zárkózott gögje, Gautier ötvösművészete ölt olasz köntöst. Itt igazolja Govoni mesterségbeli jártasságát, rímkészségét, ritmusainak hajlékonyságát, hogy aztán később, szabad versei korában, királyi pazarlással mondhasson le mindeme értékekről. Ismét bebizonyosodik a régi igazság: tökéletes szabadverset csak az tud írni, aki előbb a kötött formák minden titkával megismerkedett. A tizenkilencéves költő nagy ihletője ekkor még D’Annunzio, kinek oeuvréjében már ott sorakozik a „Poema paradisiaco,” a sok római elégia s a feledhetetlen „O falce di luna calante,” az egész modern olasz lírának talán legszuggesztívabb költeménye. Govoni felléptét csak három évvel előzte meg a „Túz,” melyben a századforduló dekadens szépségkeresése Venetia bizánci tündöklését fedezte fel. Természetes hát, hogy most a fiatal tamarai költő is, ki oly híven akar alkalmazkodni a műköltészet forma- és nyelvkincséhez, kedvese haját bizánci szent hölgy „hosszú és ártatlan”

fürtjeihez hasonlítja a „Legyezőlebbenés”-ben, mely egyébként tisztán Verlaineből fakad, a „Fetes Galantes” világából. Egy-egy versben futó japáni képek villannak meg. Mandulaszemű szomorú leány, ki lótuszvirágok között koto-járól ametiszt-lilaságú hangokat penget. Samaine infánsnőjének édestestvére ő. Olvasmányemlékek, exotizmus, raffinált technika, képek, hasonlatok nyugtalan keresése ekkor még mind burok csupán, mely mögött a mélyebb értékek nyugodtan érlelődnek.

Még 1903-ban megjelenik a második kötet: „Harmóniák csöndben és szürkeségben.” E kötet címében is van valami Gautierből, a „Szimfónia fehér durban” költőjéből, de a hang már egészen más. A Proteusz-játék megkezdődött. Ez a versciklus, fojtott tónusával, nyílt reakció a d’annunziói hangoskodással szemben. A heroikus pózok árnyékában Govoni mint az alázatos, mély valóságos áhítatot hordozó kisvárosi élet énekese jelenik meg. Szürkeségükben is megható apácák, csöndes vasárnap délutánok, fehérfalú zárdák, temetőbe vezető utcák dícséretét dalolja. Rodenbach belga begináinak lelki rokonai ezek az alig észrevett, lágy kontúrokba fogott halvány nőalakok, kiknek természetes környezete a halk Ferrara, a magányos város, ez az igazi „Città del Silenzio.” Ezt a periódust szokták Govoni „crepuscularismo”-jának magyarázni, de talán helyesebb lenne azt mondani, hogy ebben az időben tárul fel az a nagyon mélyen gyökerező, ritkán bevallott, de mégis annyi képben, annyi hasonlatban felbukkanó vallásos szemléletmód, mely Govoni alkotóművészetének mindmáig egyik legjellemzőbb vonása. Talán Kosztolányi is szerette ezeket a szürkeségükben is derült harmóniákat, melyek sokszor oly közel kerülnek az ő ideges kisgyermekének impreszionista panaszaihoz.

A forma zártsága még ebben a kötetben sem lazul. Tipikus parnasszista örökség a sok szonett. Ime az egyik — tartalmilag is legjellemzőbb — mutatóba:

*Köd és eső közt hozza közelebb
Tiaráját a békés, enyhe ősz,
Halk vágyakat a városra esőz,
Mely most koporsónál is csöndesebb.*

*Kesernyés-édes nedvű, könnyű indák
Közé van most e vén város elásva
S házaival e halvány ragyogásba
Szent Klára szent emlékein tekint át.*

*Sárga krizantémdíszben áll a kert,
Mely mélabúval színültig betelt,
S leng ódon, furcsa illat sűrű körben...
A napsugárnak aranykoronája
Ráhu ll utolszor városomra fájva,
Mely messzről ragyog fel, mint tükörben.*

A tizenkilencéves költő, ha nem is lesz irodalmi vezér, irányt mutat nem egy író társának, kinek lappangó törekvéseire felszabadító hatást gyakorol. Govoni maga sorolja fel később követőit. Egy év alig telik és megjelenik legkedvesebb barátjának, a korán elhunyt Sergio Corazzininek verskötete (Dolcezza, 1904). Nem sokkal később Aldo Palazzeschi — akit nálunk főleg mint a Kosztolányi fordította „Beteg forrás” költőjét ismernek — s Gozzano, a „Via del Rigugio” költője körülbelül ugyanazon az úton indul el, mint a ferrarai magányos utcák mindjobban magára eszmélő, méla zarándoka.

De Govonit, ki látszólagos patétikussága ellenére is gyorsan fejlődő karakter, a kisváros egyszerűsége sem köti le sokáig. A feltárulás nagy belső kényszere, a rilkei „Ich muss” hajtja tovább. A tamarai parasztfiú, lelkének lényege szerint, mégsem város lakó. Még ír néhány finom és meleg verset a ferrarai alkonyatokról (Crepuscolo ferrarese), a Coppée stílusában felzengő távoli zongorákról (Il piano), a nagyvárosok csodálatosan bonyolult életéről, melyet Pascoli „fanciullino”-jának ártatlanságával szemlél, de máris megnyílik előtte, tele a kitörölhetetlen gyermekkor igézetével, a hazai táj, az édes síkság, a „dolce pianura.” A Chanson de Roland rejtélyes Turoldusának volt ilyen édes a „France la douce” s Du Bellay vágyott vissza ennyi nosztalgiával Róma márványpalotáiból a Loire-part szelíd dombjai közé. Ekkor szakad ki Govoni szívéből — a nagyobb őszinteséghez mértén, most már szabadabb formában — ez az átéltségtől terhes költemény:

*Ó édes síkság,
kék falvaiddal
te vagy az én hazám!
Gyermekkoromban
nekem te voltál az egész világ.
Nem láttam mást, csak fehér házaid
s a messzi tornyokat,
ahonnan ismerellen harangok
zenéjét lestem.
S ott, még messzebb,
ott sejtettem azt a száztornyú várost,*

*amelyről csodákat regéltek,
és azt hittem, a búzán, kenderen túl
terül egy más, határtalan határ:
a tenger. Mindig s mindenütt: a tenger.*

Ez már nem az alkony énekeseinek keresett bánata, képzelt gyötrődése, hanem az az ösztönös vonzódás, mely — mint Petőfit Alföldjéhez — Govonit a Pó síkságához láncolja örökre.

Azt hihetnők, ez volt a cél s ezután már csak a megpihenés, a lebiggadás évei következnek. De Govoni még fiatal, harminc éves sincsen. Körülötte új erők serkennek: Marinetti mozgalma forr a levegőben, Govoni — legalább is bizonyos külsőségekben — közeledik az új irányhoz s a „Gli Aborti” zsúfolt szómágiája, meghökkentő képei, elkésett baudelairei érzékisége után megírja a „Poesie elettriche” (1911) tarka gyűjteményét. E cím révén egyesek — legalább is a fejlődésnek ebben a szakaszában — futuristának tartják Govonit, ami annál érthetőbb, mert e kötet néhány versét Marinetti is fölvette a futurista írók ismert antológiájába. De költőnk még ebben a motorzúgástól, erőltetett, walt-whitmanos modernségtől átítatott környezetben is hű marad önmagához. Nem ejti meg lelkét a reklámszerűen hirdetett „canto dei motori,” hanem épp abban a versben, mellyel belép a futurista Pantheonba, roppant katedrálisokról énekel, melyek Isten várai a pokol ellen („fortezze formidabili contro l’Inferno”), s lány paradicsomi szellőkről, melyek orgonák ezüst sípjain, „Szent Cecilia szövöszékén” (telaio ceciliano), szőnek éteri zenét. Átjárják ugyan az újszerűség villamos szikrái e versek minden sorát — nem hiába lett „Poesie elettriche” az összefoglaló címük — de a kötet maradó értékei mégsem a mindenáron modernkedők, hanem azok, amelyek Pascoli hagyományait továbbépítve, egyes vonalban folytatják az egyszerű élet nagy ditirambját. Most már a formák minden béklyót leráznak s azokhoz a sokszor hosszadalmas, bőven áradó szózuhatagokhoz jutunk, melyekben itt-ott Péguy himnikus szélességét fedezhetjük fel. Asszociációról asszociációra szeszélyesen, kiszámíthatatlanul csap a költői dikció, mely olyan, mint egy végeláthatatlan, de szinte mindig egyszerű szavakban folyó belső monológ. E külső formátlanság mellett kellems meglepetés egy-egy alakilag is zártabb vers, így a gyöngéd „Vigilia di festa,” Leopardi borongó „Sera del di di festa”-jának ez az új változata, melyet példaképen külön is bemutatunk.

Abban az évben, mikor Olaszország belép a világháborúba, lát napvilágot „A tavasz dicsérete,” a dallamos című „Inaugurazione della Primavera.” Ó boldog örök gyermek, ki még ezekben a zivataros napokban is önfeledten merül sz a mosolygó tavaszi táj vidám színeibe! Govoni ezidőtájt falun él, kis majorjában, tyúkot ültet és gyümölcsöt termeszt. Még mélyebb, még melegebb szálak fűzik a természethez, mely kenyeret ad neki s övéinek. Ebben a környezetben egészen természetesen csendül föl egy szentferenci motívum. Egy évvel előbb Govoni barátja, Lionello Fiumi a franciskánus szellem esztétikája nevében sűrget megújulást, most maga Govoni a Poverello szegénység-kultuszához tér vissza:

*Quando non avrò più niente,
allora sarò povero povero*

*Mikor már nem lesz semmim,
szegény leszek, szegény...*

Igaza van Ravegnaninak, mikor e kötettel kapcsolatban azt mondja, hogy Pascoli óta Govoni költészetében van a legtöbb humánus, a legtöbb emberi melegség.

Mikor a háború végetér s az olasz élet legválságosabb belső krízisét éli át, Govoninak derült, harmóniára szomjazó kedélyét is kétségek szállják meg. Eszményeit, úgy érzi, pusztulás fenyegeti, s mögöttük nem marad más, mint a semmi, a fekete éj. Nem az a csillagfényes, ragyogó éjszaka, melyben az ingataghítú Kosztolányi is ráeszmél, hogy egy nagy ismeretlen Úrnak vendége volt (Hajnali részegség), hanem az a tökéletes Nihil, melynek rémét egykor Vörösmarty idézte fel, váratlan mélységeket rejtegető tündéri játékában. Ekkor emeli poharát Govoni, keserű kedvvel, az éjszakára („Brindisi alla notte” 1924). Sötét, rideg e hatalmas költemény, melyből vígasztaló sugárként csak egy-egy feledhetetlenül szép régi benyomás emléke csillan ki.

De az életösztön csakhamar áttűz a kétségbeesés ködén. Már magában a „Brindisi” kötetében megtaláljuk a kibontakozás előzményeit. Nem ír-e a lázadó Govoni nyugodt és mély verset egy színes sanremói esetről (La dolce sera di Sanremo), s nem fordul-e Lamartine romantikus gyöngédségével a vándor fecskéhez, melynek neve is olyan édes és olyan latin: „Rondinella pellegrina...” Akiben annyira erős a vonzódás az apró örömhöz, az

nem lehet sokáig az élet tagadója. Govoni világa a tavaszi napfény, a békéltetően csöndes és tiszta nyári alkony s nem a „kietlen, lény nem lakta éj.” A belső tisztulás törvénye is ezt kívánja: az, aki egész életében a boldog közepszer megelégedését dicsérte, most nem hullhat egyszerűen a kétség örvényébe. Ennek az új kibontakozásnak eredményét, érett gyümölcsét mutatják az 1938-ban öszszegyűjtött, legfrisebb Govoni-versek, a „dúdolva elmondott dalok”: „Canzoni a bocca chiusa”. Ebben a kötetben, — melyről Marinettitől Papiniig minden olasz kritikus nagy elragadtatással nyilatkozott — Govoni nem tér ugyan vissza ifjúsága formai tisztaságához, de szakít az alaktalanul hömpölygő, szerkezetlen meditációk hagyományával s témáit inkább rövid, plasztikus képekbe sűríti. A férfikor viharzó zenekara elcsöndesedett s az öregségbe hajló költő halk fuvolájára egyre gyakrabban tér vissza az elmúlás komor motívuma. Govoni folyton hallja a végzet kopogtatását. Már tíz évvel ezelőtt kétségbeesetten marasztalta az útrakészülő fecskét, mert úgy érezte, hogy a kis madár távozása az ifjúság, az életöröm elröppenését jelképezi. Akkor még az örök gyermek szorongásával mondta:

*Non lasciarmi. Ho paura
della faccia della morte...*

*Jaj ne hagyj el. Félve-félek
arcától a zord halálnak...*

Most már keményebb, elszántabb hangokhoz érkezett az „ars moriendi”:

*Ó szajnaparti Miasszonyunk, ki zölden
ragyogsz fel, mint gyermekkorom
margarétával és fehér virággal
beszórt mezője, —
amikor öreg napjaim
elfogynak, mint itt sok-sok gyertyatartón
a hosszú gyertyák, mikből nem marad
más, mint szétsírt viasz, bús csöpp-lömeg,
jégcsap-csodák, béna szőlőkacsok, —
mikor testem acélos boltívét
megrázza majd egy sarki fergeteg,
add, hogy úgy törjön reám az örök
éj, mint ahogy itt mennyei tűzükkel
drágaköveknek zuhatagát ejtik
ámuló két szememre
a messzi rózsablakok.*

A belső lehiggadás kétségtelen jele az a mély megfigyelésekben gazdag tanulmány is, melyet Govoni most megjelent olasz lírai antológiája elé írt. Merész és igaz ez a tanulmány, melyet egykor mint a modern olasz versesztétika egyik alappilléret fognak tisztelni. Bár abból a hét évszázados költői termésből válogat Govoni, hol a versírás igen sokszor volt nem annyira átélés és őszinteség, mint inkább műveltség és rutin, mégis van bátorsága megtagadni az egész „tudós” költészetet. A humanista pompától határozottan idegenkedik. Határtalanul hisz az ihletben, a sugalló pillanat teremtő erejében, melyből forma és tartalom egyszerre, felbonthatatlan egységként (entità unitaria) pattan ki. Govoni tételként állítja, hogy a hiányos formakészség feltétlenül az ihlet gyöngeségével magyarázandó. Tanításában sok természetesen a crocei elem, de amit átvesz, azt is a maga költői látásmódjához alakítja. Érdekes az is, amit a prózával szembeállítható költői nyelvről mond. A költő nyelv szavai szerinte feltétlenül „melegnek, képzelet-indítók, színesek és zeneiek” (calde, fantastiche, colorate e musicali”). Nagyon ragaszkodik a „poesia” és „non-poesia” határvonalához is, de e ponton érdeme, hogy a népköltéssel szemben nem érez olyan ellenszenvet, mint a legtöbb olasz irodalomtörténész. De vajjon kirekeszthetné-e a költészetéből népi írók időtlen remekeit az az író, ki sohasem akart s nem is tudott elszakadni a ferrarakörnyéki falusi tájtól?

¹⁾ Ime néhány olasz- és franciayelvű tanulmány Govoniról: Lionello Fiumi, Corrado Govoni, Ferrara, 1918., G. Papini, Testimonianze, Milano, 1918, I. Marione, Studi e saggi di letteratura, Bologna, 1923. G. Ravagnani, I contemporanei, Torino, 1930. F. Bruno, Problemi e figure della nuova poesia, Palermo, 1933, L. Fiumi, Un poète contemporain: Corrado Govoni, „Dante“ (revue de culture latine), Paris, 1938.

CORRADO GOVONI VERSEIBŐL

VIGILIA

Kilépek ajtómon. Imás
jóság hullja be testem,
jóság, amit az angelusz
hagyott az estben.

Tompa zaj száll a városon,
hol kenyeret dagasztanak.
Holnap ünnep lesz, és hírét
már hordják a malasztanak

a harangok, mik bonganak
sok-sok ködös toronyban;
így durran talán kis mozsár
szent, égi vigalomban.

Derült égbolton a tejút,
meg-meglebben a széltől,
csillag-szivárvány, reszketeg,
s országot: égiszér föl.

Ó mennyi emléket sodor
elém e messzi ünnep,
messziről jön és messzi bú
ejti rabul szívünket.

Homályos vággyal gondolok
a várva-várt derűre,
ha itt lesz, nem válik íze
végül is keserűre?

Harang dalával belepi
szívünket kék igézet...
s itt zúg tovább a munkazaj
s gyötör tovább a végzet.

Ugye sötétebb lesz az árny,
ha fényből arra nézünk?

Ugye a bánat mérgétől
keserül meg a mézünk?

Talán ennyi a sorsunk:
tettünkhöz szikrát csiholni
fájdalomból s halálból,
s öröm közt kínról dalolni...

És hull a halavány este,
benne kacaj, szenvedés ég,
és messze a paradicsomban
még durrog a könnyű tűzéréség.

IMA A KÖLTÉSZETHEZ

Bárhoz és bármikor
ér is az óra, melyben
szemem lezárom idelent,
hogy ne lássak többé lányt és világot
— ó költészet, te szent! —
bárhoz és bármikor
próbálok kedves arcokról a könnyet
sápadt mosollyal letörölni, hogy
egy pillanatra legyen súlya könnyebb;
legyek tengeren avagy idegenben,
vagy uccasarkon, emberrengetegben,
olyan egyedül, mint kiverő kutya,
olyan egyedül, mint a néma féreg,
amely halálos sebtől görcsbe görnyed,
— ó költészet, te szent! —
hidd el, mindig szerettelek,
bár kínoztál, rejtettelek
keblembe s melengettelek!
Arab se volt még ilyen hű lovához
s te mérget adtál életem borához!
Most egyet adj: egy percre legalább
álomban vagy halálos bódulásban
lássam
újra édes hazámat,
mikor az óra, a nap és a hónap
mind-mind tavaszra támad!
Add, hogy lássam e végső reggelen,
amint az észnek tévelygő homályán
túl egy anyóka halkán megjelen;

oly hajlott már, mint a kalászszedő,
vénségtől és imáktól részegen
bofladozik az illatos sövénybe
s markába mégis száz virág terem!
Illatukból a mező integet,
s még a szulák keserű nedve is
szívembe édes csöppet hinteget.
Úgy hozza nekem e friss virágot,
mint áldozásra drága-drága ostyát,
s a szirmok lenge, kesernyés havát
gyermekemlékek sorra hímporozzák...
Lássam, érezzem őt e pillanatban,
melynek csöndjét visszhangok és csodák
harangja zúgja be, és leborulni
jöjjön az anyó bús, kopott küszöbre.
Kezét kulcsolja össze
ereje fogytán
megrokkant botján,
melyre izzadság mázolt furcsa foltot
s kagylókat sok-sok útnak sara hordott.
És az anyóka ezt suttogja sirva:
„Ave María...”
De mégse tudja meg, hogy visszatértem
erre a végső, roppant küzdelemre,
és azt se sejtse, hogy én is sírok.
Csak hozza, hozza az útravalót,
kenyérnek virágot,
bornak fülemülék
boldog dalát, tavaszi reggelen.
S akkor — ziháló tüdőm már megállhat,
már léphetek az öröklétbe át.
Ó add, hogy úgy legyen!

Gáldi László fordítása.

DEMÉNY JÁNOS:

A HUSZADIK SZÁZAD A POKALIPSZISA

Krisztus előtt — Krisztus után

A történelem az ember sorsa; a végtelennek, térfölöttinek és időnkivülinek kifejeződése a végesben, térben és időben. Az ember porhüvelyben halhatatlan lélek. A lélek szikra a végtelenségből, az örökkévalóságból. — De „nem jó az embernek egyedül lenni”: nemcsak az ember, az emberi közösségek is — képes beszéddel élve — lelket bontanak: a család, a nép, a népekfölötti kultúrkörök lelkét. Ezeknek a „kollektív” lélekformáknak két határpólusa: az egyik: maga az ember, akinél a kollektív lélek az individualitással esik egybe — a másik: a legvégső kollektívum: a világlélek, a történelem.

Az élet két fókusza a születés és halál. Születés, ahol az élet hajójának fehér vitorlái felbukkannak a halál fekete óceánjának végtelenségéből; a halál, ahol újra lebukszik szemünk elé. A történelem háttere is a halál; életének határai: a bölcső és a sír. A bölcső, mint a *mult* fátyla mögött ködlő glóriás aranykor él az ember lelkében, — a primitívek lelkében épp úgy, mint a nagy géniuszokéban; a koporsó, mint valami örök rettegés, melyet a *jövő* titka rejt.

Az éden aranykorát, mint árnyék: kússza körül a bűn: egy prometheuszi lázadás a történelem atyjának: Istennek parancsa ellen. Isten angyala lángpallossal űzte ki az embert az időnkivüliség paradicsomának harmóniájából a történelem diszharmóniájába. A *büntető* Atya parancsa: keress meg engem arcd verejtékével. — És az ember kereste Istent napban, holdban, csillagokban, vérben, anyagban, bölcsességben. S emberáldozatokkal akarta engesztelni.

Végül Istent szánalomra indította az ember vaksága. Ez a történelmi pillanat az Ige testté válása, az örökkévalóság térbe és időbe jövele, Föld és Ég egymásra borulása: Krisztus. *És az Ige testté lett...* — Az emberi test, ha elfárad: a humuszba vágyakozik; a lélek, ha felébred: Istenhez. Az ember Krisztusban találta meg halhatatlan lelkét és testét: életét, mely ha tiszta, úgy tündökölt benne Isten arca, mint harmatcseppeken a hajnali nap. A *szerető* Atya arca, aki Fiát áldozta az emberért, a könnyörület-önmagát, abban, amiben senki sem kereste, a szeretetben.

A történelem az ember sorsa. Az embersors tragédiája pedig — a vakságban van. Krisztus óta megtalálta Istent, szemé egy történelmi pillanatban — a történelem életének delelő-

jén — felnyílt, a napba nézett és... újra lezárult. De vak-sága immár egy nagy élménnyel gazdagabb: az átok alóli föl-oldás kegyelmében kezét a Názáreti kezébe tette — s azóta a nemzedékek sora taszította el e kezét, de mentől hevesebben, annál ijedtebben kapott utána.

Új hit, új vallás nincs több és nem lesz több: a Krisztus előtti vallások botorkálások a kereszténység felé. Krisztus maga a végtelenség és a végtelennél végtelenebb nem képzelhető. Krisztusban a „vallás” nyilatkozott ki. A pogány világ nagy betetőzése ez, betöltése a törvénynek. Az addigi történések számai mind öbelé futnak, mint ahogy belőle indulnak ki az újak. Mert ígézetébe vonz multat és jövőt.

Az ember nem hágott a mennybe. Bábel összeomlott. Amióta Isten lehajolt az emberhez, az új feladat: az örökkévalóság egyre tökéletesebb átélése és átértése. Krisztusban megsza-kad a történelem folytonosságának fonala és újra kezdődik. Alfa és omega az emberiség két darabbá szakadt történetének közepén. Időszámításunk: Krisztus előtt — Krisztus után.

Chesterton írja: „Az okságilag észszerű természeti folyamatba egy kivétel ékelődött bele: az, amit minden idők szentjei továbbhirdettek, hogy a Láthatatlan, aki a világot teremtette, maga is belépett Isten Fiának alakjában ebbe a világba. Ez volt a legfőbb csoda, ez volt az az ütés, amely a történelem derekát törte, de az emberi szellemet, amely a sujtó csodát befogadta, nem törte szét.” — Nem törte szét az emberi szellemet, épp ellenkezőleg: örök ingerlő kristályszemecske a szellem gyöngykagylójában, mely új és új igazgyöngyöket terem. Nyomában — miként *Prohászka* írja — „új nemzedék jelent meg a földön, az Istennek gyermekei.” „Mi isteniek vagyunk — mondják ők — nekünk isteni életünk van; nemcsak lesz, de már van; a mi hivatásunk dicsőség és boldogság, boldog örökkévalóság. — Mily óriási értékek léptek ez öntudattal a világba! Nem csoda, hogy megakasztottak mindent, letörtek mindent s kezdtek egy új történelmet; ignoráltak világot, emberiséget, időt, mely addig volt s a názáreti Jézus születésének barlangjára ráírták a világtörténelemnek kezdetét, az *anno I.*”

A történelmi botorkálások labirintusa a Golgota hegyének lábához torkollik, itt történik a felismerés: „Bizony Istennek Fia volt ez!” És innen ered az emberiség nagy élménnyel terhes sorsa: a megismerés és átélés egyenes útja, igaz, hegyeken és völgyeken át. A Golgota hegyén meredő kereszt-re pedig az örökkévalóság két történelmi pólusa, a teremtés és ítélet árasztja titokzatos világosságát.

Jézus bevonulása Jeruzsálembe

Jézus Jeruzsálembe a sokaságtól lába elé terített köntösökön, palmaágak és hozsánna között vonult be. Isten vonult be Jézus a történelembe is. A mag földbehullásához termőtalaj, termékeny föld kellett, hogy gyökeret verhessen. Elkép-

zelhetetlen, miként maradt volna meg a kereszténység s nem tűnik el nyomtalanul, ha nem bontakozik ki előbb egy elmét csiszoló hellén szellem. Mi lett volna a kereszténységgel a görög szellem büszke felfedezése: az ész, az értelem, az ismeret nélkül? A monumentális, megdöbbenítő energiát lehelő egyiptomi piramisok árnyékából, sivatagokból és pusztákból évszázadok óta zengtek a héber próféták proféciai. A végtelenség, mint aranycsillag, villámként zuhant a földre, egy Asszony ölébe, — de a történelem szinte egy évezred óta készült a nagy fogadásra: a betlehemi csillag évszázadok óta készült kigyulladni s a kettéhasadt jeruzsálemi templom robaját az egyiptomi gúlak visszhangozták. Nem túlzás így mondani: Jézus az egyiptomiak és görögök köntösén és pálmalevelein, s a héber próféták hozsánnái között érkezett a történelembe. Izrael minden profécijája, Egyiptom anyagba zárt tragikus vágyódása, Hellász bölcsesége, Róma hatalma — csak előjelek, sejtések: széles lépcsők, Propyleumok, amelyeken a Názáreti a történelembe lép.

Ha az Ó eljövetelére ennyire készült a történelem, ha a fogadás a történelem folytonosságában zajlott le, önként felvetődik a gondolat: a befogadásnak is a történelem folytonosságában kellett elkészülnie. Krisztus lehullott vércseppjeinek a földbe kellett szivárogni: a kereszténységnek a történelem vérkeringésévé kellett válnia. Strauss kérdésére: „keresztények vagyunk még?” Chamberlain ellenkérdésére: „keresztények vagyunk már?” — A kereszténység formált embereket, szenteket, viszonylag egy történelmi kort is, de mégis: a kereszténység valódi történelme, a felismerés utáni nagy elindulás a megismerés és átélés felé — mintha még meg sem kezdődött volna. Az emberi lény tulajdonképpen kétszer születik; egyszer megfogandó és egyszer világra jön. A történelemben kétezer évvel ezelőtt így fogant meg a kereszténység. „Vidáman repdesett az anyja méhében”... így repdesett a kereszténység a történelem méhében a középkorban. Az „újjászületés” és „felvilágosodás” vajudásai után pedig így születik meg ma; szöszrint: így jön világra.

És ha valóban így van ez, akkor a kereszténységnek sohasem volt olyan sorsdöntő dátuma, mint a mai. A galileai vándor arca csak most kezdene a maga teljességében kirajzolódni a világtörténelem veronikakendőjén? — Hasonló jelentőségű korok szimptomái csak hasonlóak lehetnek: Krisztus születésének kora a történelmi kereszténység legjelentősebb kora, — s ha a mi korunk eme kor jelentőségével vetekszik, akkor szimptomáinak össze kell csendülni a hajdaniakkal. És valóban: néhány alapérzésbelileg mindent eldöntő tekintetben különös egyezés és jelentős hasonlatosság van a Krisztus születése körüli kor és a mi korunk között. — A világ korunkban olyan zökkenőhöz ért, amely jelentőségében épp úgy osztja a történelmet, mint Krisztus megjelenése. A lélek új roppant győzelmére indulása az anyag fölött s egy nagy művészeti emlékezés hirdeti ezt. — Döbbenetes hasonlatosságok vannak

a Krisztus születése körüli és a mi korunk között. A mi korunkban is: az Idea roppant áramfeszültsége, hogy a tornyosuló kaoszt legyűrje, új időérzést csihol. S a próféciák kora újra itt. — A próféták a mult fátyla mögött ködlő aranykort a jelenbe delejezik: az utópiák nem utópiák többé. De az örök rettegés, melyet a jövő takar, ugyancsak a jelenbe hull: az apokalipszis rettenete nyugtalanít.

A huszadik század apokalipszisa

Az apokaliptikus idöket az orosz génusz érezte meg legkorábban s leghatározottabban. Dosztojevszkij 1877-ben már ezt írta: „Európa nyugtalan. De talán csak pillanatnyi átmenet ez? Egyáltalában nem: érezni lehet, hogy megérett az idő valami ezeréves, valami örökkévaló dologra, arra, ami a földön a műveltség kezdete óta elkészülőben volt.” Egy emberöltővel később, ma, Mereskovszkijnak is feltűnik a mi idönk hasonlatossága „egy hitbelileg mindent eldöntő szempontból” ahhoz az időhöz, amikor Jézus élt: „a világ még soha nem vezett el úgy és maga is tudva erről, soha nem várta úgy a megváltást, mint akkor és most; a világ még soha nem érzett magában olyan ásitó ürességet, mint amilyenbe most zuhan bele. Ugyanazok a hirtelen támadó szülési fájdalmak vannak ma, mint voltak akkor; a fájdalomában nyögönek ugyanaz a senki által meg nem hallott hangja a pusztában: „Készítsetek utat az Úr számára!” Ugyanazok a fejszék a fák tövén; ugyanaz a láthatatlan háló veszélyezteti a világot; ugyanaz a lopódzkodó tolvaj az éjszakában, az Utolsó Itélet; ugyanaz a viharos fekete és egyre feketébb viharosabb égére ugyanazzal a tüzzel fölírt szó: *Vég.*”

A történelem az ember sorsa. A sors pedig sohasem bizonyosság, arca fátyolozott. Ma nagy lehetőségek előtt állunk, de mentől nagyobb a lehetőség, annál nagyobb a mögötte rejlő veszély; a Kezdet mögött a Vég, az Élet mögött a Halál. Dosztojevszkij szerint: „Ezt a világot csak a gonosz szellem kísértése után lehet megmenteni. A gonosz szellem pedig közel van. A mi gyermekeink talán már látni fogják őt...”

A történelmi korok fölött mindig ítélés folyt. Itélés folyik ma is. De nem egy kor, nem a mi korunk, hanem maga a történelem: a kereszténység fölött. Apokaliptikus idöket élünk, de az apokalipszis itt nem a világ végét jelenti, hanem az örökkévalóság teljes beleszakadását a történelemben: a történelem vérkeringésévé, életzésévé vált kereszténységet. A „keresztények vagyunk még?” ellenkérdése: „keresztények vagyunk már?” történelmi értelemben ma vethető fel először. — Quo vadis Europa? — kérdezzük Spengler baljóslata nyomán. Spengler a kultúranalógiák nyomán logikusan jövendöli az európai kultúra bukását; ám a kereszténység logikán-túli, metafizikai jelenség is: eddigi történetének végső nagy értelme, hogy az őt feldajkáló kultúra végki-

fejlődésében, visszhangként kérdésünkre, feltett egy szabatos alternatívát: Krisztus vagy Antikrisztus? — A keresztény kultúra folyamán az ember egyre erősebben jutott individualitása tudatára. S mert a vallás közösség-összetartó-ereje egyre la-
zult, ez az én-tudat egyre inkább fajult önző elszigetelődéssé. De ma a végső individualizáció után, a hit új teremtőfázisával karöltve egy kozmikus világ zuhant rá, egy mindennél kollektívabb világtudat, melynek nyomában soha nem képzelt végső poláris feszültségben feszül az Ember és a Történelem. A kereszténységtől a legmesszebb távolodott; még egy lépés csak, s örökre elveszti. Ebben a távolságban azonban teljes lényegében megsejti a kereszténység jelentőségét. A kultúra végkifejlődésében a szabad döntés egy új világ mellett: végleg az ember kezébe került. A történelem az ember sorsa; s ma — kritikus pillanat! — az ember a történelem sorsa. Sohasem volt a történelem ennyire az ember kezébe téve, mint épp ma. Az ember tudatára ébredt történelemalakító hatalmának; körülkat minden más kor szellemétől élesen határolja el az, hogy benne a jövőt kiszámító és azon uralkodni vágyó akarat uralg.

A kereszténység kétezer esztendeje alatt minden korszak külön arcot formált az örök Krisztus-arcról, másként és másként festette. A katakomba festészet, a mozaik művészet, a gótika, a reneszansz, a barokk világ — különböző Krisztus-arcot mutatnak; mindegyik a maga sajátos egyoldalúságát szótte bele. — A mi korunk azonban átfogó történelmi kor, mély bepillantással minden korszak lelkébe. Minden kor zamatát érezni annyi, mint érteni azokat; érteni annyi, mint uralkodni fölöttük. Minden kor a végső igazságok hirdetőjének hitte magát, de egy kor sem volt, amely számára ez adta volna a kiválasztottság tudatát. A történelem és történelemfölötti korrelációja a legvégső idea; ennél egyetemesebb az ember számára elképzelhetetlen. A ma Krisztus-arca minden korok Krisztus-arcának színeivel gazdagabban a gótika léleksugárzásában „mindenüvé ellátó nagy szemek”: a történelemben szakadt történelemfölötti energia kinyilatkozása: *a történelmi Krisztus*.

Ezt a Krisztust elvetni: Krisztus kivetése a történelemből. Ezért áll a Krisztus vagy Antikrisztus alternatívája. Az apokaliptikus: az örökkévalóság teljes beleszakadása a történelemben, vagy — a történelemben szakadása a nihilnek. Krisztus vagy Antikrisztus? Harmadik út nincs, tér és idő mértéke betelt. Az emberiség úgy eltávolodott Krisztustól, hogy még egy lépés és örökre elvesztette. Ma mindennél hevesebben taszították el a keresztfa hosszú szögeitől sebhelyes kezét; s ma kell őt a mi erőnkől — történetalakító erőnk hatalmával — mindennél hevesebben megragadni.

A történelmi Krisztus — történelmet kíván; a lélek birodalmát; új igazabb Jeruzsálemet, ahová bevonulhasson. És jaj nekünk, ha Jézus ezt a várost is elsiratja; akkor a történelmi Krisztust feszíti keresztre a világ. A Vigília mécslobogása nem

lobban fényoszloppá, a gyertyák az éjszakában — a lélek fényei — rendre kilobbannak, az emberiség történelme.. véget ért. A kerubok villámainál felharsannak az utolsó ítélet anyag-trombitái s dobog az apokaliptikus feketezászlós lovas: a *Halál*.

A lélek győzelme az anyag fölött és a művészi emlékezés

A világ halad (a történelem történik), de lelki és anyagi haladása nem párhuzamos, hanem szinte ellentétes; akció — reakció. A korok mítosz: hit és mágia teremtő-aktusában születnek és anyagi, technikai fejlődés során sivárulnak el. A XX. század a „keresztény kultúra” utolsó százada volt (a művészettörténet tanuságai felvonulnak még ennek az állításnak bizonyítására), ebben a században is ilyen végső elanyagiasodás történt, a legfőlfokozottabb technikai energia a végső metafizikai energiátlansággal esett egybe.

Minden kultúra pusztulása új hitteljes kultúrának veti meg az anyagi lehetőségeit. Amikor a technika lerombolja a régi hitet, tulajdonképpen az új hit materiális előfeltételeit veti meg. Krisztus a végtelenség igényével lépett fel, a végtelennél pedig végtelenebbet nem képzelhetünk; Krisztus a történelem utolsó istene. Ezért a kereszténység abszolútum-igényének kivételes határesetében az új hit: a régi hit a fejlettebb anyagi világ megközelítőbb kifejezési lehetőségeiben.

A reneszansztól a világháborúig terjedő idő anyagi alapjait alkotja egy új kultúrának, egy új mítosznak, de ez újra csak a kereszténység lehet. A múlt századok előretörése rámutat a „keresztény kultúra” bukására; de az érem másik oldala: ez a hatalmas és az előző kultúrákhoz viszonyítva fantasztikus föllendülés arra az új kultúrára mutat, amely előtt állunk s amelynek ilyen mérhetetlen anyagi alapra van szüksége. Le corps agrandi attend un supplément d'âme (Bergson). A technikában nagygyá nőtt test várja a nagy lelket! S ki ne hallaná már e nagy lélek szárnyuhogását?

*

Hegel szerint a nagy szellem csak annak a kifejezője és végrehajtója, amit a kora sugalmaz és akar; Carlyle viszont a nagy szellemnek tulajdonít minden haladást a történelemben. A két felfogás egymás korrelációjában helyes: a géniuszok a korlélek öntudatlan vágyait, akarásait fejezik ki s teszik tudatossá, sőt öntudattá, — de egyúttal egyéniségüket is rávetítik a közösségre, amely ezzel a géniusz igézete alá kerül. S ha ez a közösség csak egy minoritás, elfojtott, alig sarjadzó lehetőségekkel: a géniusz ilyenkor mágikus hatalom, mely ezt a minoritást az élet parancsoló akarására hangolja s felszabadítja, kiviragoztatja lehetőségeit.

A művészek a történelem, a kultúrák, kulturszakok legérzékenyebb mágnestűi; népek, osztlányok öntudatlan vágya bennük feszül és nyilatkozik tudatos életcélá, energiává. A valódi műalkotások a világról alkotott képnek minden gyakorlati céltól mentes és épp ezért legtisztább tükrei, a történelem sors-tanui. A művészetek története könyvének fejezeteiből pedig a kultúrák minden fellendülése és katalizmája kibetűzhető.

Mielőtt a mi korunk megteremtette volna prófétikus ki-nyilatkozásait, a világháború körül a művészetek egy különös sóhajtást végeztek. Ebben a sóhajban végigsuhantak a görög, egyiptomi, kínai és néger kultúra minden bizarr vidékén. Az impresszionista festészet az emberi kultúra legmélyebb gyöké-rére: a barlanglakó ősember rénszarvas-rajzaira hivatkozott.— A történelem a múlt eredményein és energiáin épül; amek-kora multra emlékszik, olyan nagy a jövő, melyet előhív. Ez-úttal is: a művészet egy pillanatra emlékezett és energiát gyűj-tött a történelmi múltból, hogy útnak induljon új ősvényeken az új világ felé. De milyen lehet az az eljövendő világ, ha eh-hez ilyen mérhetetlen, minden eddigit átfogó energia összefo-gása volt szükséges? Ilyen monumentális, az egész világtörté-nelmet magába szűrő, tudatos visszaemlékezés a művészetek emlékezőesékből álló történetében példátlan.

Időszámítás

Krisztus földönjárta kettévágta a történelem folyamát, az-óta van krisztuselőtti és krisztusutáni világ. Akkor is, ma is: megváltozott az időszámításunk. Akkor csak képletesen, ma valóságban. A képletes változás (a „Kr. e.” és a „Kr. u.”) a világ lényegbeli megváltozásának lehetőségeire utal — a mai lényegbeli változás (amelyet nem lehet képletben szimbolizál-ni) a világ formai átalakulását jelzi; egy belső átalakulási fo-lyamat lezáródásakor feltörő szimptóma.

Ma tehát lényegében kell másként számítani az időt. A technika soha nem képzelt fellendülésével párhuzamos a szel-lem haladásának üteme. A világ szellemi történései, a történe-lem sebesebben halad. Az anyagi világ sebességét lefokozni, a „Pacific 231” sebességét a batárok tempójára csökkenteni: ér-telmentlen gondolat. A különbséget általánosítás nélkül foglalni számokba nehéz, de talán nem túlzás állítani: a világháború óta szinte egy számjeggyel balra helyezte a tizedespontot a törté-nelem. Ami hajdan egy évszázad volt: ma egy évtized; ami egy óra: ma legfeljebb hat perc. Szinte sűrített történésnek mondhatnók ezt.

Egy példa. Kodály, a mai európai zene nagy reprezentán-sa, egy emberöltő alatt jut olyan lélekszintre, amilyenre an-nakidején Palestrina zeneköltő-generációk hosszú sora után jutott el. Persze új, fejlettebb anyagi eszközök s formai meg-tapasztalások álltak rendelkezésére. S hogy ezekkel az eszkö-zökkel érte el a palestrinai léleknívót: ez a *lélek győzelme az*

anyag fölött. A művészi emlékezés pedig: hogy a magyarság nagy euráziai dallamkincsét feltárva, a nyugateurópai zene aranykorán át szállt alá a keleteurópai magyar zenei mult eddig feltáratlan geológiai ősrétegeibe. S hogy ezt egy emberöltő alatt végezte: ez az *időszámítás* megváltozására utal.

A régi világból az új világba csak az az alkotó szellem jut át, amely kiállja az idő haladásának új ütemét. Az értékek nem sikkadnak el, csak nem lesz több idő a naplopásra. A mult évszázadaira ma évtizedek jutnak; a ma embere a korhoz viszonyítva hosszabb életű, hetven életévben hétszáz év történelmi megtapasztalását élheti át. Ilyen formában a matuzsálemi legenda (amit Shaw is megpendít) ma új értelmet nyer. És: ez a nagyobb horizontú történelmi léletsugár az embert a történelem egyre nagyobb urává, irányítójává avatja.

Amit amerikai tempónak neveznek, bizonyára felületességet rejt. De most a történelem üteméről van szó s ez épp a felületes lényegtelenégeket söpri el. Ma még — lehet — van ebben az időhajszában valami ideghajsza is. A szellem minden erejének határtalan összeszedése: a gondolatközlés mai csodálatos eszközei mellett a gyors világtörténések, a hirtelen változások, szóval a mai roppant szellemáramlás további urává maradni. Aki át tudja élni Ady verseinek vagy Bartók zenéjének ezervoltos áramfeszültségét, ahol minden pillanat drámai lélekösszeszedettség: az fogalmat alkothat magának a ma valódi szellemi világaról.

Ez a szellemi világ állandó fluktuálásban él, világformáló törvények magnetikus vonzásai és taszításai alatt. Állandóan alakuló világában az alkotószellemek feltörnek, lesüllyednek; egyesek szétáradnak, mások betokozódnak. (A ma magyar szellemvilágában szétáradó típus: Szabó Dezső, betokozódó: Németh László, szétomló: Ady, az élet fölé emelkedő: Babits, az életbe merülve a valóságból ideált alakító és kibontó: Bartók, Kodály, Prohászka...) Szinte évenként alakul át csaknem teljesen a szellemi világ csillagtérképe. Folytonos figyelésünket egy évre megszakítva, öreg előítéleteink alapján már alig ismerjük ki magunkat rajta. Korunk teljes egészében dinamikus, de bizonyosak lehetünk felőle, ez a dinamikus állapot egy minden eddiginél magasabbrendű világ statuálására tör, amelynek kontúrjait már felvázolták korunk szellemei.

Prófécia — utópia

A megváltót proféták jelezték. A megváltási eszme, melyet napfényében Krisztus ragyogtat az emberiség arca elé, az iráni kultúrkörben felhőzik. E kultúrkör csúcspontján kezdődik el a proféták kora. Az emberiség lelki éjszakájának reménytelenségében a betlehemi csillag kigyulladását profétálták. Akkoriban az emberiség ajka különösen szomjas volt; tikkadt és cserepes. De ma is az. Csak figyeljük: több mint fél százada egyre jobban és jobban milyen nagy profétálás fo-

lyik. Új világ beköszöntését prófétálják. Igaz, sokféleképpen képzelik, de lényeg, hogy másnak és jobbnak vélik minden eddiginél, akarják és hisznek benne. „Sok látnok támadt föl s mindegyik más látott; de a látomások főlirata egy s ugyanaz: új világ, új élet” — írja Prohászka. „Új világ” — hirdetik: Tolsztoj, Dosztojevszkij, Berdjajev; Ibsen, Keyserling, Spann; Wells, Shaw, Chesterton... a legkülönbözőbb világnézetű, kiváló szellemek hosszú sora. És a mások oldalán *Marx*: „Kapital”-ja, *Rosenberg*: „A XX. század mitosza” s *Blok*: „Tizenkettő”-je egy új világot alakító lélekhevülettől egyaránt izzó. „Új világ” — hirdetik s a hitetlenség Falanszterének s a hit Új-Jeruzsálemének két sarkpólusa között sok az átmenet, — de mind-mind próféciaék. (*Huizinga* s *Ortega y Gasset* filozófikus tiltakozásai is azok.) Prófétiikus idő a mai is, mint a Krisztus-korabeli. De ma nem egy ember eljövételéről prófétálnak, akinek lába nyomán új világ születik, hanem prófétálnak egy új világ eljövételéről, amelyben új emberek fognak élni.

A próféciaék kora mindig történelmi kor. A próféták látják leginkább a történelmet; kiemelkedve a jelenből: a multat és jövőt ölelik át. És ugyanekkor látják a történelem fölötti örökkévalóság világát is. Tér és idő — tér- és időfölöttiség: két érzék, mely egymást erősíti. Vannak üres, tartalmatlan korszakok, melyek kihullanak az időből s vannak szerves, történelmi korszakok, melyek kimagaslanak a jelenből, nagy multat foglalva össze, nagy jövőt építenek. Az ilyen korszakok hívó korszakok. A legtörténetibb korok az örökkévalóság időntúlságába nyúlnak: szent korok. Ilyen szent kor volt Jézus kora, mert benne az egész történelmi mult élt s az egész történelmi jövő irányát szabta meg. — A mi korunk is szent kor. A megnövekedett, gazdagabb mult, mely átfogásra vár: a kereszténység eddigi történelmi megtapasztalásai; a jövő, mely építésre hív: a kereszténység történelme.

Egy kor, amely a történelem korának, a „kor”-nak nevét igényli! Utópia? Ma a történelmi csodák korát éljük — „Jönnék rendjei a csodáknak, kiket eddig tán meg se láttak” — írja Ady —, de nélkülük is: az emberi élet szenvedéslehetőségei kimeríthetetlenek, — ki állítja, ha e kaotikus világhoz viszonyítva egy szebbet, jobbat és igazabbat építünk, ott nem találja meg az ember a talán sokkal differenciáltabb szenvedéslehetőségeket? Az emberi lélek épp oly kimeríthetetlenül mély, mint amilyen magas történelmi szintek várják az építő akaratot. Siralomvölgy marad a világ, de tán emberibb a sírás...

Az UTÓPIA: hit a szebb, jobb és igazabb emberiségben. Hogy valaki hisz-e ebben vagy nem: a lélek egészségének a kérdése. De hogyan állt szemben e kérdéssel a történelem folyamán az emberiség vágyait, akarásait kifejező géniusz?

Azt hiszem úgy, hogy vagy *csinálta*, vagy *írta* az utópiát. Az írás legtöbbször tengerbe vetett palack, fontos üzenettel; kinyújtott kar, melyet a tett vált öleléssé.

Utópisztikus gondolatokra egy Plátó előtt élt görög szemellettantant először. *Hippodamos*-é az érdem. *Plátó* nagy gondolatrendszerei közismertek („*Politeia*,” „*Kritias*”).

A Krisztus születése körüli időkben a „mennyek országa” megvalósult utópia a hívők szívében. De már a krisztusutáni III. században *Messinai Euhemeros*: „Szent króniká”-jában írja az utópiát. (*Jambulos*: „Napsziget”-e álmom a szigetlakók napos boldogságáról.)

Azonban *Szent Ágoston*: „*De civitate Dei*” c. művében újra közeledik a földhöz a menny: az utópiáért a költői líra harca után az élet drámája váltja fel a harcot. Megszületik a középkor.

Ágostontól Dantéig ezeréves űr. Utópiát senki sem ír, az emberi szív és elme a valóság síkján küzd. *Dante*, a középkor nagy összefoglalója azonban már tollat ragad s megírja a „*De Monarchiá*”-t, mely — miként *Babits* írja — „Ma is mai s valóban avulhatatlan politikai utópia, örök álmom a világ egybeolvadásáról, az ember testvériségéről.”

A középkor egység-törekvése cserepekre reped, a mozaikok szétgurulnak s összezavarodva, ezer síkba hullva, szét-törnek az álmot... „Ó Emberiség! mennyi vihar és veszteség, mennyi hajótörés kell, hogy érjen, minthogy sokfejű szörnyeteg lettél s törekvéseid széjjelfolynak”; *Dante* sikolya már a reneszansz kaoszába vész.

Az újkor hajnalán a középkori eszmények álomlétbe húzódnak, a megvalósíthatatlan ábrándok honába. Beköszönt a barokk. *Morus Tamás* már ebbe az álomvilágba hajtva fejét álmodja meg művét („*De optimo reipublicae statu sive de nova insula Utopia*, 1516.” *Morus* műve elleniratot csihol, *Rabelais*: „*Gargantua*” c. művében az emberi álmok antikrisztusi köntöst öltenek, az apokalipszis árnya rémlik fel az utópia napfényében.

Verulami Bacon: „*Nova Atlantis*”-a s *Campanella Tamás*: „*Civitas Solis*”-a után szinte utópia-özön zúdul a világra. *Hall*: *Mundus alter* (1643). *Harrington*: *Oceana* (1656). *Vairasse d'Allais*: *A Szeverambok története* (1675). *Defoe Daniel*: *Essays of projects* (1697). *Fénelon*: *République de la Salente*. *Fontenelle*: *La république des philosophes en histoire des Ajaociens* (1768). *Restif*: *La découverte australe*. *Péhmeja*: *Tá-lèphe*. *Morelly*: *Basiliade* (1753). *Saint-Just*: *Les institutions républicaines*.

A francia forradalom körüli időben élnek az újvilági új emberközösség („szocializmus”) eszméinek koraszülöttei: *Godwin*, *Owen*, *Fourier*, *Cabet*, *Proudhon*, *Weitling*... A világtörténelem legsivárabb korában, a sekélyes materializmus idejében vagyunk. S nemsokára megérkezik *Marx*, s nyomában a modern világ antikrisztusa, *Lenin*, aki az antikrisztusi álmokat a történelem talajába horgonyozza s életet teremt az egység nevében.

De az elsatnyult európai világra új életáram zúdul, a világháború galvanikus mozgásba hozza Európát, az apokalip-

szis réménél a lélek hangjaira figyel, egy kozmikus világ zuhan rá. Már a marxi szocializmus is igen lényeges változásokon megy át a Kant nyomán haladó Bernstein-féle revizionizmusban, valamint a Bergson filozófiájára támaszkodó szindikalizmusban. S legutóbb *de Man* marxizmusa is szellemtörténeti multba ereszti gyökereit. Azonban történelem az egység nevében — nyomukban nem születik.

A mongol dzsingiszkáni Ázsia ébredése után Európában is születtek utópiát építő birodalmak. Az utópiák itt is a realitásba léptek, „sehol” után valahová. Az álomlét világát a durva valóság rázza. Az utópiákat immár nem írják, hanem csinálják... És sorsuk attól függ: mennyire találunk rá az összemberít megváltó tiszta tanokra, mennyire foglalják egybe a mult metafizikai eredményeit egy új szintézis erejében.

Az eszméket a teológia, a hit szemével nézve: a történelmi mult s a művészettörténeti jelen arcában pillanthatjuk meg a holnap legigazibb, az Idő magaslatán álló utópiáját: Új-Jeruzsálemet s azt a népet, amelynek szívéből ennek az igazi, mert örök hitben foganó, új mítosznak hite kivirágzik.

Demény János.

HORVÁTH BÉLA :

HÁROMFELÉ TEKINTEK

Háromfelé tekintek e világon, három oldalon
Szorongat engem három oltalom.

*

Nem halhatok meg, életem a földön egyre szebb,
Nagyszámú bűneim megostoroznak, mégis egy leszek.

*

Nagyszámú sebeim bizony megbontanának,
S mint almafát a gazda, úgy beolt a bánat.

*

Mosolygok bánatomban, mint a kész gyümölcs: egész va-
gyok és oszthatatlan,
Én jó vagyok a rossz anyagban.

*

S háromfelé tekintek itten: egy vagyok, fiad vagyok, igaz
vagyok,
Rossz lépteim háromszor is igazgatod.

*

És hű vagyok magamhoz: egybe forrtak bennem mind a
henye részek
És együtt lüktet bennem minden lüktetésed.

*

Én jó vagyok Belőled, nem lehet a Te fiad rossz,
A tékozlót is meghívod Magadhoz.

*

Igaz vagyok Veled, nincs senkisem, ki csak magának
éljen,
Kimértem gödrömet, de lángolok a nemzetek szemében.

*

Háromfelé futottam innen: három oldalon ragyog rám
teljes éked
És három oldalon vezet feléd Három Személyed.

HORVÁTH BÉLA:

AZ ÉRTELEM

Itt minden változatlan, minden ugyanúgy van,
Mint amikor, Teremtőm, benned éltem és aludtam.

Itt minden mint a szárnycsapás, kiméretett,
De minden szárnyaláson szárnyasabban ébredek.

A csillag is Terád figyel, Tehozzád tartozik,
S tudatlanul dicséri dolgodat, Hozzád kívánczozik.

Tudatlanul figyelnek Rád a tárgyak, minden állatok,
S az első hajnalon kigyulladt bolygó-rendszerek és idegen
napok.

Csak én tudom, hogy Tőled jöttem én, csak én tudom há-
rom kegyelmedet:

Akartad és élek, akartad és ismerlek, akartad és Hozzád
megyek.

Csak bennem vagy Te végtelen, a szárnyas értelemben.
Csak rám lehelted Lelkedet! enyém a föld, csak életem
nem.

Hát Hozzád indulok, erődön kívül nincsen győzelem,
Itt élek és a földet híven művelem.

Engem szolgál a föld s szolgállok én a földdel együtt e
világon.

Mellembé fűjtad Lelkedet: s lelkemmel Lelked látni vá-
gyom.

Mert kezeimmel tapasztaltalak, Te szólítottál élni engem
érdemetlenül,

És egy szavamban homlokomra Téged valló értelem repül!

Dicséreted dicsekszik ajkamon, mert nékem Magadat min-
denben megmutattad

És megtudtam, hogy Teremtő uram vagy,

Atyám és Hajlamom, te győztes Áldozat,
Ki megvidámítottad életem és ifjúságomat!

FRANCIS JAMMES:

C R U X

Ó kereszt, a fa, amelyből a hóhérok keze kifaragott, elhullatta leveleit, virágait, gyümölcseit. Nem fed már moha s nem harmatoz be a harmat, elfelejtetted a madarak dalát, melyeknek hajdanán fészkeit védted. Nem leng át többé rajtad a szél, nem zizegteti meg gallyaidat, legyezőkoronád többé nem leng éjjelen és nappalon. Teljesen csupasz vagy, a hajlotthátú anyóka még vékonyka köteg rózsát sem tudna szedni rólad a tűzhelyére. Nem vagy már semmire sem alkalmas, a kiábrándult ember nem tud felhasználni gerendának, ágynak, keréknek, malomnak, présnek, tekenőnek, asztalnak vagy koporsónak.

Nem vagy más, csak kereszt, valóban használhatatlan az átmeneti dolgokra, de mégis te vagy az Egyház építményének tartógerendája, a mi Urunk mindig megvetett fekhelye, a világ tengelye, az Igéret-föld gabonájának a malma s szőlejének a prése, a tekenő, melyben az Isteni Pék elkészíti a Kenyeret, keskeny gerenda vagy, ahol Jézus, Isten szabad ege alatt, kiadta a lelkét.

Ó kereszt, miből faragtak? Minden fa készségesen tűrte volna el, hogy letépjék leveleit, lehántsák a kérgét, négyyszögletesre faragják ki, azért a kegyért, hogy bitófájává lehessen a fölfeszített Istennek. Talán a bükk és a szilfa nyújtotta oda derekát az erdők favágójának és az ácsnak, hogy feláldozhassa magát az isteni rendeltetés számára, lemondván arról, hogy a táncolóknak árnyékot adjon a falu főterén; talán a cédrus vetette le kúpalakú sátoros lombját, vagy a pálma hullatta rá teste darócruhájára a kitárt karjait; talán az akác rázta le magáról iltatózó tavaszi hóruháját, vagy a platán hányta le pikkelyes kérgét és elhagyta a forrást, mely gyökereit fürdette; talán a tölgyfa mondott le évszázados nemességéről s a vadgalambok dajkáló daláról; vagy a cseresznyefa vetette-é le síma, ezüstös tunikáját és korralcsokrait; talán a nyárfa és nyírfa szüntette meg örökös suttogását, mely a nyári záporok zajára emlékeztet, vagy a hársfa vesztette el illatát, mely száll a magasba a fülemülék dalaival; talán a szomorúfűznek oszlott széjjel kékszinű ködfátyola, melyet a homály borított rá.

*

Vajjon be voltál-e festve, ó keresztfa, itt az asztalomon; vajjon kökénybokor vagy-e, vagy ébenfa: nem tudom, de tudom, hogy minden darabkád századok patináját viseli magán. Gondolataimat az Olajfák Hegyére vezérled, melynek keskeny ösvényei most úgy tűnnek fel, mintha a Kálváriáról vetődnének ide sötét árnyaid. Ime, itt van a homály órája, mely álmod hozott az álombahulló apostolok szemére és amely kedvez a bűnösök bűnös szándékainak.

De vannak más emberek és más helyek is, ezeket idézik fel előttem kicsi keresztm merev vonalai. Eszembe juttatják az Apátság kolostorának oszlopcsarnokait, ahol homályosan világít át a hold s ahol a jámbor szerzetesek — beleolvadván a homályba — a kápolnába vonulnak virrasztani, imádkozni, szívükben Jézussal, aki szintén velük imádkozik az éjszakában.

Ó, Uram, azért teremtetted-e a növényvilágot, hogy eljuss egy száraz, nedvtelen fára, melyet fősvényen mérték ki egy ember természetéhez s melynek egyetlen gallya — nem nemes gally — a töviskoronára emlékeztet. Szenvedésed ellenére, melyet öröktől fogva előre láttál, az eredendő bűn ellenére, mely elrontotta a magadnak fenntartott gyümölcs ízét, megengedted, hogy legyen egy olyan szép fa is a fák birodalmában, mely megőrizte egy kis nyomát a paradicsomi fák szépségének. Hogyan lehetséges, hogy nem irtottad ki a föld felszínéről az összes fákat? Azért, Uram, mert a tudás fája is a Kert közepén volt és azért, hogy ezen érleld meg Szentséges Szívednek gyümölcseit.

*

Az egész Szentírásom keresztül, azzal a céllal, hogy majd a kiválasztott napon lesz egy fa, amely méltó lesz a Kereszthez, drámáknak és költeményeknek lehetünk tanúi, melyek az Éden színjátékának a tragikus első felvonása után a fák létére vonatkoznak. A fának a ragyogása, amely ennek a keresztrefeszítésnek a megalkotását szolgálta, részese az igazi Keresztnak, abban az értelemben, hogy ez sem lehetne nélküle, mivel mindkettő ugyanaból a gyökérből nőtt ki.

*

Igy az előttem álló keresztfa, mielőtt ősei közé szánította volna a Golgotha Királyi Fiát, már eredetében egyesült az olajfával, amelynek levelét a galamb biztató

jelként vitte el Noéhez; egyesült a tölgyekkel, amelyek alatt Ábrahám a nap hőségében megkapta és táplálta a Háromszemélyű Istent; az akáccal, amelyből az utolsó vacsora asztalát csinálták; egyesült Jerikó sok pálmájával, azzal a pisztáciafával, amelybe beleakadt Absalon haja; a Libanon cédrusaival és santálfáival, amelyeket Salamon bevitetett a Templomba az építkezés alatt; az én keresztrefeszítésem egyesült azokkal a kecses fákkal, amelyekről az énekeiben szól: az almafával, a balzsamfával, a diófával. Azután feltűnnek még az Evangéliumban a cserjén mustárfák, melyeken madarak fészkelnek, a fügefa, jaj! a terméketlen fügefa, a szikomorfa, amelybe Zachaeus belekapaszzkodott.

*

Most csak magát a keresztet nézem, erezetével, az Úr nélkül. Ó, fa! Kezembe veszek, mintha a Gethsemánikert egy gallyacskája lennél. Én is hanyag tanítványod vagyok. Elnyűtt utitáskámban számtalan bűn van, össze-vissza, az unalom egészségtelen gyümölcsei, a hiúság borzadályai, az élvezetek ingerlő mérgei, a csüggedés elnyűtt bocskorai; elfáradva várok ettől a gallytól egy orvosságot, mely meggyógyítja lelkem sebeit. Sikerül-e kipréselnem belőled az Irgalmas Szamaritánus olaját? Nem, nem én, hanem Krisztus fog jönni és ki fog terülni a keresztben, ő fog eljönni belőled, ő kereszt és nemcsak az olaj gyógyítja meg lelkemet, hanem az ő vére, az ő teste is, melyet a sírba helyeztek. Uram, addig, míg élek, míg kezemben tartom ezt a keresztet, kiragadsz engem a pokolból, mint ahogyan írva vagyon a Királyok második könyvében.

Ebben hiszek, Uram, jőjj!

Baráth Ferenc fordítása.

A FRANCIAK HÁBORÚJA

A franciák háborús költészetéből mutatnak be néhány egészen ötlet-szerűen kiválasztott darabot ezek a lapok. A költők: ismerlek, mint Régnier vagy Duhamel, és ismeretlenek, mint Alfred Droin, de a hang egy: a hazaszeretet és humanitás örök hangja. A változatokban az egyet halljuk: az „édes“ Franciaország, a „civilizációt védő nemzet“ fiainak vallomását. A francia küldeteshit és hagyománytudat hangját, a haza dicséretét és a nép fölmagasztalását, a népet, amely az anyai haza segélykiáltására útrakerel, hogy életével védje, akitől életét kapta. Florentin Prunier halálában, Majunga népének neoprimitív balladájában, Droin nagyszerű ódájában és Régnier szonettjében ez a hang zeng; s talán nem tűnik idegennek mellettük a katolikus Léon Cathlin költeménye, amelyben a hajótöröttek menetében ott vannak a világháború áldozatai is. A háborús lírák értéke esendő, de ezekben a versekben a háború nem téma, hanem alkalom örökebb eszmék zengésére: a „majora canamus“ megrázó ürügye, háttér csupán, s ezért örök, mely égboltja alatt szól, az ének.

Rónay György

HENRI DE RÉGNIER:

AKIK ITTHON MARADTAK

1914

Hazám! a neved oly édes, hogy hallatára
üdébb a levegő és fényesebb a nap,
rá tanítják anyák kisdéd fiaikat
s ezt hagyják a fiúk fiúkra s unokákra.

Elsász mezői és a sík Flandria tája,
Escout szegélye és a gazdag Rajnapart
elküldi népeit, hogy lobogód alatt
védjék három színed s óvjanak talpon állva.

Erdők, szántók, hegyek közül jöttek, szívük
egy-szív s egy szerelem szent ütemére üt,
hevíti őket a közös testvéri láng,

s amíg a győzelem felé dalolva mennek,
hadd csókoljuk mi meg alázattal, hazánk,
meztelen lábaid, mik vérben menetelnek.

PAUL SOUCHON:

ÚTRAKELES MAJUNGÁBÓL

Majungából keltünk mi útra
egy nagy hajón, mely mint a ház
kéménye úgy füstölt: mikor
a messze szakadt fiú hallja,
hogy segítségért sír az anyja,
a távolság semmit se számít.

Majungából keltünk mi útra,
s a kelő napban nemsokára
elenyészett a nagy Sziget,
nem láttuk többé falvainkat
s a fennsíkok, hol a hús szél,
a tenger tükrébe merültek.

Majungából keltünk mi útra,
Frankhonért, melynek házai
sűrűn állnak mint fog a szájban,
Frankhonért, melynek dombjai,
hol a vasszörnyetegek kúsznak,
csíkosak mint nálunk a vadkan.

És visszatérünk Majungába,
ha úgy rendel majd a sors;
apáink lejönnek elénk
a zöld rizsföldekről s az úton
várnak reánk mind, karjukon
kosár frissen szedett gyümölcselel.

És visszatérünk Majungába,
ha végetér a háború
s tekintetünkben büszke túzzal
léphetünk őseink elébe,
kik vörös gyolcsba burkolódzva
figyelnek lenn a sír sötétjén.

És visszatérünk Majungába,
visszatérünk, vissza, ha győztünk,
táncolunk a kunyónk előtt
és dárdánkkal véresre vágjuk
a magas mangó derekát,
mint az ellenségünk szívét.

GEORGES DUHAMEL:

FLORENTIN PRUNIER BALLADÁJA

Ellentállott hús hosszú napon át
és az édesanya mellette volt.

Ellentállott, Florentin Prunier,
mert anya nem akarta, hogy meghaljon.

Mikor megtudta, hogy megsebesült,
sietett a távoli tartományból.

Áthaladt a dübörgő tájakon,
hol roppant sereg hömpölyög a sárban.

Merev hajzata alatt zord az arca,
nem retteg senkitől és semmitől.

Tizenkét almát hozott egy kosárban
és egy kicsiny bögrében friss vajat.

* * *

Egész álló nap ott ül az ágy mellett,
melyben Florentin várja a halált.

Hajnali tűzgyújtáskor érkezik
s marad, míg félre nem beszél Florentin.

Kimegy, ha mondják neki: „Menj ki” — és
bekötözik a szegény mell sebét.

És ha maradni kellene, maradna:
azért anya, hogy fia kínját nézze.

Nem hallja tán a kiáltásokat,
míg vár s cipője átázik a sártól?

Az ágy mellett vár, mint egy házőrző eb,
már nem látják se enni őt, se inni.

Szegény Florentin sem tud enni már:
a kis bögrében megsárgul a vaj.

* * *

Gyötrött ujjai mint a gyökerek
fia sovány kezére kulcsolódnak.

Eltökélten nézi a sápadt arcot,
melyen folyik patakban a verejték.

A megfeszített torkot nézi, honnan
sípolva szakad ki a lehelet.

Nézi égő, száraz, kemény szemével,
mely olyan, mint a szikrázó kova.

Nézi és soha nem panaszkodik,
a maga módján így az anyja ő.

Szól: „Köhögnöm kell, elhagy az erőm.”
S ő felel: „Tudhatod, hogy itt vagyok.”

Szól: „Érzem én, hogy meghalok, anyám.”
S ő felel: „Nem, fiam, nem akarom.”

* * *

Ellentállott húsz hosszú napon át
és az édesanyja mellette volt.

Mint vén úszó, ki a tengert szeli
a víz fölé tartva gyöngé fiát.

S egy reggel, mikor elfáradt nagyon már
a húsz éjtől, — hol töltötte, ki tudja, —

lehajtotta egy kissé a fejét,
elszenderült egy egész kicsi percre.

S gyorsan meghalt Florentin Prunier,
csöndesen halt meg, hogy föl ne riassa.

ALFRED DROIN:

MAJORA CAMANUS

Elzász mezői és a sík Flandria tája,
és elgondolkozón követtem a tarlón át
szelíd nyájad nyomát s a pásztort, akinek
árnyát az alkonyok fantasztikusra mossák;
jártam mélyútjaid, hol a hegyipatak
rohan, és olykoron megálltam, ajkamat
hogy részegítse még jobban kemény arómád.

Hús éveid előtt, ha közeleg a nyár,
megittasultam én estéid mámorátul,
láltam, ha barnul a Ballonok lába már
s lugasaid arany színére szürke árny hull,
mikor mezőiden végigborul a csend.
Az árnyék és a fény a halálról üzent
s nagyszerűségüket öltöttem föl palástul.

S vidította szemem tiszta virradatod,
mely mint a hirtelen fölszálló hű galambok:
mellük ezüstje a párák közül ragyog,
ezrével szállnak és szárnyuk csapása harsog,
tolluk fehérjítől ifjulnak a fenyők,
fölveri szerető daluk a levegőt
és csókkal végezik az ártalmatlan harcot.

S fényes városaid! A babérkoszorúk
láltán hogy megfakult levendulád s a mentád!
Szigorúbb ütemet tanított a szavuk;
láltam: a kő alatt álmodnak a legendák,
s elfeledtem hamar, falaik foglya már,
a barázdát, amit ekék zord vasa váj,
s a méhek zümmögő dalát, mely lomb közt zeng át.

Te tápláltál velük, antik eszményiség:
a katedrálisok szerelmes rabja lettem,
ablakaik: örök virággal teli rét,
tömjénfüstjük fakó körben kereng szünetlen,
s bennük úgy nyög s zokog olykor a zene fel,
mint egy isten, aki kereszten vérzik el
s jajára a remény szavát kiáltja fennen.

Mely fölött rongy nap ég, megvetve ezt a kort,
a Művészet nevelt múzeumaid mélyén,
kortyolva ittam e nemes szeráfi bort:
vagyam megszínesült Schongauer pávakékjén,

s Grünewald, a zseni, kiben forr a pokol,
a démont tárta föl, kivel uralkodol,
te hús, s a holtat is szögvert sebbel tenyérjén.

De drága táj te, hús vizekkel bő vidék,
hol termékeny a nő, mint szölleid, ha rakvák
fürttel roskadtukig a karcsú venyigék, —
mosolygó völgyek és ti híres, enyhe lankák,
hol bölcs törvényeit vetette Róma el,
jövő bölcsője és kit a kereszt kegyel,
latin föld, melyre várt ígért jogán a nagyság:

Fennséged igazán nem látom én, csak a
nyugodt fennsíkokon, hol véreim pihennek
s villan a sírkövek fehér márvány hava:
ott gyúl föl igazán szívemben a szerelmed;
ott látom, a komor háború káoszán,
amit másutt hevem észre sem vett talán,
s hárfám húrjai ott imáddal egybezengnek.

Ime ott győztek ők és ott szenvedtek ők,
öldökölt az acél, de nem rettent a lélek,
lábukat, kezüket tépte a dróterőd
s lehelletük tűzén a piszkos maszkok égtek:
szörnű troglodyták, kenyerük mint a föld,
reményük végzete sorsukon ott betölt,
s tárt sírjuk éjjele kapuja lett az égnek.

Anyai szíveden most már alusznak ők,
mély nyugalmuk fölé virágokat virágozol,
oltár lett mindenik kietlen szirttetőd
és zeng a fájdalom méltóságos dalától.
Őrizd meg ó nekünk, Elszász, e harcosok
testét, könnyörgök én és térdre roskadok
s füveddel takarom szívem, mely egyre gyászol.

S ha egykor elhagyom erdőid és meződ,
hajnalaid, galamb röpteként villanókat,
hosszú alkonyaid a nyáresték előtt,
városaid, szelíd lankáid és a tókat;
annyi emlék közül egyet majd elhozok:
tarlott tetőidet, min hún* szenny tapodott
s mártír fenyőidet, mik sírokra hajolnak.

* A németek népies francia elnevezése.

LÉON CATHLIN:

A HAJÓTÖRÖTTEK FÖLTÁMADÁSA

Ha megzendül a jel, amelynek minden halottnak engedelmeskedni kell, a hajótöröttek sietve összegyűjtik testüknek óceánokban és tengerekben szétszóródott atómjait.

Meztelen vállukkal fölemelik a sírjuk födelét, a szétnyíló vizet, — mint fölbukó bűvárok ők; fejük csuromvizes,

kiemelkedik izmos mellkasuk, majd egész testük, talpra állanak, e csillagokkal végtelen és komoly éjszaka sötétjén.

Oly csillanó e csillagfény szemüknek, melyet a halál homálya nyugőzött sokáig; s mindegyik látja, hogy kötötte ott állanak a társak,

többen mint a tenger fölött átkelő költőző madárraj, vagy ha egy flotta búcsúján a kikötők partján tolong a nép.

Mint az Apostolokat hajdan a tó színén: csoda tartja fenn őket is; ím egy szándékkal útrakelnek, Palesztina felé, a völgy felé, ahol a holtak gyülekeznek.

Egyetlen roppant akarat mozgatja a hajótöröttek tömegét, mely számlálhatatlan hömpölyög el az éjszakában, egy ütemre, a tenger tükrén és zajt verve a végtelen vizen.

S e zajt nem a szavuk veri, hanem a sokaságuk és sietős menetük, amely valódi csontokból s valódi húsból alkotott lábakkal csattog az üveges fölszinen.

Mind szótlanak, tekintetük mint révedezőké, merev; s különben is: nem értenék egymást, hiszen minden nyelvekből s századokból vannak ők.

Im ott a vízözön halottai, kiket a visszaömlő áradat földjükéről messze elsodort, és ott Ulysses társai, akik közül a visszatérés napját egy se látta meg, és még sokkal régebbi idők minden hajótöröttei,

s a rákövetkező korok hajótöröttei: Tyrusból és Sidonból és Hellaszból, Perzsiából és Sicília, Alexandria, Carthago és Róma népei,

a vén normann kalózok, a venétek, génuaiak, portugálok és spanyolok, a Győzhetetlen Armada matrózai és katonái,

dánok, máltai lovagok, barbár kalózok és néger rabok, akik Amerika felé evezve vesztek tengerbe gazdáikkal együtt,

holland hajósok, s mennyi angol! a Hogue-fok és Szent Vince-fok halottjai, és Trafalgar halottjai: Uram Teremtőm, Frankhon mennyi hú fia!

De a vonulók seregében legtöbben vannak holtjai a Nagy Háborúnak, amely kevéssel a világvége előtt volt: akik a tengerekbe haltak, mind-mind a németek,

s mindazok minden nemzetekből, akik a tengeralttjárók által pusztultak el. A kicsiny gyermekek anyjukhoz símulnak. És egyikük se sír,

de lelkükben még őrzik a rémület emlékét, a vak rémületét, mely életük végén tört rájuk, amikor a torpedó talált s elsüllyedt a hajó..

E végső órán semmi nem rettentette meg őket úgy, mint anyjuk sikoltásai, anyjuk őrjöngő ölelése; és most csodálkoznak, hogy oly csöndesek és közönyösek...

és hogy azért ébredtek ők: habok hátán járni az éjszakában. De övék az ártatlanság és a vértanúság; szívüket megnyugtatja Isten.

Szél nem kavarja föl a tengert, hogy síma legyen e kicsiny mártírgyermekek útja és e vonulóknak útja, kikre hosszú sietős utazás vár.

S mégis: mintha nagy szél zuhogna, de ez a megszámlálhatatlan tömeg zúgása, mely a síkos habon menetel és tiporja a mezőt, melyben csillagok ragyognak.

A felhőtlen égen az éj csillagzatai tündökölnek utólszor még a föld fölött; hogy a legmesszebb villogók fényét ne oltsa ki: a holdnak csak keskeny sarlója világít.

S lobbannak különös jelek a nyughatatlan csillagok közt, melyek inkább mint valaha jósolják minden földi végzet útját, mélyeiről a végtelennek.

A közeli világítélet hirdetői, az égitestek összeütköznek hirtelen, szétmorzsolódnak s szikrakévék esznek az éjjel azúrján.

S a vonuló sereg körül újra gyúlnak az égi tűz fényei a tenger sötét tükrén, melyet villámok csíkja csíkoz.

De csak a gyermekek figyelnek rá: a férfiak, asszonyok, a szűzek és az ifjak a jövőjükön töprengenek és az Itéleten, amelyre hajdan nem gondoltak soha.

Sietnek, ellenállhatatlan úzi őket az isteni akarat, mely nem engedi többé, hogy Ádám s Éva népe ellene-mondjon engedetlen.

Szótlanul csatlakoznak a szárazföldek holtjaihoz, kiknek sírja nem volt olyan zaklatott, mint övék: valódi sír volt, békével áldott;

mert fölserkentek ezek is, elhagyták szülőföldjüket, síri helyük a temetőben egyházuk tornyai alatt; és együtt vonulnak gyalog a püspökkel, császárokkal, hercegekkel,

kiknek nincs már pásztorbotuk, mitrájuk sincs, se jogaruk, se koronájuk; de reszketve vonulnak a bírói székhez, gyarló és bűnökben esendő emberek mind, meztelenül.

És gyorsan mennek, tengerek s kontinensek halottjai, minden népek és századok halottjai, istentagadók és hívők, mert a Jozafát völgyébe kell érniük,

mielőtt Krisztus dicsősége fölvilámlik a kelő nappal, e végső, minden hajnaloknál hatalmasabb virradaton, pirkadatán e végtelen és be nem esteledő napnak.

De ez a nap nem egyformán ragyog mindenkinek: az egyiket az isteni boldogság sugarával éri, a másiknak az örök bosszú könyörtelen parazsa lesz.

Rónay György fordításai.

KÉZAI BÉLA :

A TÖRTÉNELMI REGÉNY

Tevékeny szellemű korszakok minden időben megtalálták önkifejezési formáikat és eszközeiket. Az ókort a filozófiai gondolkodás jellemzi: a régi ember a kinyilatkoztatás és a pozitív vallás támaszainak hiányában saját erejéből tesz kísérletet, hogy megmagyarázza a látható világ jelenségeit, a létezés okát és végcélját. Nyugtalanágát, kíváncsiságát Aristoteles és Platon filozófiai párbeszédeibe burkolja és megteremt egy műfajt, amely a prózai kifejezésnek első formája. Kérdéseket dob fel és válaszol önmagának. Ez a korszak az emberiség monológja önmagával az Istenségről, tehát a világon túl lévő világról. Az emberi valóság s maga az ember nem érdekli őt. Említésre érdemest vagy megörökítésre méltót emberközi kapcsolatok tekintetében csak a multa vonatkozólag ismer. Ezért műveli a hősi dalt, az eposzt és a történetet. Az eposzban az önmagával és sorsával szemben tehetetlen embert az istenek segítik. Egyéni problémáira nézve megtalálja náluk a feleletet. A sors hatalma alatt él az ember, önmagára nézve nincs kétsége, hiszen minden lépését istenek irányítják, szeszélyeiktől, jó- vagy rosszakaratuktól függ az élete. Ugyanezt a küzdelmet, ugyanezt az életfelfogást tükrözi az ókori dráma is. Az ember nem mint individuum áll szemben az istenséggel és a világgal, hanem csak mint „az ember,” tehát mint species.

Az én öntudatát, az egyéniséget a kereszténység ébreszti fel az emberben, akinek függése a természetfölötti világtól, sőt magától az Istentől is a kárhozás vagy az üdvözülés kérdésében a szabadakarattól függ. A kereszténység tehát olyan felelősséget ruház az emberre, mely szükségessé teszi, hogy önmagafelé forduljon, ellenőrizze önmagát, törődjék belső életével, elsősorban a lelkével, amelynek halhatatlansága egyéni probléma már, sőt egyéni sorskérdés is. A középkori ember a gyónás és a lelkiismeretvizsgálat korszakába lép, amelynek klasszikus kifejezési formája Szent Ágoston Vallomásai. Teológiai és történeti vonatkozásait lehántva, Ágoston vallomásainak könyve az első, modern értelemben vett lélektani regény, mégpedig legfejlettebb fokon az első én-regény. Az egész középkor a külső szemlélő számára hatalmas együttesnek hat, egyszólamú kórusnak, amelyben az egyéni hang nem csattan ki, hanem alázattal beleszárnyal az Istent dicsérő szinfóniába. A középkornak ez a kollektív, együttes jellege azonban nem jeleníti háttérbeszorulását a szent ágostoni keresztény individualizmusnak: ez a képlet utat tör magának a kifejezési formák rendjében és karakterét megőrzi akkor is, amikor a ke-

resztényi egyéniségből világi egyéniség lesz. A profán individualizmus korszakának keretében így születik meg a gyorsan népszerűvé lett elbeszélő műfaj, a regény, amely a 19. században éri el kifejezési lehetőségeinek határait. Ebben a műfajban egyesül az ókor emberének általános filozófiai kíváncsisága az ágostoni, befeléforduló individualizmussal és az emberiségnek ősi, epikai mesélő kedvével.

Nem véletlen, hogy ez a sokoldalú és összetett műfaj éppen a háború után került válságba. Az ember érzelmi életét, egyéni problémáit lehengerelték az utóbbi évtizedek katasztrofái: az ember undorodva fordult el önmagától, egyéniségét megtörte a külső erőszak és önbizalmában megrendítve ijedten kapaszkodik a közösség életébe. Saját létproblémái számára pedig a valóságfölötti hatalmáknál keres megoldást, mesélő kedve pedig olyan korszakok felé csapong, amelyekben az ember szabadon élhette ki az egyéniségében rejlő erőket. A regény tehát, amely hosszú ideig volt filozófia és világmagyarázat, volt vallomás, volt a külső és belső történet kifejezési eszköze, most alkotó elemeire bomlott és felmondotta szolgálatát az Ember ügyének. Ehelyett alkatelemei kollektív érdekek szolgálatába állottak. A szellem érdeklődése elsősorban kollektív célok felé fordul. Az egyén létkérdései nem fontosak többé. Az okoskodást elsősorban a nagyobb egységek: a nemzetek, a társadalmak, az osztályok létkérdései foglalkoztatják. Az egyéniséget száműzték a jelenből s a jelennek minden létfeltételei közül: kénytelen volt tehát a múltba menekülni, a történelembe. Itt keres megrendült önbizalma és díszeitől megfosztott egyénisége számára vigasztalást. Itt keres tájékozódást a sújt nehézségek között, párhuzamokat keres a történelemben, hogy megoldást találjon nehézségeire, amelyekre hiába kér feleletet a jelennek gondolkodásától s a modern tudománytól. A valóság helyett tehát egy analógiában próbál szellemileg elhelyezkedni. Gondolkodásának hátterét történelmi múlt alkotja. Széteső világának romjain eltűnt példáit keresi azoknak a korszakoknak, amelyek az övével ellentétben szerves és belülről épült korszakok voltak. Korának külsőségeiben jelentkező tényei helyett olyan korszakok felé fordul, amelyek nem teljesítményeik mennyiségével, hanem tevékenységük minőségével hatnak képzeletére. A korától menekülő ember olyan történelmi közösségek keretében akar elhelyezkedni, amelyek minőség dolgában jóval felette állnak korunknak. A csalódás olyan nagyfokú már, hogy a jelenkor kultúrájának legnagyobb képviselői is őszintén bevallják már, hogy a modern kor embere korántsem dicsekedhetik, mert korlátolt, tapasztalatlan és szűklátókörű. Ilyen körülmények között mind az egyén, mind a közösség a történelem nagy egyéniségei mellett lezárt, egyéni jellegű korszakokra irányítja figyelmét és érdeklődését.

Ezt a széleskörű, szinte divatszerűen jelentkező érdeklődést napjainkban a történelmi regények és életrajzok szolgálják ki. Az érdeklődés kettős irányú: egyrészt nagy egyé-

niségek biográfiájában merül el, másrészt összefüggő, tipikus korszakok életének szemlélésében merül el.

Ennek a kettős irányú érdeklődésnek néhány jellegzetes termékével találkozhatunk az idén. Az első Graves új könyve Belizárról, a bizánci birodalom s talán az egész hadtörténet legzseniálisabb katonájáról szól. A másik ugyancsak egzotikus egyéniséget mutat be, egy, a számunkra egzotikus kultúra keretében: Szolovejcsik, aki Potemkin életrajzát írta meg. A harmadik könyv szerzője Dawson, egy nagyon hűvös és világias fejű angolszász író, aki az európai kontinenstől távol tárgyilagosaabban és éppen ezért kerekébb képen ad rajzot a mi tágabb hazánkról, Európáról. Könyvének jellegzetes címe is elárulja, hogy egy világrészekben gondolkodó tudós szól hozzánk, aki Európát nem belülről, hanem kívülről szemléli s aki éppen ezért Európában egy, szinte önállóan létező alakszerűen körülhatárolható, majdnem hogy egzotikus képletet lát. Dawson „Európa születéséről” ír, egy magasabbrendű hagyományokban gyökerező, zárt kultúrának kialakulásáról. Európa mai arcát a szerző szerint négy tényező határozza meg: a római császárság, a katolikus Egyház, a klasszikus hagyomány és a népvándorlás. Dawson ezekben a tényezőkben jelöli meg Európa őseit. Rámutat arra, hogy a fiatal európai civilizációt Augustus császár actiumi győzelme mentette meg attól, hogy beleveessen és felszívódjék a keleti kultúrákba. Nyugat-Európa tehát a Cézár műve, aki a nyugati impérium megalkotásával tulajdonképpen a rend ideálját tette úrrá a földnek ezen a részén. Római császárság szervezete, elsősorban a rend elvét képviselő katonai ereje tette lehetővé, hogy az alapján véve szűkkörű s csak a Földközi-tenger peremvidékeire kiterjedő Hellén városi kultúra kisugározzék az egész földrészre. Róma a Földközi-tengeri kultúra legnagyobb alkotásával, a várossal ajándékozza meg a nyugatot. A természeti életet élő, törzsközösségekbe szervezett barbár népek közé beviszi a görög szabadság ideál értelmében kialakult városi önkormányzat szervezetét. Ilyen formában tehát e barbár népek számára megnyílik a magasabbrendű földközi-tengeri városi kultúra, amellyel szemben a barbár kultúráknak meg kellett hátrálniuk. Semmi értelme sincs tehát a szerző szerint, síránkoznunk a barbár kultúrák vesztén, amelyekből sohasem fejlődhetett volna ki a mai Európa, mert felhajtó erejük korántsem volt olyan dinamikával telt, mint a római. Róma legnagyobb érdeme, hogy ezzel a munkájával a békés fejlődés alapjait rakta le s ezzel elkészítette útját a kereszténységnek. Dawson könyve világosan tagolt és sok szempontból kultúrtörténelmet tár Európa igazi hívei elé s e hanyatló földrész ellenségeinek „megállj!”-t kiált.

Kézai Béla

ROMÁN VERSEK

LUCIAN BLAGA:

EGY SZERZETES MORMOLJA UTANAM A KÜSZÖBRŐL

Fiam, aki most ódon klastromunk
füzes ösvényén róvod lépteid,
felelj a szómra: messze még az este?

Úgy múljak el hát én is
mint a vonagló kígyó, melyet az izmos juhász
fején taglózott az otromba bottal.
Nem úgy tekerőzöm én is most, mint ő, földön megtiporva?
Nem úgy ágaskodom én is izzó szemmel szembe a nappal?

Az én életem is csak így kavargott:
olykor mint ragadozó vicsorogtam,
olykor virágos voltam, szép, illatos,
és olykor, mint bűgő harangszó
zengőn pöröltem fenn a fellegekkel.

Most vége, itt tátong előttem
a sír, s zsongó, kietlen szörnyű csendje
földmorajlásként bűg fülembé, hogy majd megsiketülök.

Ajtóba állva, várom, hogy reám köszönt az elmúlás,
Azt mondod: várnom kell soká? Ó, közelíts fiam:
emitt a sír, s a nedves föld lágy fekete göröngye
omlik ezüstös főmre már, akár a keresztvíz drága csöppje.
Te légy az, aki ezt rámhullatod.

Minden földi dolog előttem elsötétült.

OCTAVIAN GOGA:

ESTE

Ezüst permeteggel a hold
kis házunkat lágyan előnti,
beoson cseppnyi ablakunkon,
s a bennlevőket így köszönti.

Édesanyánk tesz-vesz a párnán,
takarón: álmunkra vigyáz —
selyem kantusán a pille, melyet
keresztanyja hímzett: csodás.

Csak az öreganyó dünnyög
gunnyadozva, hogy így virrasszon —
a régmultról szól, s reáfülel
szomszédból két ősz öregasszony.

De ha künn felnyüszít az eb,
zörög a lánc és zajos
lesz az udvar s a kövecsen
csoszogó bocskor lép, tapos —

egyszerre csend lesz odabenn,
a hallgatás úgy meglapul —
zörren a letett okuláré,
s a biblia is összehull.

A három anyó szeme könnyes,
reszketősen egyszerre kezdik:
„Krisztus született...” — száll az ének,
s hangjukat nyújtják, eleresztik.

A két gyermek is moccan erre,
megreccsen vén, szüette ágyuk,
s szemben a falról Szent Miklós
mosolyog szelíden le rájuk.

M. Jánossy Margit fordítása.

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

EGYHÁZMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS PÁRISBAN. Egy-két évtized óta tanui vagyunk a valóságos művészet megújulásának egész Európában, s kétségtelen, hogy ezen a téren is a franciáké az úttörés érdeme. E kis beszámoló keretei nem engedik meg, hogy ezen a téren is a franciáké az úttörés érdeme. E kis beszámoló keretei nem engedik meg, hogy ennek az újjászületésnek okait keressük, de egy tény azonnal leszögezhetünk: a modern művészeti irányok győzelme nélkül aligha indult volna meg ez az egyházművészeti reneszánsz, mely aránylag rövid idő alatt néhány értékes és a multhoz nem méltatlan alkotást hozott létre a festészetben és szobrászatban épügy, mint az építészetben és ötvösművészetben. Az esztétikai alkotás — éppen a modern irányok hatása alatt — megszabadult a izléstelen és hazug sablonok terhétől, mely csaknem egy teljes évszázadig deformálta. S mindez lehetséges volt anélkül, hogy sérelem érte volna a liturgia szellemét, mely változatlan és meg nem változtatható. Így bizonyítja be az Egyház, hogy ugyanakkor, amikor ragaszkodik a hagyomány lényegéhez, élő marad és alkalmazkodni tud minden kor sajátos légköréhez.

Kétségtelen, hogy még ma is érezhető bizonyos idegenkedés és ellenállás a hívek és a papság egy részében a modern szellemű egyházművészet iránt; de az is tagadhatatlan, hogy a századforduló előtti gipszes cikornyák és olajnyomatos izléstelenségek divatja halott. A legutóbbi (1938 december) francia egyházművészeti kiállítás elsősorban azt bizonyítja, hogy az új esztétika mindjobban diadalmaskodik, mert a régebbi kiállításokkal ellentétben itt nemcsak terveket és vevőre váró festményeket, szobrokat mutat be, hanem felépült templomok képeit és mű-

vészi alkotásokat, melyek ezeket a templomokat díszítik és valóban Isten tisztelőit szolgálják.

Az egyházművészeti megújulás elsősorban az építészetben érezhető. Verdier bíboros száz templomot építtetett Páris külvárosaiban és környékén, s ezek a templomok mind a „modern” stílus győzelmét hirdetik, ami elsősorban a vasbeton diadalát jelenti. Bármilyen furcsának hangzik is: a vasbeton a legengedelmesebb, leglégiésebb anyag az építész kezében, mert csak ezzel lehet megvalósítani a középkori templomépítők álmait, anélkül, hogy igénybe kellene venni a pillérek és támasztófalak nehézkes rendszerét. Emellett a vasbeton csupaszsága is megfelel az Egyház szellemének. A római egyházművészeti bizottság következő megállapításai: „Gazdagság és pompa felesleges dolog, az Úr házához mértéktartás, sőt méltóságteljes szegénység illik. Nem kell semmi bántó fényűzés és cikornya; nincs szebb az egyszerűségnél és az őszinteségnél,“ — legjobban a beton felel meg. A Loire melletti *Blois*-ban épült Szentháromság-templom nagyszerű bizonyítéka a vasbeton engedelmességének és szépségének, s egyben azt is mutatja, hogy ezt a kemény, látszólag lélektelen anyagot könnyen össze lehet egyeztetni a hely sajátos építészeti anyagával. A templom építője, Rouvière, a Loire homokját és kavicsát használta fel a cement keverésénél, s így sikerült a táj atmoszférájához idomítania az érzéketlen betont. De ez a templom egy másik szempontból is említésre méltó: építője és díszítője homogén művészi csoportot alkotnak, állandóan együtt dolgoznak, s így teljes harmóniát sikerült létrehozniok. Az ablaküvegek, képek, miseruhák, kelyhek, gyertyatartók, a fabe-

rendezés, minden egy szellem munkája.

Nem kevésbé érdekes a *Munkás Jézus* tiszteletére építendő templom elgondolása: az oltár a cirkuszalakú épület közepén fekszik, s így a miséző pap szinte a szíve a tömegnek. A hívek követik az áldozatot, s ugyanakkor az áldozat hatása rájuk sugárzik.

A kiállítás plasztikus (kép, faliszőnyeg, metszet) remekei Rouault, Waroquier, Desvallière nevéhez fűződnek. Ennek a három ismert művésznak teljesen egyéni eszközökkel sikerült kifejeznie hitét, mely nem ismer pihenést és csak a lelkesültségben tud élni. Rouault képei és szőnyegei a sötét, villámlásokkal teli tragikus hangulatot fejezik ki: ez a művész megbélyegzi a

rosszat, és még a jó és a szép éterikus világában is a gyötrődés árnyékát látja. Waroquier a megszentestítő szenvedés, az ex-tatikus fájdalom, a lelki életből fakadó vallásos rajongás kifejezője. S végül Desvallière a lírai diadalmas kitörés festője, aki Isten és a szentek dicsőségét ideges aranyozással érzékelteti.

Ez a rövid beszámoló természetesen csak erőltlenül tudja hangsúlyozni a kiállítás érdekességét és értékét. A jövőben talán alkalom nyílik arra, hogy valaki kimerítő tanulmányt írjon a Vigiliába a francia vallásos művészetről és azt illusztrációkkal is kísérrje.

Páris, 1938. december.

J. B.

K Ö N Y V E K

ROVATVEZETŐ RÓNAY GYÖRGY

A LÉLEK KÉSZÜLŐDIK

(Molnár Kata regénye, Franklin Társulat)

Egy roppant igényekkel jelentkező tehetség meglepő könyve, s talán egy írói pálya első szakaszának zárókönyve is: az *Égnek a mécsék* realizmusától a *Nyári közjáték* álmvilágán át egy másfajta, a történet *menetétől* a történet *értelme* felé forduló lélektani realizmusig vezető út nagyszabású, de problématisztikus betetőzése.

Nagyszabású: nem a téma, — egy lány élete az érettségig, — hanem a szándék teszi azzá; és ez a szándék: érvényessé tenni azt, ami esetleges, megragadni a múltóban a maradandót, „fogalomná” nemesíteni az egyszerűt, megostromolva, ha kell, le is döntve a hagyományos regény minden korlátját és szabályát. Hősies kísérlet: az újat teremtés heve, a prometeuszi vállalkozás láza forrósitja át s emeli az *életábrázolás* szintjéről az *életértelmezés* magasabb köreibe. Meglepő és merész őszintesége nem a realizmus szókimondása, hanem a lényegeset kereső lélek szabadsága, az áhitott igazságát a fájdalom és szenvedés, az ítélkező önvizsgálat egeit és poklait megjáró ember vallomása. A „történet” elveszti szokott rangját: nem önmagáért van már, hanem csupán illusztráció, e regénybe ojtott lélektani tanulmány ábrázoló és magyarázó anyaga. Módszere a szellemtörténeti életrajzokra, „pályaképekre” emlékeztet: nem

az a fontos, hogy mit tett a hős, hanem az, hogy mik voltak életének azok a lényeges mozzanatai, amelyek olyanná formáltak, amilyen lett, s mik azok a fordulatok, amelyekben ez a „fejlődés” leghatározottabban megnyilatkozik. E filozófiai értékű „fogalmi” megragadásra való törekvés új nyelvet követel: a kifejezés elégtelen eszközeit a zene lejtésével segíti s a mondatok lankadatlan áradásának inkább muzsikájával, mint értelmével igyekszik megsejtetni, érzékeltetni a meglátott igazságot.

Problématis: nem azért, mert kérdés, elbírja-e ezt a szándékot a regény, hanem azért, mert kérdés: vajjon e „fogalmi” megragadásnak ez-e a leghelyesebb útja? Nem mond-e sokszor többet az akció, mint a zene, nem kifejezőbb-e az események drámája, mint az az események fölött lebegő és gomolygó „létértelmezés”? Nem „értelmez-e” félreérthetlenebbül az, ami történik, mint az, amit a történet egészéből ki-kiragadunk a tétel illusztrálására? Nem helyesebb-e „közvetíteni,” mint magyarázni? A kísérlet méltó és egyedül méltó a legnemesebb értelemben vett regény erkölcsi és esztétikai föladataihoz, hivatásához; az út, amelyen Molnár Kata jár, mégis zsákutca, roppant gazdagságában, páratlan meglepetéseiben is.

Túlkeveset bíz az akcióra: ami egy-egy drámai dialógban önként megérthető, azt magyarázza, új s új változatokban eljátsza, mintha nem bíznék benne, hogy megértik, hogy pontosan ugyanazt értik, amit ő. Az író fáradhatatlansága és pontossága elrabolja az olvasó illúzióit: gazdagságában szegényre tesz. Utalásai, beleszólásai — mintha a történetíró célozna a fejlődés rajzában későbbi, már ismerős eseményekre, jellemvonásokra, — fölöslegesek és zavarnak: a zenei kompozícióban helyükön vannak, de a regény kompozíciójában nem. És nyelve, mely a zenei érzékeltetés szándékában áttöri a mondatokat s egyetlen zengésű „műbe” olvasztja e fejezetekre sem tagolt regényt, sokszor erőltetett és modoros, indokolatlanul túlhangszerelt és — magyartalan, a birtokviszony észszerű szörendjének a muzsika és a „fentebbség” kedvéért való örökös fölcserélésével.

A modern magyar regényírásnak azonban mindezek ellenére, és talán éppen mindezekért, egyik legnagyobb vállalkozása és teljesítménye Molnár Kata új regénye. Bátran vállalja szándékai megvalósításáért a forradalmat, — s ennél merészebb forradalma nálunk az új regény szerkezet-fölbontásának nem volt. A kérdések és kétségek, amelyeket kelt, a modern regény nagy problémái. Ily elszánt harcot az „igazságért” csak nagy tehetség kezdhet s ennyi eredmény csak nagy tehetséget igazolhat. Ha zsákutca is: szép zsákutca, föllötte tiszta ég ragyog s néha meg is nyílik, hogy kinyilvánuljanak az „ideák” és megmutatkozzék fogalmi tisztaságában és érvényességében az, ami „van.” Ezekért a pillanatokért és látomásokért nagy regény Molnár Katáé: új irodalmunkban egyike a legérdekesebbeknek.

Rónay György

TAMÁSI ÁRON: VIRÁGVE-SZEDELEM. (Révai). Tamási Aront nem kell bemutatni az olvasóközönségnek, sőt még dicsérni sem kell. Az erdélyi irodalom székely hajtásának erős egyénisége ő, aki új utat tudott törni a mai, már-már teljesen a „jól bevált recept“ szerint dolgozó irodalom rengetegében.

Az elmúlt tizenhat év nyomtatásban már megjelent terméséből válogatta össze a szerző a *Virágveszedelem* tizenhét elbeszélését. Alapjában véve az elbeszélés — akárcsak a vers — hálátlan műfaj: egész kötetre való kell belőlük, mert különben a folyóiratok, újságok nagy temetőjében rövid idő múltán örökre eltűnnek. Erre gondoltam, mikor elolvastam Tamási új kötetét. A következő gondolatom pedig az volt, hogy kár lett volna ki nem szabadítani ezeket az elbeszéléseket börtönükből. Olyanok mind, mint a friss virágok. De a színes, üde szirmok között majd mindegyik kelyhében ott fekszik egy-egy nagy, komoly, legtöbbször egyetemesen emberi probléma. A játszi, könnyed, jellegzetesen székely, félgkimondott gondolatokkal ellenállhatatlanul megmosolyogtató, csavaros humor alatt ott dermednek a nehéz székely sors nagy, örök gondjai, az örök emberi misztériumoknak, a születésnek, a szerelemnek és mindegyiknek a halálnak a megszállott Erdély levegőjében kitegyezett változatai. Csodálatos kettősség: mintha keményvonallú, középkori metszeteket színeznék valaki meleg, dús, vidám színekkel. Tamási, akárcsak oly sok lángelkű magyar író-rokona, állandóan ott él a halál árnyékában. A Halál nála nem az apokaliptikus lovasa, de nem is a görögök széparcú, nyájas ifjúja. Tamási az életet akarja, „mert szent az öröm, a kedv, a vígság és minden, ami élet.... És a halál? az ijesztő, mert túl van minden örömkön és él az

örömkön túl, mint egyetlen föléletes beteljesülés. Az felelmes, mert hideg, mint a fekete virágokból font koszorú, amelyik ott áll az élet fején. S ezért erővel is felejtjük a halált s illatos és véres játékokkal ülünk egy ünnepet, ami Élet és ami-nek a neve: „A halál vigiliája“. Tragikus világszemlélet ez és ritkán szabadul árnyékából Tamási. S ha sikerül elfelednie, magának köszönheti. Hiába mondja a *Lélekindulás* papja: „Minket, árva székelyeket, csak a hit éltet: erős-szép életünket más ki sem bírná“ — valójában az életben és önmagukban bíznak, az életben és önmagukban hisznek. Pedig Isten mindenütt jelen van Tamási műveiben, de valahogyan nem a keresztények Istene ez. Ilyen lehetett talán a magyarok Istene és ilyen volt az ókoriak emberképére alkotott, testileg, emberileg jelenlevő nagy istencsaládja. Az emberalakot öltött nagy természet, nem elvont, logikai tételek alapján kikövetkeztetett Eredendő Ok, hanem családapának képzett, sokszor sújtó kezű, néha talán szeszélyes nagyúr, aki azonban együtt munkál híveivel. Az Úristen, a Szentlélek úgy jár a földön, akár a görög mitoszokban, vagy a régi népi legendákban. Az angyalok és ördögök sem szellemek, mert mi történt Csikban? „Valamelyik farsangon Csíkszentmihályon megbicskázta az ördögöt: meghalt azonnalmódulag s angyal lett belőle.“

A székely nép „jó, mint az áldástadó fekete föld, de eredendő bűnnel vad, mint az izzó őskáosz.“ Lelkükben a hit nem fékező vagy indító erő: nem a másvilág reményében jók. Erkölcük emberi erkölcs: ezt a földi életet tisztességgel kell leélni, mert így kívánja a becsület, de ha valami fontos, a földi életet veszélyeztető dolog közbejő, — ha az örökség forog kockán, ha élete párját kell biztosítania, — az emberölés szinte

természetesen következnek. S a természettel összeforrt emberek könnyen halnak meg, nincs bennök félelem és metafizikai nyugtalanság. Matyi Elek nem a pap feloldozását kívánja, hanem tükröt kér, hogy lássa magát meghalni.

De mennyi derűs szín élénkíti ezt a sötét hátteret, mennyi méz vonja be ezt a sok keserűséget, mennyi vídamság takarja ezt a sok szomorúságot! A humor, a népiesség és a nyelv gazdagsága selymesen pólyázza a nehéz, érdes, komor gondolatokat. Meszszé túlnőne kereteinken, ha minderről beszélni akarnánk. De nincs is erre szükség: mindannyian ismerjük már a székely humort, ha nem is tudjuk pontosan meghatározni lényegét. Mindent elborít ennek a gyönyögző, vig habja: nincs az életnek az a keserves pillanata, hogy ne keverne egy csepp rózsaszínt a gyászos feketéhez. Itt-ott vastagabb, de sohasem sértő, durvasággá nem fajul. Nem szalonképes, mint ahogy a bicskával való szalonnázás sem az, pedig milyen ízléssel lehet azt is cselekedni! Természetesség jellemzi stílusát is. „Mielőtt véglegesen leborulna az este, szokásom szerint széttekintek a földön, melynek szívem szerint gondviselője vagyok“ — mondja Tamási és a természetben élő ember jóllátó érzékével válogatja azokat a zamatos, gazdag, tartalmas szavakat, jelzőket, melyeket a város lakó soha nem használ, amelyeket már-már el is felejtett. De egyszerű szavakkal is nagy dolgokat mond. „Bent asztalra borulva szépen vigadott néhány székely: éppen, mintha most jöttek volna Keletről és már tudnák, hogy rossz helyen választottak földet s véle hazát.“ Nincs benne e pár sorban a magyarságnak, székelységnek egész tragédiája? — „Dimén Ilka egy szál őszirózsán csókolni tanult.“ Nem látjuk-e magunk előtt a szép székely leányt? Ha minden

ilyen szép gondolatnál megálunk, soká jutunk a könyv végére.

Külön kell beszélni Tamási népiességéről. Semmi köze ennek a csikós-kanász-fokos-gulyás népiességhez. Mintha soha le sem szakadt volna szép meséket mondó dajkája kebléről, olyan egyszerűen buggyan száján a szó. Ilyen, gyermekkorunkat idéző csodálatos, misztikus mese az *Aranylánc*. Még az ősi hármasszám is felbukkan benne itt is, ott is: a három kívánság, a három napi szerelmeskedés, a három murok, a három heti polgármesterség. Ilyen mese a *Hűséges Marci* is. Jól érezni benne a valóságmagot, de a gazdag képzelőtehetség úgy felöltöztette, hogy kitapintani alig lehet. Mindez nem irodalmi attitűd, hanem életszemléletének természetes következménye. Örökség, mely az ősi lélektől szállt réá. Lehetetlen nem gondolni a székely népballadára a *Szép Domonkos Anna* olvasása közben. Fonódó gondolatritmusa, prózájának természetesen libbenő numeróztatása költeménnyé teszi ezt az elbeszélést. Hadd írjak ide egy pár sort bizonyossággal: „és akkor felkele (szép Domonkos Anna.) Lámpát nem is gyújtott, (édes szülőanyja) nehogy észrevegye.) Fáradt derekára (fekete szoknyát vett) s a Hold világánál (feketébe fonta) hosszú szőke haját.) Két arca dombjára (hulló csillagot tett,) a szívébe pedig síró Szűzmárját tett.“ Az egészen végiglüktet ez a ritmus s ha néha nem vág az ütem, szinte úgy érezzük, hogy ezzel csak megdöbbeneni akar a szerző.

Nincs az elbeszélések között egy sem, amelyikben ne volna valami egyéni szépség. Mintha az erdélyi havasok között sétálna az ember: tiszta, erős levegő, virágos, buja fű, de ott leselkednek a szakadékok és égig érő havasok is fenyegetnek. Szomorúság, vígság; nagy gon-

dok, apró örömk: az élet van bennök.

A Révai Irodalmi Intézet méltó köntöst adott a gondjaira bízott kötetnek. Külön ki kell emelni Végh Dezső ötletes, izléses bekötési tábláját.

Zigány Miklós.

SOÓS LÁSZLÓ: AZ ALMIERI-TRÍÓ. (Franklin Társulat.) Soós László regénye beszédes dokumentuma annak, minő „Gesamtkunstwerk“-ké fejlődött a modern regény. A modern regény az a sajtáságos műfaj, az a molochétvágyú organizmus, amely mindennemű asszimilációra képes. Azért használjuk ezt a kifejezést: asszimiláció, mert a mai regény feloldja a felismerhetetlenül a maga építőanyagává dolgozza fel a nem sajátképen regényelemeket is. Már Balzac is hajlamos a bölcseletre s nem egyszer lemond a meséről, hogy közgazdasági vagy társadalomtudományi elmékedéseknek adjon helyet. A XIX. század orosz regényírói a politikai vagy bölcseleti disputákat nem ritkán öncéllá emelik, mint ahogyan az előbbi — a balzac-i — regény-típus értekezésanyag is emésztetlen üledékké különül a mese testében. Talán Thomas Mann az első, akinél az esszészzerűség szervesen beleolvad a történetbe s ezzel a szerencsés kísérletével sikerül megteremtenie a mai ember legtesthezállobb műfaját, azt a regényformát, amelyben minden kultúrzsomjuság kielégül. A mai regény, amellet hogy regény, lehet művelődéstörténet, filozófia, társadalomtudomány, élettan vagy politika. B. Show szerint a színpad szókész is. Fájdalom, csak a show-i színpad. Mert egyébként szerény kivétellel a színpadi művészet ma inkább, mint valaha: brettművészet. De a regény? A regény enciklopédia. Enciklopédia a szónak történelmien nemes értelmében. A színpadi szerző többnyire a karzatnak, a regény-

író azonban a „lovagoknak“ énekel.

Az Almiéri-trió a *transzcendentálist* oldja regényé. A tárgy egzotikumuma nem csábítja az író „természetráji“ kirándulásra. Műve nem „artistaregény“, ahogyan például A varázshegy sem „orvosi regény.“ Több annál. Soós Lászlót a „spéciesz“ körülhárított világánál jobban érdekli az egyetemes porond zűrzavara: maga az élet. Fényszórójának felvillanásai ennek a mélységeibe világítanak s hőseinek arcán az emberi szellem és az emberi lélek fénye villózik. A trapéz és a háló — úgy érezzük — melleskes rekvizitumok: a hangsúly az emberen van, aki bizonyos adottságok között bukdácsol, szerez, öl, sir, tépelődik vagy meghal. A XIX. század nagy regénystílusa még külön dobozokba rendszerezte az embercsoportokat, volt paraszt- és polgári regény, pénzmágnások vagy a születési arisztokrácia körében történő regény, művészregény és proletárregény. A látásmód és a feldolgozás technikája bizonyos patrónokat eredményezett s ezek segítségével könnyen alkotott a tehetséges és szorgalmas író. Ma — ha nem is vetjük el teljesen — mindenesetre kevesebb meggyőződéssel esküszünk a *környezet* mindenható fontosságára: tudjuk, az egyéniség determinálőbb a miliónél. Az ipari munkást vagy a földművelő parasztot végeredményben ugyanolyan vágyak és szenvedélyek fűtik, mint a mérnököt, a tisztviselőt vagy a felsőházi tagot s nemcsak a tőzseügygynököknek, hanem — állítólag — a költőknek is vannak pénzügyi természetű problémáik. Ma már — hála Istennek — kiveszőfélben van a foglalkozások hamis romantikája; rájöttünk, az egzotikum nem a gépolajos zubbonyon vagy az avas bundán keresendő, hanem ezeken belül, sőt a bőrön is túl: a lélekben. Soós László regényének tiszteletre-

méltó tulajdonsága, hogy teljesen leszámol ezzel a beteg látással s a lokálkoloritra nem pazarol több színt, mint amennyit jelentősége révén megérdemel. Hőseit nem foglalkozásuk egzotikumja teszi érdekessé, hanem egyéni embervoltuk. A foglalkozás csak polgári keret s Boltin André, a trapézművész ugyanaz, mint Boltin André, az orvos. Az Almieri-trió embereiben éppen a humanum érdekes, a szubjektívizmus, a líra. Soós László elsősorban lírikus. Regényének meséje, alakjainak rajza idővel elmosódik majd bennünk, de a lírája örökké megmarad. Egy-egy hangulatmozaikja úgy megtapad az idegeinken, mint valami dallam. Mint Lagerlöf vagy Knut Hamsun világnak némely tájképei.

Ha mindenképpen skatulyázni szeretnénk, Soós Lászlót az északi írók rokonsági köreiből kellené helyezni. Nem analitikus, nem részletező, nem komponáló. Műve mozaikszerű, de ezek a mozaikok értékes kövek. Talán igazi meséje sincs. Valami érzékelhetetlen szomorúság sűrű benne s ez a gondokahang még sokáig kísér bennünket.

Szakáts László

TÖRÖK SÁNDOR: ÖRÖK VASÁRNAPOK. (Franklin Társulat). Török Sándor, a fiatalabb írói nemzedék egyik legérdekesebb alakja — megtért. Egyéni úton egyénileg színezett vallássossághoz jutott el, de megtért. „Az igaz, hogy az örömök még senkit ide el nem vezettek, — az út nagy bánatokon át visz, — na de ami utána van, az vidám dolog! Isten szomorúságokon keresztül tisztogatja magához az embert, de aztán vidáman kell szolgálni őt. Szereti a jókedvet, a tréfát, a játékot s nem állja a fancsali ábrázatokat, a folyton imádkozókat. Aki folyton imádkozik, az rendszeren mindig akar valamit magának. Nem szenvedheti azokat, akik savanyú szájjal,

elfordulva a földről, folyton az eget nézik s nem tudják, hogy a feszületnek nem kell akkora kalapot lengetni, mint egy kormányfőtanácsosnak. Nem szereti a kézdörzsölő kegyeskedőket, s míg öröme telik azokban, akik mellette kiállanak, elutálja azokat, akik mögéje bujnak. Ő, de jó, pontosan mindazokat nem szereti, akiket én sem!”

A regény saját kamaszkorát írja le. A regény végén szembeállítja mostani énjét a kamaszkorival: „A kamasz még tetszeleg magányosságával. Azt hiszi, hogy ez az igazi felnőttég, s hogy ez „érdekes“: örökkössé nyújtani a ránk szakadt magányos vasárnapokat. Mire bejárja az utat, mely ki van szabva reá, — mire eljut éhhozzám, aki visszanézve fölmutatom őt a kor és táj keretében, — akkorra megtudja, hogy az a magányosság csak egy fokozat az úton. Az út: el az emberektől, — a magányosságban megkínlódva följebb kapaszkodni, — rátalálni Istenre, — vele együtt most már vissza az emberekhez.“ A megtérés útja ez. Öszinteségét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy most már megerősödöttnek érzi magát. Bizonyos, hogy Török Sándor nyeresége lesz a katolikus irodalomnak, ahogy nagy nyereség lesz számára is a katolicizmus.

Mint írja, megtérése a regény írása közben következett be. Ez meg is látszik rajta. Mint műalkotás szenved emiatt, mert egyenetlen, szaggatott, szinte zavaros lesz emiatt itt-ott; de mint emberi dokumentum, annál érdekesebb. Török Sándor fiatalkori műveiben volt egység, volt belső forma, kikerekített, logikusan elrendezett mondanivaló, ebben a regényben már nemcsak azzal bontja fel a szokásos keretet, hogy tulajdonképpen hat eseménysorozatot futtat egymás mellett: a hat család történetét, ahol a hét hat napján ellátást kap, hanem azzal is, hogy mind-

untalan átveszi a szót. műhelytíkokat árul el, lírai részleteket sző bele. Mindez nyugtalanítóvá teszi a regényt. Porrt valami a lelkében, ami aztán végülis kibuggyant. A baj csak az, hogy amikor elkezdte írni, még nem tudta, mi fog kibuggyanni; még nagyobb baj az, hogy ezt észre is lehet venni. Hiszen így emberibb, talán érdekesebb, de az irodalom mégsem egészen mémoires. A regény mégsem lehet egészen valóság. Török Sándornak veszedelmes régi írókat a fejére olvasni, mert irtózik a vaskalaposságtól, de Arany Jánosra mégis hivatkozhatunk, ő emleget egy igen jó antik példát két színészről. Az egyik jól utánozta a malaccsivítást, a másik megirigyelte sikerét és köpenye alatt valódi malaccal sivított. Kifütyölték.

Most a levegőben van a „Sachlichkeit,” a valóságíztisztelet és az őszinte emberi élmények tisztelése. A németek szószerint vetették a dolgot és építették „sachlich” házakat: hasznosakat, levegőseket, olcsókat, de unalmasakat. Így volt az irodalomban is. A franciák könnyelműek, nem mélyednek el semmiben, mindenbe belevisznek egy kis játékot. Nem is építenek olyan alaposan és elvekhez híven, de szebbek lesznek a házak. Jobb őket nézni.

Török Sándor sem „gomolyog” egészen együtt a történelmi időkkal. A részletekben mindig őriz egy fintort, ami olyan ősi rétegből fakad, mint maga az irodalom, megtalál egy-egy remek alakot, és néhány olyan költői jelenetet elevenít meg, amelyekben sűrítetten lüktet a tehetség. Az a baj, hogy ezeket másodrangúaknak tartja, számára most a „gomolygás,” a napi eseményekbe való belemerülés a fontos. Igaz, hogy ma a politika brutális. Ma nem nemes eszmékkel izgatják a tömegeket, hanem a legsötétebb ösztönöket ébresztetik bennük. De ha a szellem

emberei nem állnak ellent, ha nem tartanak ki szilárdan, akkor a sötétség csak erősödik. Megtalálta Istent, talán kap tőle erőt, hogy újra megnyugodjék és megjelje a kerek formát, ami igazán széppé teszi az irodalmat. Műve most már aligha lesz olyan síma és egyenletes, mint fiatal korában, de értékesebb lesz, mert már küzdött érte.

Fábián István

EGRY IRÉN: ZSARÁTNOKOT DOBOTT AZ ÚR. (Singer és Wolfner.) A nápolyi udvar dédelgetett kedvencéből lett szerzetesről, a Poverello legharcosabb lelkű, gyújtószavú hős fiáról, Kapisztrán Jánosról s koráról, e testi-lelki veszedelmektől felforrósodott, erőszak és martyrium, vér és szellem közt hanyórázó korról szól Egry Irén könyve. Az igen szerencsétlen cím mögött — e költőiesre higitott cím méltatlan a tárgy komolyságához — a riasztóan terjedő bizantinizmus s a kereszténység nagy szorongatásának eseményekkel zsúfolt, riportszerűen színes, bár nem mindig történelmi hitelességű képe tárul fel. A cselekmény az ifjú II. Mohamed, az alig húsz esztendő sultán házasságától, az olasz belháborúkon, a bécsújhelyi eredménytelen gyűlésen, Bizánc bukásán, a kereszteshadjárat meghirdetésén át egészen Nándorfehérvár ostromáig igen széles síkon mozog. Sajnos, a szétágazó események tömör egységbe foglalása meghaladta a szerző erejét. A kompozíció laza, az egyes fejezetek epizódokká tördelt különálló novellákként hatnak. Alakok bukannak fel s mikor már felkeltették volna az olvasó érdeklődését, végleg eltűnnek, sorsuknak válasz nélkül maradó kérdéseit hagyva maguk után. Mi szükség volt például a pennei nyomorult, tengődő halásznép egy-egy vázlatosan felrajzolt típusának szerepeltetésére? E nyomorúságos alakok mindegyike épkezláb

regényhőssé válhatott volna. Így gyökértelen, lebegő árnyak csupán. Az írónó egy-egy pillanatra reájuk vetíti képzeletének nyugtalan reflektorfényét, hogy aztán nyomban másfelé forduljon s a felvillantott s alig körvonalozott arcokat ismét visszaejtse az éjszaka sötétjébe. Problémák vetülnek e sejtelmes arok köré, a kor nagy problémái lüktetnek Giacomo, a hivatástudatra ébredt olasz főnemes, a lelkeket felrázó Scarampi bíboros, az örök lázadó, izgága Mario alakjai mögött, pattanásig feszülnek az ellentétek, egyik oldalon a török nordáktól kifosztott és ráadásul még saját gazdáitól is sanyargatott nép, másikon a veszélyt semmi-be vevő, egymással vetélkedő, pártokra szakadt, dorbézoló nemesség; készülő vihar előszelét érezzük, mintha kénezett rőzsekötegek suhogása csapna ki a sorokból, — de az írónó nem lobbantja lángra őket. Újabb s újabb meseszálakat indít el, de egyiket sem fejezi be. Így csupán izelítőt kapunk az induló renaissance szociális problémáiból, melyek meggondolkozató módon lényegükben alig, csupán külsőségekben különböznek korunk hasonló kérdéseitől. Mindössze egy-egy szűkre szabott jelenet érzékelteti a könyvtáralapító V. Miklós pápa udvarának bemutatásával a Vatikán roppant politikai és művészeti jelentőségét. Alig néhány vonással gazdagítja az írónó II. Mohamednek, e kétségkívül zseniális középkori diktátornak a történelemből jólismert képét.

Benne testesült meg mindaz, ami fájában erény volt és fogyatékoság, kifinomultság és barbarizmus. Csupa ellentétekből összerovátkolt ember: világtipró, vérszerzomjas hadvezér s álmodozó költő, dühöngő zsarnok és gyenged családapa, legszelidebb perceiben is érződik rajta a lapangó tigris és vérködös, vak kegyetlenkedései mögött az elmélyedő, tudományért s művészetért rajongó ember. Céljának, a

mozlim világalomnak elérésében egyetlen ember hite és akarása, erőt adó, százezreket megmozgató hite akadályozta meg. A „szürkeruhás barát“, Kapisztrán János fáradhatatlan toborzó munkájának köszönhette a kereszténység, hogy sikerült feltartóztatnia az izlám győzelmes előnyomulását. Vonzó emberi alakja plasztikusabbá válhatott volna, ha az írónó több gondot fordít az elmélyedő lélekrajzra, melyet mindvégig háttérbe szorít az aprólékos, részletező korrajz. Kapisztrán egyéniségét szűkebb hazája, a calabriai táj, az Abruzzók vad sziklarenetege alakította, harci kedvét, fanatizmusát a szavak súlyának felismerését onnan hozta magával. A ma embe-
re titkon fájó érzéssel tekint vissza a XV. század mozgalmas történetébe. Irigyeljük e kort, mert roppant vesélyeihez megadta e roppant méretű embert, kinek akaratereje s szelleme diadalmasan tudott szembeszállni a pogányság fenyegető veszedelmével. Irigyeljük, mert úgy érezzük, e veszedelem ma jobban kísért, mint valaha. Akkor a testet fenyegette, ma inkább a lelket. Akkor lándzsával harcolt, ma betű és repülőgép a fegyvere. Mindössze ennyi a különbség. Vajjon megadja-e nekünk is a sors azt az új Kapisztránt, aki eggyé kovácsolja a széthulló kereszténységet, aki új kereszteshadjáratot hirdetve acélos falanxszá tömöríti az új pogányság alattomosan támadó szellemével szemben?

Minden hibája, fogyatékosága ellenére ezért tanulságos, gondolkozásra készítő olvasmány Egy Irén könyve. A történelmi regény örök aktualitását bizonyítja s azt, hogy sohasem tanulunk eleget a multból, mikor a jövőt akarjuk felépíteni. Egy Irén figyelemreméltó elbeszélőkészsége és megjelenítőereje reményt nyújtanak reá, hogy legközelebb már minden tekintetben kifogástalan regény kerül ki tolla alól.

Déchy Liane.

AGOSTON JULIÁN: FEKETE REMETESÉGEM. Egy hatalmas, méreteiben már szinte lehetetlen és paradox fájdalom mértéktelen és dadogó kiáltása Ágoston Julián könyve. Prózába bomposodó: majd friss ritmusokat intonáló sorai komor esőkönyösséggel járnak és éneklük körül a szenvedés és fájdalom egyetlen témáját. Az „elátkozott költő” mélyen átélt romantikus pózában és önmarcangoló pátozával hirdeti az emberi élet tragikus képtelenségét; képekben, amelyek a legromantikusabb forradalmak legőrültebb agyrémeit idézik; sikoltásokkal, amelyek a merész nyárspolgár-ijesztés pokoljáró kelléktárára emlékeztetnek. „Az egyedüliség átkos útvesztőin” járva a dantei körök legfantasztikusabb árnyékaival viaskodik, a szertelenség szélmalomharcos túlságával mozdulataiban, mondataiban, átkozódásaiban és örömeiben: örömkömben, amelyek éppen ujjongásuk csapongó szilajságával döbbsentenek meg, — ebben a világban az öröm csak felhangja, változata a haragnak és a szenvedésnek.

„Az egyedüliség átkos útvesztőin”: a költő társtalan és ropant magányában önmaga tölti be horizontját, magán túl nem lát, vagy ha lát: magát látja mindenben. Az a lírai realizmus, amelyet sokan az új költőnemzedék jellegzetességének tartanak (s ami igaz lehet, ha a realizmust abban a mélyebb értelmében vesszük, amelyben reális valóság nemcsak a tapintható és látható, hanem minden, ami metafizikailag van és érvényes), Ágoston Julián világából tökéletesen hiányzik, s ez a hiány meglepő: egy költő, egy kortárs nemzedék tagja, aki mereven távoldartja magát a kor stílusától és élményeitől, aki semmi közösséget nem vállal generációjával, sőt: ha vall róla, ellene vall. Ady érzik e mögött a líra mögött, Ady, akinek nyomát a ma fiataljainak műveiben

hiába keresnők s vele mindazoknak a hatása (vagy inkább a hasonlóság mindazokhoz), akiket irodalomtörténet és kritika a közös állásfoglalás vagy a fejlődés felfelé irányultságát alapján Advval kapcsolatban említ. Anélkül, hogy közvetlen hatásról szó lehetne, Ágoston Julián elődei közül leginkább Komjáthyra emlékeztet, a csillagok ködjeiben láloló költőre, aki szintén a vidék magányában és szintén „átkos egyedüliségben” társalgott és harcolt egy föntebbi szféra megfoghatatlan fantomjaival. Nyilván elvont költészet: annyira elvont és elvontságában annyira egyhangú, hogy sokszor fáraszt, és néhol inkább meghökken, mint megdöbbsent; örök dübörgésében a finomabb képek és meghittebb hangulatok szigetein fölülülve köt ki az olvasó, és nem egyszer úgy érzi: ennek a romantikus, dacosan csak magáért és magának író költőnek éppen ezek a legszebb sorai. Az ilyenek:

*Ha halkan a földre az alkonyi szél
meghozza az estét, a napsugarak
a hegykoszorú ölelő karjába me-
rülnek . . .*

(Vörösmarty lehelletszerű szépségeit, illékony, fénypárás pátozáát idézik ezek a sorok), vagy:

*Hegyek fölött, felhők fölött a
napfény búcsúzóon ragyog,
olyan, mintha a tengerben tűz
égne,
mintha bíborban fürdött volna
meg az ég . . .
Készülődnek már fölbukni a
csillagok . . .*

(Az utolsó sornál megáll az ember, ilyenekben lobban föl az igazi költő, az ilyen szép, szinte petőfiesen meglepő szavakban: készülődnek fölbukni a csillagok . . .) Ezekben a részletekben a költő megszabadul az örök önszemlélet tehetetelétől, s úgy vall magáról, hogy a világot valójában maga helyett. A kép, han-

gulat magában szép és magában mondja el mindazt, ami a költőben él, és mennyivel igazabban, teljesebben és meghatóbban, mint a személyes vallomások oroszosan ágáló monológjai! Itt megvan az a bizonyos távolság a költő és a világ között, nem áll túl közel az élményhez, nem takarja el a maga nyitott sebe riasztó borzalmával a seb fájdalmának szépséges jelképeit. Az a romantika, amely Ágoston Julián született magatartása, alkati öröksége, és amelyben nyilván tetszeleg is, amelyet nyilván hajszol, nem mindig tud igazán megkapó versekben megnyilatkozni (ilyen a komor és hatalmas Haláltáncének); különben könnyen csábít tévutakra, polgárt ijesztgető furcsaságokra, a groteskség kultuszára, a fájdalom mutatásának olyan vicsszorgó pózaira és vallomásaira, amelyek már alul esnek a költői művészet határán, s amelyek tömény képzavarokat eredményeznek. Igaz: a szenvedésben elragadtatott költő nem köteles a logika tiszteletére, de akkor viszont köteles tisztelni a költészet másfajta, „illogikus“ logikáját, — és Ágoston Julián ezt sem tiszteli. A forradalom magánüggé szűkül ilvenkor és a Kazinczy-emlegette „rein menschlich“ híján érdektelen.

Talán ez a kétségtelenül hatalmas igényekkel föllépő költészet sokat nyerne a forma felegyelmével. Élményben és érzésben igényei ugyanis a legmagasabbak, az egyetlen metafizikává emelt szenvedés filozófiai igényével lép föl, és minden verse, néhány gyengébb leszámításával, modorosságai ellenére is a létmagyarázás komoly kísérlete (csak hogy a túlságosan személyes jelleg az érvényesség rovására megy. Személyességet kifogásolni költőnél látszólag paradoxon, de ebben az esetben igaz: magánüggéből föl kell emelkednie addig, hogy emberi közügy legyen).

Ezen a ponton, ezen az egyetlen, Ágoston Julián akaratlanul is nemzedéke legmélyebb törekvéseit osztja. Formája azonban itt is távoláll tőle: ez a minden kötöttséggel, sőt sokszor minden ritmussal szakító prózavers forradalmi célzatában is kissé elavultnak hat és indokolatlan. Mert forradalmi: a költő verselési készségéről nem egy alkalommal jó próbát tesz s hogy mégis a próza felé közeledik, nyilván az „épater le bourgeois“ (s itt a polgár a kritikus, az író, a „többiek“ is jelöli) egyik hatékony eszköze, dacos bizonykodás: tudom, amit tudok, mégse csinálom, azért se. Csak hogy a gőgös különállás dacossága a vers szépségére üt vissza: a költő csak forradalmi szándékával bizonyít, nem a legfényesebb eredménnyel.

Elavultnak hat a forma s vele ennek a formának minden expresszionista rekvizituma: a pontok, kötőjelek halmozása, a szótagonként írás; ezeken az esz-közökön, melyeket az expresszionizmus annyi mással együtt hasztalanul próbálgatott, a modern líra szerencséjére túl van már.

Elavult forradalom, acsarkodó romantika, romantikus pókok: de mögöttük igaz a fájdalom, és kevés költő vallott ilyen bátran és ennyi őszinteséggel a papság magányáról és szenvedéséről. A kötet monoton verseiből egy hivatás nemes drámája bontakozik ki, s Ágoston Julián, aki sokszor darabos és modoros, itt igazán forradalmi és sallangtalan: a hivatás közkeletű líráját megvetve, a dicsérő szólamokkal szakítva, olyan erővel szólaltatja meg a szerzetesrendben az embert, amilyent mentegetések nélküli keménységgel előtte ezt nálunk költő még nem tette. S innét nézve mély és megdöbbentő értelmet kap a kötet, amely mint versgyűjtemény nagyigényű, de problematikus, mint egy sokat

küzdő lélek soliloquiái azonban — nagyvonalú, romantikája önszemléletében is.

Agoston Julián azonban sokkal tehetségesebb annál, sem hogy mint költőt az emberrel kellene mentegetnünk. Nem: a költő, aki itt zsakutcájában komoran járja körül önmagát, a kortársak lírai „realizmusához“ közelítve, friss hatások befogadásával és a fegyelem fölöltésével olyan műveket alkothat, amelyekben a kötet mostani problémái a művészet teljességében nyernek megoldást. Versei kevesebb szóval többet fognak mondani, és felelni fognak a szépség meglelt katarziséban arra a makacs kérdésre, amelyre olyan példás elszántsággal keresi a megváltó feleletet a szenvedés poklait járó és a megnyugvás egeit áhító lélek.

Rónay György

HARSÁNYI ZSOLT: MAGDOLNA (Singer és Wolfner). A hatalmas trilógia kitűnően jellemzi íróját minden művészi értékével és fogyatékoságával együtt. Az új magyar történelem három szakaszát vonja finom hangulati harmóniába egy nő érzelmi életének három fontos fordulójával. Történelmi és társadalmi regény, a kettő művészi egybeszövése. A kilencszázas évek ma már „történelmi“ levegője annyira érzékletes közelségbe jut az olvasóhoz, mintha a szerző egy mai társadalmat rögzítene a közvetlen benyomások eleven biztonságával. A mai társadalom rajzában viszont annyira a leglényegesebbet válogatja ki, mintha már történelmi távlatból tekintene vissza korunkra: szinte a jövő historikusának éleslátásával ismeri föl legjellemzőbb jegyeit.

A hősnő, Magdolna, az örök nő típusa, a maga háromrendbeli érzelmi újjászületésében. Örök, és jellegzetesen magyar: az utolsó ötven év magyar társadalmának alakja.

Magdolna alakjából és történetéből önkéntelenül is kiérezik a Faine-i tétel: adott lelki berendezkedettségű emberek csak adott környezetben, adott korban formálódhatnak ki. Nos, a tizennyolc éves Magdolna álmagfélének szűzisége, nőiesedő gyermekdedése mennyire jellemzővé válik a századeleji magyar kúriák nemeskisasszonyainak, akár Tamási-pusztá, akár Füged, akár Bodva-Szilas eszményített provincializmusa neveli fel őket. A harmincegy éves hadiözveggy méltósággteljes mártíriumában mennyire ráismerünk a gyermekeikért élő magyar nagyszasszonyok önfeláldozó sorsára. S a magyar nőiség mennyire bele tud olvadni az egyetemesbe, mikor az érett szépasszony előbb öntudatlan, majd egyre inkább tudatosodó daccal fellázad a kopár özvegység ellen; s mennyire örökemberi az öregedő asszony kései fellobbanása a fiatalabb férfi iránt! Így jutunk el egy negyvenkilenc éves asszony tájtól, fajtól és koroktól független férfi-éhségéig, amit Harsányi művészi-éhségéig tudtompítani azzal, hogy háttérben állandóan emlékezteti olvasóit ennek a szerencsétlen asszonynak végzetére: még sohasem volt boldog.

Magdolna a harmadik szakaszon már-már jelképpé válik, ép úgy, mint ahogyan jelképes az egyes kötetek címe is: Május, Augusztus, Október. Szerencsés címek, szerencsés jelképek, a hónapok közismert hangulata pontosan ráillik Magdolnára is, és egyben meg is határozza az egyes kötetek hőfokát és légkörét is.

Az első kötet békebeli, harmónikus vidéki Magyarországon játszódik, középpontjában egy harmónikus, kiegyensúlyozott lánnyal, akinek lelke azonban a síma békeesség ellenére is él valami lefojtott, főlszabadulásra váró energia. A második kötetben még élnek a forradalmi Budapest terror-hangulatának utórez-

gészei: Magdolnából is forradalmi hevességgel törnek elő a föllázadt vér zavaros parancsszavai. A harmadik kötet a konzolidálódó Budapestben mutatja be a konzolidálódó, megnyugvó, majd kirobbanó asszonyt, aki már-már kezdi természetesnek venni, hogy huszonkilencéves lánya férj helyett szeretőkkel éli tűnő fiatalságát.

A trilógia részei — noha egyes kötetei „önmagukban is zárt egészet alkotnak.“ olajozott könnyedséggel folynak egymásba, sehol semmi hangulati törés, talán ez a simaság, folytonosság csalja meg az olvasót a regény szerkezetének megítélésében is. Harsányi a rutinos drámaírók csalhatatlan arányérzékével fogja szerves egységbe az események részleteit. A második kötetben azonban komponálókészsége egy ponton cserbenhagyta: Detkyvel előbb kellene megismerkednie Magdolnának; úgy a prousti lélekelemzés helyett Harsányi jobban a maga területén marad: egy drámai mozgalmasság élettérben, futóbb, eseményesebb lett volna a második kötet is, amely néha-néha elbágyad, ha a lélekelemzés hívei meg is találják benne csemegéjüket.

A második kötettel általában mintha sietett volna. Ilyen apróságok mutatják: az első kötet 1903 májusában játszik, s ekkor Magdolna tizenhét éves mult, „eladó lány,“ a második kötetben pedig saját szavai szerint „nyolevanhétben“ született. Vagy: Yolanda barátnőjének neve az első kötetben Singer Olga, a másodikban Singer Bella.

A második kötet lankadtságát leszámítva, a regény annyira drámai, hogy olvasása közben okvetlenül felötlik a kérdés: vajjon nem drámának készült-e előzetesen, vagy nem gondol-e Harsányi arra, hogy drámává alakítsa át? A szerkezet látszólagos időbeli szétesése ellenére is kereken és széttagolhatatlanul

egységes, dinamikusan előretörő, célirányos és feszült. Még a jelentéktelen külsőségekben is színpadszerű: *Harsányi*, mint legtöbbször, itt is végletekkel, ellentétekkel dolgozik. Mennyire szembenáll egymással a két jellem: Yolanda tömzsisége, nagyzó szabadszájúsága (inkább mai pesti lány, mint 1900-beli vidéki lány), a nyúlánk-nőies és szemérmes Magdolnától! Hubaynak, Magdolna apjának kimért és higgadt férfiasága jelent Hubayné izgékony „szelesség“nek ellentéte; és tovább a mokány főispán és göliát felesége, Magdolna érzelmessége és férjének, Meszlényi bárónak arisztokratikus hűvössége, Kelen Jenő félszemsége és Magdolna elegáns simasága... A főispáni család látogatása Magdolnaéknál: kész színpadi jelenet. Néha egy-egy alak valósággal önmaga ellentétévé válik: Korff Egon gróf hét évig csodálatos önuralommal fékezti szerelmét, egy napon azonban hirtelenül nem fog kezét Magdolnával, mert fél, hogy „megőrül a bőréből.“

Hősei ösztöneiket, vágyaikat mélyen elrejtik és ha egy pillanatban, külső ok nélkül felszabadulnak, maga a hős is csodálkozik. Mindez azonban nem erőltetett: *Harsányi* fölényesen ismeri az emberi lelket, annyira emberi minden jelenete, hogy önkénytelenül úgy érezni: csak úgy lehet.

Harsányi a maga biztos társadalom-léleklátásával, rutinos lélekelemző készségével, kiért stílusával, lankadatlan mesekészségével egyik legjobb társadalmi regényünket alkotta meg. Az igazi nagysághoz azonban még mindig hiányzik belőle az a másfajta mélység, az a lelkiismeretvizsgáló kegyetlenség, amely a művet valósággal túlemeli önmagán: a pontos *életábrázolás*on túl az *életértelmezés* magasságába.

Baráth Ferenc

KÖRKÉP

- Napkelet.* Mme. Sans-Gène a helyes írói hazafiságra oktatja Márait. Ha Márai elvét elfogadnók, „úgy a világirodalom klasszikus műveinek javát ki kellene irtani a könyvtárakból.“ — „Magyar nyelv, szerelmesem, ítélőbíráim, andalgásom. Mindenem te vagy“ — írja Márai a Négy évszakban. És ugyanott Kassáról, fél évvel a visszatérés előtt: „Adjátok vissza, mert az enyém, mert nem lehet lemondani róla... Ott akarok meghalni, ahol a város kezdődik, ahol halottaim fekszenek a dombok gödreiben, ahol emlékeim pihennek a szobákban.“ És ugyanott, amit Mme. Sans-Gène elfelejtett: „Bátorság: csak a hős tudja világgá hallgatni azt, ami benne tiltakozás és igazság.“
- Katolikus Szemle.* Kűhár Flóris írja: „A katolikus regénynek nem az az igazi jellemzője, hogy tömjénfüstös miliőben élő angyali lelkekről mondjon szép meséket; akkor Dante Inferno-ja és Purgatorio-ja se volna katolikus irodalom. Katolikus írás az, mely a hit szemével nézi és ábrázolja az életet.“
- Szobrok.* A Nyugat közli: „a halhatatlanság szoborstatistikáját.“ Eszerint „20 kőbe és bronzba magasztosult író figyeli Budapest utcáin és terein az irodalmi berkek harsány zaját.“ Hogy ennek a hűsz szoborral megtisztelt írónak a szavát hányan figyelik, arról hallgat a krónika.
- Erdélyi Helikon.* Molter Károly idézi Tamási egy régebbi nyilatkozatát. „A falukutatás nem irodalom, hanem tudomány. Nincs több köze az irodalomhoz, mint bármelyik más tudománynak, sőt kevesebb, mint például az emberismeretnek, az esztétikának vagy a biológiának. Szükséges és csinálni kell, de aki csinálja, számoljon le azzal, hogy nem író. És ne rontsa se a tudomány hitelét, se az irodalom hitelét azzal, hogy a szépirodalom igényével működik.“
- Molter Károly* írja: „Szerénytelenség-e megkérdezni Féjától, a Viharsarok méltán híres aktivistájától, aki annyi más megnyilatkozásában is lendületes tollnak és kitűnő írónak bizonyult, hogy miért fogadja lapja (a Kelet Népe) mindjárt doronggal azokat a néptársakat, akik csak hajszálnyi különbséget akarnak tenni szépirodalom és tudományba áthajló művészi agitáció között?“ (Erdélyi Helikon).
- Könyv Sziciliáról.* Most jelent meg egy csinos kiállítású könyv. A fasiszta Szicilia. Vidám balillák menetelnek, fölemelt karral tisztelegnek, s a tenyerek falanxa mögött az író semmit nem lát a tájból és a római romokból. A Duce viszont látja a tájat is, a romokat is. Sőt, azokat is látja, akik a rommá lett épületeket emelték. Ez a különbség az olasz faszizmus és a faszizmus magyar mítosza között.
- Illyés Gyula* írja: „A nemzet nevében csak az beszélhet, aki teljességgel ismeri, aki egész életét ismeri, egész multját. Nem a mult történelmét, hanem szelleme történetét; szelleméből azt, amely minden korban azonos, amely tehát a jövőben sem változhat már, örök... Két kezemen meg tudom olvasni azokat, akiknek egy-egy korban joguk volt a nemzet nevében szót emelni, ítélkezni.“ (Pesti Napló.) — Hányan is beszélnek ma a nemzet nevében?

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK
KORSZERŰ ÉRTELMEZÉSÉT MUNKÁLJA

AZ ORSZÁG ÚTJA

HAVI ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI FOLYÓIRAT.
SZERKESZTIK: BARANKOVICS ISTVÁN ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF.

ELŐFIZETÉSI ÁRA
EGY ÉVRE 5.— PENGŐ
FÉL ÉVRE 2:50 PENGŐ
EGYES SZÁM ÁRA 50 F.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV. KER. VÁCI-UTCA 46. II. EM. 3
TELEFON: 18—22—40. — MUTATVÁNYSZÁMOT KÉSZSÉGGEL KÜLD A KIADÓHIVATAL

DR. ZIEGLER ADOLF:

AZ EUCHARISZTIA AZ EGYHÁZ EGYSÉGÉNEK A SZENTSÉGE

Szalézi Művek kiadása. 184 lap. Ára 1.40 P

Az individualizmus kora végéhez közeledik. Mindenütt hangokat hallunk, melyek a közösség gondolatának újraéledését bizonyítják. Az individualizmus korának letűnését nincs miért siratnunk. Ez a kor tépte szét az Egyház egységét, ez bontotta meg az isteni és emberi rendet, ez mérhetetlen nyomort zúdított a népekre. Nem lehetünk elavult állapotok védelmezői. Gondolkozzunk inkább azon, mit mond és mit nyújt vallásunk a közösség gondolatához. Isten országában sok ilyen közösség van: „Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség, egy az Isten, a Mindenek Atyja.“ A természetes életben is többféle közösség fűzi egymáshoz az embereket. Ilyenek a család, rokonság, törzs, nép, az életnek sok más értéke és java. A természetes közösségeket mint értékeket elismerjük, de ebben a könyvben csak alkalmilag kerülnek szóba. Itt csak az Úr egyetlen testéről szólunk, mely minket egyesít. Egyesítő ereje a szentségi egyesülés egyik hatása. A szentáldozás többi kegyelmi hatása közül csak ez az egy kerül szóba, mert célunk: hogy a szentáldozás szociális jellegéről szóló tanítást az eddigi elfeledettségéből kiemeljük. Parlagon heverő földet kell újra megmunkálnunk, mert a Szentírásból, az egyházatyák műveiből, a tanító Egyház szavaiból meglepő kincseket hozhatunk napfényre.

(Az előszóbból.)

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Possanyi László.

HORVÁTH BÉLA

SZABADÍTÓ ANGYAL

VIGILIA KIADÁS